

Op deze uitgave is de CC-BY-NC-licentie van toepassing.

Het is toegestaan om deze uitgave te kopiëren, distribueren, vertonen en op te voeren, en om afgeleid materiaal te maken dat op dit werk gebaseerd is zolang dit geen commerciële doeleinden heeft en uitsluitend als de auteur vermeld wordt als maker: Daniël Schut / Theologische Universiteit Apeldoorn

Nec tamen consumebatur

Een evaluerend onderzoek binnen de CGK naar de kerkrechtelijke mogelijkheden van meerdere vergaderingen als reactie op kerkenraden die afwijken van de besluiten van de meerdere vergaderingen

Daniël Schut

Nec tamen consumebatur

Een evaluerend onderzoek binnen de CGK naar de kerkrechtelijke mogelijkheden van meerdere vergaderingen als reactie op kerkenraden die afwijken van de besluiten van de meerdere vergaderingen

Neig Uw oor, mijn God, en hoor! Open Uw ogen om onze verwoestingen en de stad te zien waarover Uw Naam is uitgeroepen, want wij werpen onze smeekbeden niet voor U neer op grond van onze gerechtigheden, maar op grond van Uw grote barmhartigheid. Heere, luister. Heere, vergeef. Heere, sla er acht op en doe *het*, wacht niet langer – omwille van Uzelf, mijn God. Over Uw stad en over Uw volk is immers Uw Naam uitgeroepen.

Daniël 9:18-19

Masterscriptie

Theologische Universiteit Apeldoorn

Student: Daniël Schut

Studentnummer: 1130

Hoofdvak: Kerkrecht

Begeleider: prof. dr. H.J. Selderhuis

Meelezers: dr. A. Versluis en dr. A van den Os

Datum examen: 15 mei 2023

Op het voorblad bevindt zich een foto van de CGK Zwolle.

Bron: Redactie kerk, ‘Vrouwenbesluit’ cgk Zwolle leidt tot felle discussie’, *Reformatorisch Dagblad*, 17 mei 2022.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding.....	10
Hoofdstuk 2: Over het ontstaan van het kerkverband	13
Het ontstaan van het gereformeerde kerkverband in Nederland	13
De principes achter het kerkverband	15
De geschiedenis tot aan de 21 ^e eeuw	16
Hoofdstuk 3: Dogmatische aspecten van de kerk.....	18
De eenheid van de kerk	18
De grenzen van de kerk	19
De ruimte binnen de kerk	19
De houding van de kerk	19
Conclusie	20
Hoofdstuk 4.....	21
Methodiek	21
Enkele opmerkingen vooraf	21
Het ‘oude’ kerkrecht:	22
Het ‘nieuwe’ kerkrecht:	23
Artikel 1	23
Conclusie	25
Artikel 3	26
Conclusie	27
Artikel 4-6, 8, 10, 12, 13, 15, 17 en 21	27
Conclusie	27
Artikel 11	28
Conclusie	30
Artikel 22 en 24	30
Conclusie	30
Artikel 29	30
Conclusie	31
Artikel 30	31
Kerkelijke wijze	31
Bevoegdheden	32
Algemeen belang	33
Conclusie	34

Artikel 31	34
Het bindende gezag	35
Het appel	36
Tenzij en het bewijs	38
Ratificatierecht	44
Conclusie	46
Artikel 33	46
Conclusie	47
Artikel 36	47
Het Goddelijke gezag	47
Een principieel verschil?	49
Conclusie	51
Artikel 37	52
Conclusie	52
Artikel 38	52
Conclusie	52
Artikel 39	52
Bespreking	53
Vergelijking met de CGKO	55
Conclusie	55
Artikel 41	55
Conclusie	56
Artikel 44	56
Conclusie	57
Artikel 49	57
Conclusie	58
Artikel 52 en 53	58
Conclusie	62
Artikel 64	62
Conclusie	63
Artikel 75	63
Conclusie	63
Artikel 77	63
Conclusie	64

Artikel 79 en 80	64
Grond voor afsnijding	65
Het passeren van de kerkenraad	66
Welke instantie oefent censuur over ambtsdragers?	67
Conclusie	69
Artikel 85	69
Conclusie	70
Artikel 86	71
Conclusie	71
Artikel 87	71
Conclusie	72
Conclusies uit de kerkorde	72
Hoofdstuk 5: Verschillende modellen.....	74
Model 1: Niets doen	75
Waardering	75
Conclusie	75
Model 2: ‘Nieuw’ kerkrecht	75
Het beroep op Voetius	76
Synodale afzettingen door de Dordtse synode (1619)	77
De redentatie van Jansen	80
De kracht	81
De impact	81
Conclusie	82
Model 3: ‘Oud’ kerkrecht	82
Vraag 22 en 23	83
De gemeente die het vonnis uitvoert	84
Interpretatiemoeilijkheden	85
Mattheüs 18	88
Wel of niet verbreken	89
Tegengeluiden	90
Conclusie	92
Model 4: De oplossingen van Golverdingen	92
Artikel 31	93
De visie van Greijdanus	95

De synthese van Golverdingen	96
Conclusie	98
Model 5: De weg van de deputaten	99
Artikel 31	99
Hoofdzaak en bijzaken	101
Artikel 30 in omgekeerde zin	102
Het gesprek	103
Schorsing en afzetting	103
Het verbreken van het kerkverband	104
Conclusie	105
Hoofdstuk 6: Mijn voorstel	106
Het gesprek	106
Artikel 31	109
Zo dicht mogelijk bij de kerkenraad	110
Het verbreken van het kerkverband	112
Complicaties	113
Samenvatting	116
Literatuurlijst.....	118

Hoofdstuk 1: Inleiding

Welke mogelijkheden hebben de meerdere vergaderingen met betrekking tot het omgaan met kerkenraden¹ die zich niet houden aan bindende besluiten die door de meerdere vergaderingen genomen zijn? Dit onderzoek wil antwoord geven op deze hoofdvraag. De focus van dit onderzoek zal liggen op de situatie van de CGK in 2023. Om dit te onderzoeken wordt onder andere gekeken naar:

- Wat is de verhouding tussen een meerdere vergadering en een plaatselijke kerkenraad?
- Wat belijdt de CGK over de kerk en welke invloeden heeft deze belijdenis op de verhouding tussen meerdere vergadering en plaatselijke kerkenraad?
- Wat zegt de kerkorde over de verhouding tussen de meerdere vergadering en de plaatselijke kerkenraad?
- Hoe moet de kerkorde uitgelegd worden vanuit de ontstaansgeschiedenis van de kerkorde?
- Wat moet er gebeuren in situaties die in de kerkorde niet voorkomen?

Binnen de CGK is het vaker aan de orde geweest dat besluiten van de meerdere vergaderingen niet overgenomen werden door kerkenraden. Denk bijvoorbeeld aan de bekende voorbeelden van ‘vrouw in het ambt’ en ‘praktiserend homoseksuelen aan het Heilig Avondmaal’. Er zijn echter meer voorbeelden te noemen, zoals gemeenten waarin leden slechts belijdenis van de waarheid hoeven af te leggen en gemeenten waarin de kerkenraad besluit zich niet te houden aan de voorgeschreven frequentie van de Avondmaalsviering.²

Zoals aangetoond is het onderwerp van dit onderzoek actueel. Het gevaar is dan aanwezig om te veel te focussen op de inhoudelijke vragen die nu in de CGK spelen. Om dit te voorkomen, zal dit onderzoek zich vooral richten op de kerkrechtelijke verhoudingen tussen kerkenraad en meerdere vergadering en op de mogelijkheden voor

¹ Omdat in zulke gevallen de kerkenraad leidinggeeft aan de gemeente, zal het in dit onderzoek soms ook gaan over gemeenten die zich niet aan de bindende besluiten houden. De woorden ‘kerkenraad’ en ‘gemeente’ (of ‘kerk’) kunnen dus soms inwisselbaar zijn. Wanneer dit niet het geval is, blijkt dit uit de context.

² Deputaten kerkorde en kerkrecht van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, “Bevoegdheden meerdere vergaderingen t.a.v. kerken die afwijken van kerkordelijke besluiten”, (2020), (ongep.), 1. (In de verdere voetnoten zal als verwijzing naar de auteurs het woord ‘deputaten’ gebruikt worden.)

een meerdere vergadering wanneer een kerkenraad zich niet conformeert naar een besluit dat genomen is door de meerdere vergadering.

Uiteraard is er al veel onderzoek naar dit onderwerp gedaan en menig boek over geschreven. Deze boeken zijn veelal geschreven naar aanleiding van kerkelijke spanningen en kerkscheuringen in de loop van de geschiedenis. Dit heeft tot gevolg dat sommige boeken een polemisch karakter hebben. Daarnaast zullen sommige schrijvers een eenzijdige benadering hebben. Daarom zal elke bron op waarde onderzocht worden.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: “Op welke kerkrechtelijke manieren kunnen meerdere vergaderingen in de CGK reageren op plaatselijke gemeenten die zich niet houden aan bindende besluiten die door meerdere vergaderingen zijn genomen?”

- Hoofdstuk 2 bespreekt de kerkrechtelijke geschiedenis van de CGK vanaf de tijd van de Reformatie. Daarnaast zullen de beginselen van de kerkorde aan de orde komen.
- Hoofdstuk 3 bespreekt de dogmatische aspecten van de hoofdvraag. Er wordt gekeken naar belangrijke dogmatische noties over de kerk.
- Hoofdstuk 4 geeft een bespreking van de artikelen van de kerkorde die meer licht werpen op (aspecten van) de hoofdvraag. Dit zijn voornamelijk de artikelen 30, 31, 33, 36, 41, 52, 79, 80 en 85 CGKO.³ Ook bijlagen van de kerkorde komen aan bod.
- Hoofdstuk 5 behandelt verschillende modellen voor noodkerkrecht. Het noodkerkrecht gaat over de mogelijkheden die er zijn in situaties waar de kerkorde niet op berekend is.
- Hoofdstuk 6 bevat de conclusies van dit onderzoek. Daarbij worden verschillende mogelijkheden die in de modellen in hoofdstuk 5 worden genoemd verwerkt tot een eigen voorstel. Hierin wordt aangegeven welke kerkordelijke mogelijkheden er zijn voor de meerdere vergaderingen, wanneer een plaatselijke gemeente zich niet houdt aan de besluiten van de

³ In dit onderzoek wordt op de volgende manier verwezen naar de verschillende kerkordes: De DKO betreft de Dordtse Kerkorde uit 1619. De CGKO is de kerkorde van de CGK in de laatste redactie (2022). De GKO is de kerkorde van de Gereformeerde Kerken in Nederland uit 1905. Wanneer de termen DKO, CGKO of GKO gebruikt worden, gaat het om een verwoording die specifiek is voor deze redactie van de kerkorde. De term KO wordt gebruikt **wanneer** de DKO en de CGKO zakelijk overeenkomen in de bepaling die gemaakt wordt.

meerdere vergaderingen. Ook worden er aanbevelingen gegeven voor verduidelijkingen in het noodkerkrecht.

Tot slot van deze inleiding is het goed om een summiere typering te geven van de kerkenraad en van de meerdere vergaderingen in het gereformeerde kerkrecht.

De kerkenraad is door Christus aangesteld. De kerkenraad heeft vanuit Christus als enige het gezag over de gemeente gekregen. De kerkenraad is een permanent college. De classes en synodes zijn geen vaste colleges. Zij bestaan slechts voor de tijd dat ze vergaderen. Zij hebben een afgeleide macht.⁴ De meerdere vergaderingen (classis, particuliere synode en generale synode) worden 'meerdere' genoemd, omdat er meer kerken bij betrokken zijn. Ook hebben de meerdere vergaderingen meer gezag. Dit gezag komt niet uit de meerdere vergadering zelf, maar omdat meer plaatselijke kerken door hun afgevaardigden hun gezag samenbrengen. In een meerdere vergadering zijn dus meer kerken vertegenwoordigd, maar de meerdere vergaderingen hebben geen hogere bestuursmacht.⁵

⁴ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*. (Kampen: Kok, 1934), 17.

⁵ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 18.

Omdat dit onderzoek meerdere schrijvers met dezelfde achternaam bevat (Bouwman, Deddens en Kuyper), zal bij deze personen in de voetnoot ook de voorletter(s) vermeld worden.

Hoofdstuk 2: Over het ontstaan van het kerkverband

Door de ontstaansgeschiedenis van het gereformeerde kerkverband te kennen, kan een beter beeld gevormd worden van de verhoudingen tussen de meerdere vergaderingen en de plaatselijke gemeenten. Daarom komen in dit hoofdstuk de volgende vragen aan bod:

- Hoe is het gereformeerde kerkverband in Nederland tot stand gekomen?
- Welke structuren vormen de relatie tussen de plaatselijke gemeenten en de meerdere vergaderingen?
- Welke principes zijn er in het gereformeerde kerkrecht over de verhouding tussen de plaatselijke gemeente en de meerdere vergaderingen?
- Hoe verhouden deze principes uit de zestiende en zeventiende eeuw zich tot de huidige CGK?

Het ontstaan van het gereformeerde kerkverband in Nederland

Als gevolg van de Reformatie ontstonden er door heel het land plaatselijke kerken van calvinistische signatuur. De Nederlanden stonden in die tijd onder de rooms-katholieke overheid van het Spaanse Rijk die hen te vuur en te zwaard bestreed. Vele gelovigen uit de reformatorische kerken werden vermoord of moesten vluchten.⁶

De plaatselijke kerken die in die tijd ontstonden, zochten elkaar in deze moeilijke jaren op beperkte schaal op. In 1561 en 1562 schijnen er synodes te zijn geweest. Van deze synodes is verder echter niets bekend.⁷ Ook in 1563-1566 zijn er synodes gehouden. Hiervan zijn de acta bewaard gebleven.⁸ Deze synodes waren overigens klein van omvang wat betreft het aantal afgevaardigden: door de oorlogsomstandigheden werden de synodes alleen in de Zuidelijke Nederlanden gehouden.⁹ Door de hevige vervolgingen kon dit eerste verband van de kerken daarna niet meer functioneren.¹⁰

Later is er een document vervaardigd dat de artikelen van het Convent van Wezel bevat. In dit document heeft men voorbereidingen getroffen voor een kerkorde die latere synodes zouden moeten opstellen. Bij deze voorbereidingen waren personen betrokken

⁶ Hovius, J., *Notities betreffende de Synode te Emden, 1571, en haar artikelen*. (Kampen: Kok, 1972), 4, 8.

⁷ Hovius, *Notities*, 6.

⁸ Hovius, *Notities*, 6.

⁹ Kamphuis, J., *Zo vonden wij elkaar: het begin van het Nederlandse gereformeerde kerkverband, de synode van Emden, 1571*. (Groningen: De Vuurbaak, 1971), 32.

¹⁰ Hovius, *Notities*, 6.

die een groot moreel gezag hadden in de kerken. De artikelen van Wezel hebben echter geen officieel kerkrechtelijk gezag, omdat ze niet zijn gemaakt in opdracht van de kerken.¹¹

Van 4 tot 13 oktober 1571 werd er in Emden een synode gehouden. Dit was een echte synodale vergadering, waarin de kerken elkaar door middel van afvaardiging ontmoetten.¹² Het was een kleine vergadering: de acta zijn ondertekend met 29 namen.¹³

Er waren in die tijd drie provinciale synodes,¹⁴ namelijk de verstrooide Nederlandse kerken in Duitsland en Oost-Friesland, de vluchtelingengemeenten in Engeland en de kerken onder het kruis (die dus in de Nederlanden in de verdrukking leefden).¹⁵ De afgevaardigden uit Engeland waren niet aanwezig in Emden, waardoor het geen generale synode was.¹⁶

Omdat deze synode geen generale synode was, had de vergadering het karakter van een voorlopige synode. Met het houden van deze synode gingen de kerken een kerkverband aan. Omdat het een voorlopige synode was, had dat kerkverband de bevestiging van de latere synodes nodig.¹⁷

Marnix van St. Aldegonde heeft zich sterk gemaakt om de synode te laten plaatsvinden. Het ging hem (en ook de anderen op de synode) om de eenheid van het lichaam van Christus. Omdat de kerken één waren in het geloof, wilden ze dit laten zien door samen één kerkelijke organisatie te vormen.¹⁸ Marnix had een brief geschreven, waarin de kerken werden opgeroepen om de synode te houden. Als belangrijkste reden voor het houden van de synode werd aangevoerd dat de kerkelijke eenheid de eer van God en de opbouw van Zijn gemeente zou bevorderen.¹⁹

¹¹ Kamphuis, *Vonden*, 13, 15.

Omdat het voor dit onderzoek niet ter zake doet, worden discussies over de datering van het Convent en over het karakter ervan (schriftelijk of fysiek) buiten beschouwing gelaten. De artikelen van Wezel waren in elk geval geschreven voor de synode van Emden, 1571.

¹² Kamphuis, *Vonden*, 32.

¹³ Kamphuis, *Vonden*, 9 en Rutgers, F.L., *Acta van de Nederlandsche synoden der zestiende eeuw*. ('s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1899), 118-119.

¹⁴ In plaats van 'generale synode' worden ook wel de termen 'algemene synode' of 'nationale synode' gebruikt en in plaats van 'particuliere synode' de term 'provinciale synode'. In specifieke gevallen zullen de termen gebruikt worden zoals die in de desbetreffende acta voorkomen. Wanneer het om abstracte situaties gaat, zullen de termen 'generale synode' en 'particuliere synode' gebruikt worden.

¹⁵ Rutgers, *Acta*, 58-59. Artikel 8.

¹⁶ Kamphuis, *Vonden*, 33.

¹⁷ Kamphuis, *Vonden*, 34.

¹⁸ Kamphuis, *Vonden*, 38.

¹⁹ Bouwman H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 4.

De principes achter het kerkverband

De acta van de synode in Emden (1571) geven in plaats van een chronologische bespreking alleen de genomen besluiten weer. Het eerste artikel van deze acta legt het fundament voor de gereformeerde kerkregering. Het luidt:

Geen kerk zal over een andere kerk, geen dienaar des Woords, geen ouderling, noch diaken, zal de een over de ander heerschappij voeren, maar een iegelijk zal zich voor alle suspiciën [verdenkingen, EDS], en aanlokking om te heerschappen wachten.²⁰

De gedachte achter dit artikel (een gedachte die verder wordt uitgewerkt in een aantal andere artikelen en die de gereformeerde kerkordes zal blijven stempelen) is dat alle kerken samen ondergeschikt zijn aan Christus als het Hoofd van de kerk. Een plaatselijke kerk mag zich niet stellen boven andere kerken, net zoals er onderling tussen de ambtsdragers geen hiërarchie mag zijn.²¹

In de vraag naar de verhouding tussen plaatselijke gemeente en meerdere vergadering wordt als fundamenteel uitgangspunt genomen dat de plaatselijke gemeente zelfstandig is. De plaatselijke gemeenten verbinden zich vrijwillig aan elkaar en vormen zo een kerkverband. Uit het bovenstaande artikel blijkt dat er binnen de kerken gewaakt moet worden tegen ongeoorloofde machtsuitoefening.

Het tweede artikel van Emden (1571) luidt:

Om de eendrachtigheid in de leer tussen de Nederlandse kerken te bewijzen, heeft het de broederen goed gedacht de belijdenis des geloofs der Nederlandse kerken te onderschrijven (...).²²

Dit tweede artikel geeft een ander fundamenteel uitgangspunt weer van het gereformeerde kerkverband. Volgens de Acta was er al eendrachtigheid in de leer. Men was in Emden niet bij elkaar gekomen om samen één te worden. De kerken waren al één en die eenheid wilde men bewijzen.²³

²⁰ Hovius, *Notities*, 13 en Rutgers, *Acta*, 55-56.

²¹ Kamphuis, *Vonden*, 51-52. Voor voorbeelden van andere bepalingen die hieruit voortvloeien, zie Hovius, *Notities*, 17-21.

²² Kersten, *Kerkelijk handboekje*. (Rotterdam: De Banier, 1937), 41 en Rutgers, *Acta*, 56-57.

²³ Kamphuis, *Vonden*, 43.

De leer waarin hun eenheid lag, wordt in dit artikel verbonden aan de Nederlandse Geloofsbelijdenis, die in 1561 geschreven was door Guido de Brès. De eenheid van het kerkverband lag dus in de eenheid in de gereformeerde leer.

In Emden werden dus twee fundamentele beginselen voor het gereformeerde kerkrecht vastgelegd:

- Elke plaatselijke kerk is zelfstandig;
- Zelfstandige kerken vormen samen een eenheid.

Hovius vergelijkt de kerkorde met een ellips en noemt deze twee principes de brandpunten van de ellips.²⁴

In de tijd van de Reformatie is gezocht naar een manier om deze eenheid een zichtbare gestalte te geven. Daarbij is bewust niet gekozen voor de manier waarop de RKK dit heeft gedaan. De RKK kenmerkt zich door een wereldomvattend instituut, dat onder één aards hoofd valt, namelijk de paus. De gereformeerden wilden dit vermijden, omdat Christus het Enige Hoofd van de kerk is.²⁵

Concluderend: De kerken zijn één in hun belijden. Dit is het fundament waarop het kerkverband rust.²⁶ Elke plaatselijke kerk is zelfstandig en kan ook zonder het kerkverband bestaan. Wanneer een kerk zich voegt bij een kerkverband worden de vrijheid en de zelfstandigheid van een kerk niet aangetast.²⁷ Deze vrijheid betekent echter niet dat een kerk vrij is van bepalingen die door de meerdere vergaderingen gemaakt worden.²⁸

De geschiedenis tot aan de 21^e eeuw

In de zestiende en zeventiende eeuw zijn er meerdere synodes gehouden, waarbij de kerkorde (die in Emden gemaakt was) werd aangepast en aangevuld. Dat waren de Provinciale Synode in Dordrecht (1574), de Nationale Synode in Dordrecht (1578), de Nationale Synode in Middelburg (1581), de Nationale Synode in 's-Gravenhage (1586) en de Nationale Synode in Dordrecht (1618-1619).

²⁴ Hovius, *Notities*, 21.

²⁵ Hovius, *Notities*, 21.

²⁶ Kamphuis, *Vonden*, 39.

²⁷ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 13-14.

²⁸ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 14.

In de laatste synode werd de Dordtse Kerkorde (DKO) samengesteld.²⁹ Daarna werd er ruim tweehonderd jaar geen generale synode meer gehouden omdat de overheid daar geen toestemming voor gaf. Koning Willem I wilde de Gereformeerde kerken liberaliseren en heeft daarom in 1816 het Algemeen Reglement laten ontwerpen. Dit reglement werd de kerk opgedrongen zonder dat de kerk hier inspraak in had. Ook inhoudelijk was dit reglement niet gereformeerd.³⁰ Zo was er in dit reglement geen sprake meer van afvaarding door de kerken en werden de meerdere vergaderingen omgevormd tot hogere kerkelijke besturen. De belijdenis van de kerk werd minder belangrijk gemaakt en veranderingen in het reglement konden alleen door de koning gemaakt worden.³¹

In 1834 scheidde Hendrik de Cock zich af van de Hervormde Kerk. Hij vond dat hij ernstig beperkt werd in het verkondigen van het Evangelie.³² Door deze Afscheiding was er een deling binnen de daarvoor ongedeelde Nederlandse gereformeerde kerken.

In 1840 besloten de kerken van de Afscheiding terug te gaan naar de DKO. Wel werd bepaald dat de gedeelten die gaan over het recht van de overheid in de kerk niet meer golden. Daarnaast mochten ook de eerdere kerkordes die in de zestiende eeuw gemaakt waren, gebruikt worden tot verduidelijking van de DKO.³³

In 1892 verenigden de kerken van de Afscheiding zich met de kerken van de Doleantie. Bij deze vereniging gingen enkele kerken niet mee, onder andere vanwege het leerverschil met de visie van A. Kuiper over de veronderstelde wedergeboorte. Het huidige kerkverband van de CGK is afkomstig van deze afgescheiden kerken die niet meegingen met de Vereniging van 1892. Voor de CGK vormde dit fundamentele leergeschied het breekpunt.³⁴

Hoewel de CGKO (de huidige kerkorde van de CGK) is uitgebreid en aangepast, blijft duidelijk te zien dat deze gemaakt is in de traditie van de DKO,³⁵ en daarmee in de traditie van de kerkorde van Emden (1571) en de artikelen van Wezel.

²⁹ Rutgers, *Acta*, 120, 221, 8339, 481 en Gier, K. de, *De Dordtse Kerkorde: Een praktische verklaring*. (Houten: Den Hertog, 1989), 18.

Naar deze synodes (of de kerkordes die daar gemaakt werden) en naar andere synodes wordt vanaf nu verwezen in de vorm plaatsnaam (jaartal). Bij de artikelen van Wezel zal het jaartal achterwege blijven.

³⁰ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht I*. (Kampen: Kok, 1928), 310-312.

³¹ Deddens, D., 'Het Doleantiekerkrecht en de afgescheidenen', in id. en J. Kamphuis (eds.), *Doleantie-Wederkeer: Opstellen over de Doleantie van 1886*. Haarlem: Vijlbrief, 1986, 60-61.

³² Deddens, D., 'Doleantiekerkrecht', 57 en Deputaten, "Bevoegdheden", 5.

³³ Veenhof, C. *Kerkgemeenschap en kerkorde*. (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1974), 57.

³⁴ Deputaten, "Bevoegdheden", 14.

³⁵ Spijker, W. van 't en L.C. van Drimmelen (eds.), *Inleiding tot de studie van het kerkrecht*. (Kampen: Kok), 175.

Hoofdstuk 3: Dogmatische aspecten van de kerk

“Welke dogmatische noties over de kerk zijn belangrijk binnen de gereformeerde traditie en wat zeggen deze noties over de verhouding tussen de meerdere vergadering en de plaatselijke gemeente?” Dit is de centrale vraag in dit hoofdstuk. Dogmatische noties die in dit hoofdstuk aan bod komen, zijn:

- de eenheid van de kerk;
- de grenzen van de kerk;
- de ruimte binnen de kerk; en
- de houding van de kerk.

De eenheid van de kerk

De eenheid van de kerk is een belangrijk dogmatisch onderwerp en komt in meerdere belijdenissen terug.³⁶

Ten diepste is de eenheid van de kerk een geestelijke eenheid die zichtbaar moet worden.³⁷ Dit blijkt bijvoorbeeld uit het gebed van Jezus in Johannes 17. Hij bidt dat de kerk één zou zijn, met als doel dat de wereld zou gaan geloven.³⁸ Jezus verbindt die eenheid zelfs aan de eenheid tussen Hem en God de Vader.

Paulus gebruikt later voor de kerk het beeld van het lichaam van Christus. Er is verscheidenheid binnen dat lichaam, maar toch zijn de leden aan elkaar verbonden. Van Genderen en Velema verwijzen hiervoor naar Romeinen 12, 1 Korinthe 12 en de brieven aan Efeze en de Kolossenzen.³⁹

Calvijn wijst erop dat wanneer men het gezag van de kerk veracht en haar besluiten tegenwerkt, dit in dezelfde lijn ligt als het verbreken van de eenheid van de kerk.⁴⁰

³⁶ De Apostolische geloofsbelijdenis, artikel 9: Dankbaar, W.F. e.a., *De Nederlandse belijdenisgeschriften*. (1971), 4.

De Geloofsbelijdenis van Nicea: Dankbaar, *Belijdenisgeschriften*, 5.

De Nederlandse Geloofsbelijdenis, artikel 28: Velde, M. te e.a. (eds.), *Confessies: Gereformeerde zgelooftsverantwoording in zestiende-eeuws Europa*. (Heerenveen: Groen, 2009), 489.

De Heidelbergse Catechismus, Zondag 21, vraag en antwoord 54 en 55: Baars, A. en A. Groothedde, *Belijden in zeevovoud: Harmonie van zeeven protestantse belijdenisgeschriften*. (De Banier, 2013), 351, 360.

³⁷ Deputaten, “Bevoegdheden”, 2-3; Genderen, J. van en W.H. Velema, *Beknopte gereformeerde dogmatiek*. (Kampen: Kok, 1992), 645 en Schilder, K., *De Kerk: Verzamelde Werken III*. (Goes: Oosterbaan & Le Cointre N.V., 1965), 129.

³⁸ Berkhouwer, G.C., *De Kerk I, Eenheid en katholiciteit*, in *Dogmatische Studiën*. (Kampen: Kok, 1970), 51-52 en Genderen, Van, *Dogmatiek*, 646.

³⁹ Genderen, Van, *Dogmatiek*, 634.

⁴⁰ Calvijn, *Institutio Christianae Religonis. Vol II*, ed. A. Tholuck. (Edinburgh: Clark, 1874) [*Institutio*], IV.1.10, 208. Voor de vertaling, zie: Calvijn, *Institutie of onderwijzing in de christelijke godsdienst. Deel 2*, ed. C.A. de Niet. (Houten: Den Hertog, 2009) [*Institutio*], 225.

De grenzen van de kerk

De kenmerken van de kerk zijn volgens de Nederlandse Geloofsbelijdenis (NGB), artikel 29:

- Het zuiver prediken van het evangelie;
- Het zuiver bedienen van de sacramenten;
- Het uitoefenen van de tucht om “de zonden te bestraffen”.⁴¹

Johannes 17 laat zien dat de eenheid van de kerk een eenheid in waarheid behoort te zijn. Dit betekent dat de grenzen van de kerk, en dus van de eenheid, bereikt zijn wanneer de waarheid niet meer beleden wordt.⁴²

Volgens Calvijn behoren de volgende leerstukken tot de kern van de apostolische leer:

- de Drie-eenheid van God;
- de Goddelijkheid van Jezus;
- de genade die gelovigen ontvangen door Gods barmhartigheid.

Wanneer er verschil van inzicht komt in deze leerstukken is de eenheid van de kerk verbroken.⁴³

De ruimte binnen de kerk

De eenheid van de kerk betekent ook dat er verscheidenheid mag zijn. Calvijn betoogt dat er minder belangrijke leerstukken zijn. Wanneer hierover verschillen bestaan, mogen deze de eenheid van de kerk niet verscheuren. Zeker niet wanneer het Woord en de sacramenten zuiver bediend worden.⁴⁴

Mochten er zonden in een gemeente uitbreken, mag de eenheid van de kerk niet lichtvaardig verbroken worden.⁴⁵

De houding van de kerk

De NGB zegt in artikel 28 dat de gelovigen elkaar moeten dienen, omdat ze broeders zijn en leden van hetzelfde lichaam.⁴⁶ De Heidelbergse Catechismus zegt in antwoord 55 dat

⁴¹ Velde, te, *Confessies*, 490.

⁴² Genderen, Van, *Dogmatiek*, 646.

⁴³ Calvijn, *Institutio* IV.1.12, 209-210, (De Niet: 226) en Deputaten, “Bevoegdheden”, 5. (Voor het gemak van de lezer is tussen haakjes het paginanummer vermeldt in de Nederlandse vertaling van de Institutie door De Niet.)

⁴⁴ Calvijn, *Institutio* IV.1.12, 209-210, (De Niet: 226) en Genderen, Van, *Dogmatiek*, 646-647.

⁴⁵ Calvijn, *Institutio* IV.1.27, 218, (De Niet: 239).

⁴⁶ Velde, te, *Confessies*, 489.

elke gelovige zijn gaven tot het nut en de zaligheid van de andere leden van de kerk gewillig en met vreugde moet aanwenden.⁴⁷

Door Van Genderen en Velema wordt erop gewezen dat, hoewel de Bijbelse eenheid offers kan kosten, het één zijn juist de opdracht is voor de kerk.⁴⁸ De kerkelijke verdeeldheid is immers zondig en strijdt met de Bijbelse eenheid.⁴⁹

De uitstraling richting de ‘wereld’ is een ander aspect waardoor de kerk de kerkelijke eenheid serieus moet nemen. Door de kerkelijke eenheid zal de ‘wereld’ gaan geloven.⁵⁰

Eenheid beschermt tegen het ontstaan van ruzies en het voorkomt ergernis in de gemeente, aldus Calvijn.⁵¹

Hiernaast geeft Calvijn aan dat in geval van verschillen over geloofskwesties, deze beslecht kunnen worden door een synode. Bij grote nood geeft hij het advies aan voorgangers om de gemeente aan te sporen om zich te verootmoedigen, boete te doen en te vasten.⁵²

Conclusie

Uit het onderzoek naar de dogmatische noties over de kerk blijkt dat de zichtbare eenheid van de kerk een belangrijke kernwaarde aangeeft voor het gereformeerde denken. Hierom mogen meerdere vergaderingen niet lichtvaardig een band met een gemeente verbreken, wanneer zij de besluiten van de meerdere vergaderingen niet opvolgt.

Wel zijn er grenzen aan het vasthouden aan de eenheid, omdat deze eenheid gebaseerd is op de fundamentele geloofswaarheden. Binnen deze grenzen moet er veel tolerantie zijn.

Binnen de kerk moet men elkaar dienen en bereid zijn om offers te brengen. Het doel hiervan is om de eenheid te bewaren en zo een reflectie te zijn van de eenheid in God. De houding die de meerdere vergaderingen dus moet stempelen is die van liefde en geduld. De aansporing om te vasten wanneer er grote kerkelijke spanningen zijn, moet verstaan worden in het kader van deze liefde.

⁴⁷ Baars, *Belijden*, 360.

⁴⁸ Genderen, Van, *Dogmatiek*, 646.

⁴⁹ Berkhouwer, *Kerk I*, 37 en Genderen, Van, *Dogmatiek*, 645.

⁵⁰ Berkhouwer, *Kerk I*, 51-52.

⁵¹ Calvijn, *Institutio* IV.9.13, 309-310, (De Niet: 366) en IV.10.31, 331-332, (De Niet: 398).

⁵² Calvijn, *Institutio* IV.12.14, 353-354, (De Niet: 429).

Hoofdstuk 4

Methodiek

Welke kerkordelijke mogelijkheden zijn er voor de meerdere vergaderingen wanneer een kerkenraad zich niet houdt aan hun besluiten? In dit hoofdstuk wordt hier onderzoek naar gedaan. Omdat de kerkorde hier geen artikel over heeft opgenomen, is het nodig te redeneren vanuit de beginselen van de kerkorde en in de geest van de kerkorde.

Dit hoofdstuk bespreekt dus de kerkorde en alle artikelen die iets zeggen over de verhouding tussen de meerdere vergaderingen en de plaatselijke gemeente. Discussies over de interpretatie van de tekst zullen, indien aanwezig, geanalyseerd worden.

Het grootste gedeelte van de literatuur met betrekking tot de interpretatie van de kerkorde is gebaseerd op de DKO. Wanneer de CGKO afwijkt van de DKO zullen deze verklaringen wel in het onderzoek meegenomen worden. In de literatuur wordt gesignaleerd dat er soms noodkerkrecht nodig is. De mogelijkheden voor noodkerkrecht worden in hoofdstuk 5 besproken.

Enkele opmerkingen vooraf

Dominee Geelkerken was vanaf 1915 predikant in de Gereformeerde Kerk in Amsterdam-Zuid. Hij hield op 23 maart 1924 een preek over zondag 3 van de Heidelbergse Catechismus. Op basis van deze preek heeft een gemeentelid een aanklacht tegen hem ingediend. Het geschil ging over de vraag of het paradijsverhaal van Genesis 1-3 een historische werkelijkheid beschreef of dat er een andere opvatting mogelijk was. Geelkerken werd op 12 maart 1926 door de synode voor drie maanden geschorst omdat hij weigerde om de verklaring die de synode van hem vroeg te ondertekenen. Op zondag 14 maart ging dominee Geelkerken desondanks voor in de kerkdienst omdat de kerkenraad had besloten zich niet aan deze uitspraak van de synode te onderwerpen.

Dit schetst een bijzondere situatie: Het orgaan dat de schorsing moest voltrekken, bestond volgens artikel 79 KO uit de kerkenraden van de eigen en de dichtst bijgelegen gemeente. Omdat de eigen kerkenraad weigerde de schorsing uit te voeren, kon deze niet uitgevoerd worden.

Daarom besloot de synode op 17 maart 1926 om dominee Geelkerken en de

meerderheid van de kerkenraadsleden af te zetten wegens scheurmakerij.⁵³

Deze afzetting door de generale synode werd door sommigen bestempeld als ‘nieuw’ kerkrecht, in tegenstelling tot het, in hun ogen zuivere, ‘oude’ kerkrecht.⁵⁴

De belangrijkste voorstanders van het ‘oude’ kerkrecht waren F.L. Bos, S. Greijdanus, W.A. van Es en J. van Lonkhuyzen.⁵⁵

De belangrijkste voorstanders van het ‘nieuwe’ kerkrecht waren H. Bouwman, H.H. Kuyper, M. Bouwman en J. Jansen.⁵⁶ De hoogleraren H.H. Kuyper en H. Bouwman waren adviseurs van de Generale Synode.⁵⁷ H. Bouwman wordt door Golverdingen als een zeer gematigd vertegenwoordiger van het ‘nieuwe’ kerkrecht getypeerd.⁵⁸ M. Bouwman promoveerde in 1937 bij H.H. Kuyper op ‘Voetius over het gezag der synoden’ waarin hij het ‘nieuwe’ kerkrecht verdedigde.⁵⁹

Golverdingen heeft aangetoond dat zowel het ‘oude’ als het ‘nieuwe’ kerkrecht niet voldoende hulp kunnen bieden in noodgevallen.⁶⁰ Voor een goed begrip van dit onderzoek is het wel nodig om een korte schets te geven van beide oplossingsrichtingen.

Het ‘oude’ kerkrecht:

Een meerdere vergadering als zodanig mag nooit een besluit tot afzetting voltrekken zonder samenwerking met de plaatselijke kerk. In het ‘oude’ kerkrecht is het niet mogelijk dat een meerdere vergadering een kerkenraad uit het ambt zet. Bij wanbestuur of onmacht van de kerkenraad of in gevallen van hoger beroep mag een meerdere vergadering niet handelen zonder de plaatselijke gemeente.

De gemeente kan in zo’n geval zelf vergaderen. In deze vergadering kan de

⁵³ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 25 en Golverdingen, M., “Ontstaan, inhoud en betekenis van ‘oud’ en ‘nieuw’ kerkrecht: De strijd om het kerkrecht in de Gereformeerde Kerken in Nederland van 1926 tot 1944”. (Gorinchem, 2001 (ongep.)), 7.

⁵⁴ In dit onderzoek gaat het om het ‘oude’ en ‘nieuwe’ kerkrecht als aanduidingen voor een bepaald gedachtegoed. De termen kunnen dus anachronistisch gebruikt worden. Daarmee is het dus mogelijk dat ook citaten van Rutgers en Voetius aangehaald worden binnen deze stelsels.

⁵⁵ Golverdingen, “Kerkrecht”, 8, 108.

⁵⁶ Golverdingen, “Kerkrecht”, 108, 129-130.

Hierbij moet opgemerkt worden dat een aantal voorstanders van het ‘nieuwe’ kerkrecht tot kort voor de synode uitspraken hadden gedaan die overeenkwamen met een aantal belangrijke standpunten van het ‘oude’ kerkrecht. In de literatuur kan dus soms een naam van het ‘nieuwe’ kerkrecht ook bij het ‘oude’ kerkrecht geplaatst worden, **wanneer** het gaat om uitspraken die voor 1926 gedaan zijn. Zie Golverdingen, “Kerkrecht”, 123.

⁵⁷ Golverdingen, “Kerkrecht”, 7-8.

⁵⁸ Golverdingen, “Kerkrecht”, 129-130.

⁵⁹ Golverdingen, “Kerkrecht”, 11.

⁶⁰ Zie voor deze conclusie Golverdingen, “Kerkrecht”, 130. Zijn hele literatuuronderzoek vormt de onderbouwing hiervan.

kerkenraad, die afwijkt van de besluiten van de meerdere vergadering, door de gemeente afgezet worden, eventueel met hulp van de deputaten. (Wanneer slechts een gedeelte van de kerkenraad afwijkt, wordt dat gedeelte afgezet.) Wanneer dit nodig is, kan er vervolgens een nieuwe kerkenraad gekozen worden.

Mocht het gebeuren dat de hele kerkenraad afwijkt van de besluiten van de synode en het overgrote deel van de gemeente volgt de kerkenraad hierin, dan spreekt de synode na herhaald vermaan uit dat de band van vrede en broederschap met deze kerk is verbroken en dat zij buiten het kerkverband is gesteld.⁶¹

(Bij het afzetten van de kerkenraad moet opgemerkt worden dat de tucht altijd persoonlijk is. Formeel gezien wordt dus niet een kerkenraad afgezet, maar elk lid van de kerkenraad persoonlijk.)⁶²

Het ‘nieuwe’ kerkrecht:

Artikel 79-80 KO wijzen, volgens het ‘nieuwe’ kerkrecht, de “laágste instantie” aan die de tucht mag oefenen. Mocht het nodig zijn, kan een meerdere vergadering, die een vonnis heeft moeten vellen over een ambtsdrager, zelf dit vonnis uitvoeren. De meerdere vergadering is, volgens het ‘nieuwe’ kerkrecht, bevoegd om datgene te doen wat als bevoegdheid in de kerkorde aan de mindere vergadering is toegekend.

In het geval van een appelzaak of van wanbestuur of onmacht van een kerkenraad is een meerdere vergadering gerechtigd om de plaats van de kerkenraad in te nemen.

De meerdere vergadering kan censuur oefenen over zowel gemeenteleden als ambtsdragers. Deze censuurmaatregelen mag een meerdere vergadering zelf uitvoeren in de plaatselijke gemeente. Mocht er een geval van dwaalleer of scheurmakerij zijn, is de synode gerechtigd de kerkenraad af te zetten en dit te laten afkondigen in de plaatselijke kerk. Hierna moet er zo snel mogelijk een wettige verkiezing door de gemeente worden gehouden om een nieuwe kerkenraad te bevestigen.⁶³

Artikel 1

Artikel 1 KO geeft een inleiding op de vier onderwerpen die in de kerkorde behandeld

⁶¹ Golverdingen, “Kerkrecht”, 103, 106.

⁶² Bouwman, M., *Voetius*, 317 en Jansen, J., *De beginselen van ons Gereformeerd Kerkrecht in de zaak-Geelkerken*, Ons Arsenal, serie 5, no. 5-6. (Zutphen: Van den Brink), 44-45.

In dit onderzoek zal verder korthedshalve gesproken worden over het afzetten van een kerkenraad. Het zal dan echter gaan om het persoonlijk afzetten van de leden van de kerkenraad.

⁶³ Golverdingen, “Kerkrecht”, 107-108.

worden. De CGKO zegt in dat artikel dat deze vier onderwerpen nodig zijn om in de gemeente van Christus naar de *vereiste orde* te leven.⁶⁴

De DKO stelt dat deze onderwerpen nodig zijn om *goede orde* te onderhouden in de gemeente van Christus.⁶⁵

Omdat bij deze onderwerpen de kerkelijke vergaderingen behoren, is het dus voor een goed geordend kerkelijk leven nodig om meerdere vergaderingen te hebben.⁶⁶

Het doel van de kerkorde is de goede orde in de gemeente van Christus te behouden. Volgens Rutgers houdt dit in dat het mogelijk is om tegen de kerkorde in te handelen, zolang de orde niet verstoord wordt. Het kan zelfs mogelijk zijn dat de orde beter bewaard blijft door af te wijken van de kerkorde. Het doel van de kerkorde zelf brengt dus mee dat afwijking van de kerkorde mogelijk is. Het motief voor het afwijken van de kerkorde moet zijn om zorg te dragen voor de orde in de kerk⁶⁷.

Bepalingen die rechtstreeks terug te vinden zijn in Gods woord, vormen de grondslag waar niet van afgeweken mag worden. Dit geldt ook voor de bepalingen die een noodzakelijk gevolg van Bijbelse normen zijn. Zo mag een kerk niet besluiten dat zij geen ambtsdragers zullen hebben.⁶⁸

Rutgers formuleert enkele regels met betrekking tot het afwijken van de bepalingen in de kerkorde:

- De afwijking moet zorgen voor een betere orde in de kerk.
- De afwijking mag niet aan anderen opgelegd worden. Alleen de generale synode mag de kerkorde veranderen.
- Wanneer er verschil ontstaat over een specifieke afwijking moeten de mindere vergaderingen zich onderwerpen aan de uitspraken van de meerdere vergaderingen.⁶⁹

⁶⁴ Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, het laatst gewijzigd en aangevuld door de synode Dordrecht-C. & Z./Nunspeet 2019-2022', <https://cgk.nl/download/kerkorde-2022/?tmstv=1683194733> [4 mei 2023], 4.

⁶⁵ Kersten, *Handboekje*, 177.

⁶⁶ Silfhout, W., *Gereformeerd kerkrecht in kort bestek: Toelichting op de Dordtse Kerkorde*. (Houten: Den Hertog, 2010), 115.

⁶⁷ Rutgers, F.L., "Bespreking der hoofdpunten van het Kerkrecht naar aanleiding van de Dordtsche Kerkenorde". (1892 (ongep.)) 4.

⁶⁸ Rutgers, "Bespreking", 4.

⁶⁹ Rutgers, "Bespreking", 4-5.

Voetius stelt onder meer de vraag of een kerkorde moet worden nageleefd op straffe van berisping, schorsing en excommunicatie. Dat is volgens hem niet het geval. Wel moet er gewaakt worden tegen wanorde en tegen wanordelijke personen. Dit neemt niet weg dat er afwijkingen van de kerkorde kunnen ontstaan die goed zijn. Deze afwijkingen zouden de kerk meer opbouwen dan wanneer de kerkorde stipt gehandhaafd zou worden. Voetius voegt er overigens aan toe dat dit voornamelijk geldt voor bepalingen die tegen de wil van de kerken in de kerkorde terecht zijn gekomen, zoals bepalingen rondom de rechten van de overheid.⁷⁰

Rutgers wijst op het feit dat in het gereformeerde kerkverband de eenheid ligt in het gezamenlijk onderwerpen aan de belijdenis. Het is wenselijk dat kerken ook in andere zaken eenheid hebben, maar het gereformeerde kerkverband is niet op die andere zaken gebaseerd.⁷¹

Bij het beoordelen van een afwijking in de kerkorde moet onderzocht worden hoe essentieel de bepaling is waarvan wordt afgeweken en of deze afwijking een scheuring kan veroorzaken.⁷²

Ook oudere redacties van de kerkorde geven inzicht in de principiële grondslagen van het gereformeerde kerkrecht. Daarom kunnen ook deze redacties gebruikt worden bij het interpreteren van de kerkorde.⁷³

Conclusie

De kerkorde is geen wet maar is bedoeld om de orde in de gemeente van Christus te waarborgen. Afwijkingen van de kerkorde zijn mogelijk. Wanneer hierover verschil van inzicht heerst, moeten de mindere vergaderingen zich onderwerpen aan de meerdere vergaderingen.

⁷⁰ Bouwman, M., *Voetius over het gezag der synoden*. (Amsterdam: S.J.P. Bakker, 1937), 262-266; Hovius, *Notities*, 34; Rutgers, "Bespreking", 6; Rutgers, F.L., *De geldigheid van de oude kerkenordening der Nederlandsche Gereformeerde Kerken*. (Amsterdam: Wormser, 1890), 43 en Voetius, G., *Politica Ecclesiastica, Partis Prima*. (Amsterdam: Joannis à Waesberge, 1663), 273. (Naar dit werk van Voetius zal verder verwezen worden als *Politica Ecclesiastica I*.)

⁷¹ Rutgers, F.L., *Het kerkverband der Nederlandsche Gereformeerde Kerken, gelijk dat gekend wordt uit de handelingen van den Amsterdamse in den aanvang der 17e eeuw*. (Amsterdam: Kruyt, 1882), 55. Cursivering origineel.

⁷² Rutgers, "Bespreking", 6-7.

⁷³ Rutgers, "Bespreking", 7 en Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 285-286.

Artikel 3

Artikel 3 KO laat zien dat iemand alleen mag optreden als predikant wanneer hij via de wettige weg is beroepen en bevestigd. Iemand die zich niet aan deze bepaling hield, noemde men een indringer. De CGKO bepaalt:

Ten aanzien van hen die in strijd hiermee handelen en ondanks herhaalde vermaningen toch voortgaan, zal de *classis* oordelen of men hen voor scheurmakers verklaren of op andere wijze straffen zal.⁷⁴

In Emden (1571) werd besloten dat een indringer vermaand moest worden door de kerkenraad. Wanneer hij niet luisterde naar de kerkenraad moest de kerkenraad hulp vragen aan enkele predikanten uit de *classis*. Deze hadden de taak om te besluiten of de indringer een scheurmaker was.⁷⁵

In Middelburg (1581) werd besloten dat het oordeel over een indringer de zaak van de *classis* was.⁷⁶

Het 'straffen' in dit artikel kan de hedendaagse lezer bevreemden. Daarom is het goed om te noemen dat dit woord in de kerkorde gebruikt wordt voor 'censuur'.⁷⁷

Welke instantie de uiteindelijke censuur toepast, is uit de tekst van de kerkorde niet duidelijk op te maken. Alle redacties noemen dat 'men' hem voor een scheurmaker zal verklaren of op een andere manier zal 'straffen'. Duidelijk is dus dat de *classis* oordeelt. Het zou kunnen zijn dat de *classis* ook de situatie verder afhandelt. Het kan echter ook zijn dat de kerkenraad de situatie afhandelt.

De Gier is de mening toegedaan dat de *classis* in moet grijpen, met vermaning en kerkelijke tucht, wanneer iemand zonder wettige beroeping als predikant dienstdoet.⁷⁸

De Ger Gem heeft in zijn redactie van de kerkorde duidelijker aangegeven welke instantie moet handelen: "wanneer iemand, ondanks vermaan, tegen deze regel handelt, dan zal de *classis* daarover oordelen en zo nodig optreden".⁷⁹

Silfhout geeft een voorbeeld waarin de kerkenraad en de *classis* tegenover elkaar

⁷⁴ Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde', 4. Cursivering EDS.

⁷⁵ Rutgers, *Acta*, 63-64. Artikel 18.

⁷⁶ Rutgers, *Acta*, 376-377. Artikel 3.

⁷⁷ Kersten, *Handboekje*, 177.

⁷⁸ Gier, *De, Kerkorde*, 32.

⁷⁹ Deputaatschap Kerkrecht van de Generale Synode 2019 van de Gereformeerde Gemeenten, ...en met orde: *Handreiking bij Dordtse Kerkorde, appel en tucht*. (Houten: Den Hertog, 2020), 33.

komen te staan: Dit kan gebeuren wanneer een kerkenraad iemand toe staat om op te treden als oefenaar, zonder dat die persoon wettig is toegelaten. Volgens Silfhout moet de classis dan, uit kracht van het kerkverband, tussenbeide komen. Het betreft een niet kerkrechtelijk optreden, waaraan een einde gemaakt moet worden. Silfhout geeft als één van de vervolgstappen de mogelijkheid om censuur toe te passen.⁸⁰

Silfhout noemt bij dit voorbeeld niet wie er getroffen zou worden met de censuur en welke maatregelen er genomen moeten worden. Raakt de tucht de persoon in kwestie of de kerkenraad? Wanneer de persoon in kwestie onder censuur gezet zou moeten worden, kan dit in ieder geval geen afzetting of schorsing uit het ambt van predikant inhouden. De persoon in kwestie is immers niet bevestigd in dat ambt. Duidelijk is dat in een dergelijk geval de kerkenraad niet zelf de censuurmaatregel zal uitvoeren. Silfhout maakt duidelijk dat, zijns inziens, de classis gerechtigd is om censuur te oefenen wanneer een kerkenraad niet optreedt tegen een indringer.

Conclusie

De vrijheid van een plaatselijke gemeente is niet zo groot dat deze alles zelf mag bepalen. De classis mag en moet op een gegeven moment ingrijpen. Bij dit ingrijpen behoort een gedeelte van het tuchtproces. Het derde artikel van de KO lijkt de mogelijkheid te geven voor de *classis* om tucht uit te oefenen wanneer het gaat over de indringing in de dienst van Woord en sacrament.

Artikel 4-6, 8, 10, 12, 13, 15, 17 en 21

Uit artikel 4-6, 8, 10, 12, 13, 15, 17 en 21 KO wordt duidelijk dat een kerkenraad in veel gevallen niet mag handelen zonder toestemming van de classis. Ook blijkt uit deze artikelen dat de classis in allerlei gevallen een helpende taak heeft richting de kerkenraad.⁸¹ Omdat een kerkenraad voor bepaalde handelingen toestemming nodig heeft, kan het gebeuren dat de classis niet instemt met het handelen van de kerkenraad.

Conclusie

Het principe van de zelfstandigheid van de gemeente⁸² betekent niet dat een classis altijd instemt met de wens van de kerkenraad. Het ingaan van de classis tegen de wens van de

⁸⁰ Silfhout, *Kerkrecht*, 122-123.

⁸¹ Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde', 5-17.

⁸² Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 21.

kerkenraad is geen overheersing, zoals in artikel 85 CGKO over overheersing gesproken wordt.⁸³ De kerkenraad kan zich niet, met een beroep op artikel 85 CGKO, los maken van de mening van de classis.

Artikel 11

Artikel 11 CGKO spreekt over bijzondere situaties waarin de classis moet beoordelen of de betrokken predikant “verplaatst” moet worden.⁸⁴

In de DKO wordt deze bepaling sterk verbonden aan het traktement van de predikant. In de DKO staat dat de classis moet oordelen of een predikant “te verzetten” is als hij te weinig traktement krijgt van de kerkenraad.⁸⁵

H. Bouwman verwijst naar de Particuliere Vragen van Dordrecht (1578). Wanneer een predikant wel zuiver is in de leer maar toch geen vrucht draagt in die gemeente kan de classis dit onderzoeken en hem eventueel “overbrengen” naar een plek waar hij nuttiger is.⁸⁶

De commentaren laten duidelijk zien dat het idee dat een meerdere vergadering (in dit geval de classis) een predikant verplaatst niet te verenigen is met de beginselen van het gereformeerde kerkrecht. De meerdere vergadering mag niet eigenmachtig treden in de rechten van een plaatselijke kerk. De classis is immers geen hoger bestuur.⁸⁷

Een aantal kerkordes hebben deze bepaling ook aangepast. In 1905 is het aangepast in de kerkorde van de GKN⁸⁸ en ook de kerkorde van de Ger Gem heeft deze bepaling verwijderd.⁸⁹

Het “verplaatsen” dient vervangen te worden door losmaking van het oude dienstverband. Zo nodig kan de classis vrijblijvend bemiddelen om te zien of een andere gemeente een beroep uit wil brengen op deze predikant.⁹⁰

⁸³ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 36.

⁸⁴ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 12.

⁸⁵ Kersten, *Handboekje*, 179.

⁸⁶ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht I*, 458 en Rutgers, *Acta*, 265-266. Particuliere Vragen, 11.

⁸⁷ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht I*, 458; Gier, De, *Kerkorde*, 78 en Silfhout, *Kerkrecht*, 145.

⁸⁸ Bos, *Orde*, 60 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 55.

⁸⁹ Deputaatschap Kerkrecht Gereformeerde Gemeenten, *Orde*, 40.

⁹⁰ Bos, F.L., *De orde der kerk: Toegelicht met kerkelijke besluiten uit vier eeuwen*. (‘s-Gravenhage: Guido de Bres, 1950), 57 en Gier, K. De, *Toelichting op de Dordtse Kerkorde in vraag en antwoord*. (Utrecht: Den Hertog, 1974²), 31.

De CGK heeft vastgelegd dat er een verschil is tussen schorsing en losmaking. Schorsing is een tuchtmaatregel. Mocht dit nodig zijn, mag er geen gebruik gemaakt worden van losmaking. Dit wordt geregeld in de CGKO.⁹¹

Er zijn volgens artikel 11, sub 3b CGKO slechts drie situaties waarin de classis, in het geval van een losmaking, kan handelen zonder de plaatselijke kerkenraad:

1. De kerkenraad erkent handelingsonbekwaam te zijn en vraagt de classis om te doen wat hij zelf zou moeten doen;
2. De classis heeft formeel geconstateerd dat een kerkenraad handelingsonbekwaam is.
3. De kerkenraad besluit om geen losmaking aan te vragen en hierover wordt bij de classis appel ingediend.⁹²

De deputaten kerkrecht en kerkorde⁹³ hebben over deze bepalingen een rapport geschreven.

Omdat een classis niet eigenmachtig in mag grijpen in de zaken van een plaatselijke gemeente, kan een classis niet uit zichzelf een losmaking op haar agenda plaatsen. Dit staat op gespannen voet met artikel 30 KO.

De deputaten geven aan wanneer een kerkenraad wordt gezien als ‘handelingsonbekwaam’. Dat is het geval wanneer, binnen een kerkenraad, de stemmen staken over een voorstel tot losmaking. In een dergelijk geval zou in principe het voorstel verworpen zijn. Dit kan echter gemakkelijk omzeilt worden. Een voorzitter, die van mening is dat de predikant losgemaakt moet worden, kan voorstellen om de predikant *niet* los te maken. Het voorstel wordt verworpen, met als gevolg dat de predikant wordt losgemaakt. In een dergelijke situatie kan de kerkenraad besluiten handelingsonbekwaam te zijn, en de losmaking bij de classis neer te leggen.

Ook is de situatie mogelijk dat de kerkenraad getalsmatig handelingsonbekwaam is (zoals hierboven beschreven), maar zelf niet die conclusie trekt. Dan kan de classis formeel constateren dat een kerkenraad handelingsonbekwaam is. Ook in deze situatie kan de classis handelen zonder de plaatselijke kerkenraad.⁹⁴

⁹¹ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 13. Artikel 11, sub 3a.

⁹² Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 13.

⁹³ Deze deputaten zullen in het vervolg korthedshalve aangeduid worden “de deputaten kerkrecht”.

⁹⁴ Christelijke Gereformeerde Kerken, *Acta van de Generale Synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, Huizen/Nunspeet, 27 augustus-23 november 2010*, 532. Bijlage 54, het rapport Kerkorde en kerkrecht.

Conclusie

Uit het elfde artikel van de CGKO en de bespreking door de commentaren hiervan blijkt dat het gereformeerde kerkrecht de kerkenraad als uitgangspunt neemt. De beoordeling of een predikant losgemaakt moet worden ligt bij de kerkenraad. Alleen in specifieke omstandigheden met betrekking tot de losmaking van een predikant mag een classis een besluit nemen zonder de kerkenraad. De macht van de classis is, zoals blijkt, beperkt. De classis mag niet zomaar ingrijpen, als een hoger bestuur, ook al meent ze een goede reden te hebben.

Artikel 22 en 24

Artikel 22 en 24 CKKO raken aan een van de meest actuele vraagstukken binnen de CGK en worden daarom kort besproken.

De CGKO spreekt in artikel 22, in combinatie met artikel 24, uit dat het “broeders” zijn die verkozen worden tot ouderling of diaken.⁹⁵

Conclusie

De kwestie van de vrouw in het ambt betreft dus niet alleen een kwestie waarop door de generale synode een uitspraak is gedaan⁹⁶ maar ook een zaak die is vastgelegd in de kerkorde.

Artikel 29

In dit artikel worden de vier kerkelijke vergaderingen beschreven. Dit zijn de kerkenraad, de classis, de particuliere synode en de generale synode.⁹⁷

De kerkorde van Dordrecht (1578), de eerste kerkorde die aan deze vergaderingen een specifiek artikel heeft gewijd, noemt dat de vergaderingen nuttig zijn om de goede en wettige orde in de kerken te brengen.⁹⁸

⁹⁵ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 17, 18.

⁹⁶ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Besluitenboekje II: Besluiten genomen door de generale synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, Dordrecht-Nunspeet 2019-2022’, *Ambtelijk Contact*, Extra uitgave 2022.

⁹⁷ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 19.

⁹⁸ Rutgers, *Acta*, 239-240. Artikel 16, of hoofdstuk II, artikel 1.

In de commentaren wordt duidelijk dat de gereformeerden tegenover de independenten steeds de noodzaak van een kerkelijke organisatie hebben bepleit.⁹⁹ (Het independentisme is van mening dat elke gemeente volkomen afhankelijk is. De independenten hebben geen meerdere vergaderingen met een bindend gezag. De gemeenten kunnen samen komen in conferenties, maar die kunnen slechts advies geven.)¹⁰⁰

De Synopsis geeft als doel voor de meerdere vergaderingen dat zij bij moeten dragen aan de vrede van de kerk¹⁰¹ en de eenheid van Gods kerk behoren te laten zien.¹⁰²

Conclusie

De kerkelijke structuur is aangebracht tot nut van de kerken en als zichtbaar beeld van de onderlinge eenheid.

Ook valt op dat de kerkenraad in artikel 29 KO als eerste kerkelijke vergadering genoemd wordt. Dit zou erop kunnen wijzen dat de kerkenraad werd gezien als de belangrijkste kerkelijke vergadering. Uit de kerkorde van Dordrecht (1578) blijkt dat het gereformeerde kerkrecht in eerste instantie gericht is op de plaatselijke gemeenten.

Artikel 30

Twee bepalingen vanuit artikel 30 KO zijn van belang voor dit onderzoek:

- Tijdens een kerkelijke vergadering mogen alleen kerkelijke zaken behandeld worden, die op een kerkelijke wijze afgehandeld moeten worden.
- In een meerdere vergadering mogen twee soorten zaken behandeld worden. Als eerste de zaken, die in een mindere vergadering niet behandeld kunnen worden. Daarnaast mogen ook de zaken die alle kerken van die vergadering samen aangaan, in die meerdere vergadering behandeld worden.¹⁰³

Kerkelijke wijze

De commentaren wijzen erop dat de behandeling van zaken in een kerkelijke

⁹⁹ Gier, De, *Kerkorde*, 161 en Silfhout, *Kerkrecht*, 190.

¹⁰⁰ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht I*, 268.

¹⁰¹ Thysius, A., 'Disputatio XLIX: De conciliis seu Conventibus Ecclesiasticis' in Polyander e.a., *Synopsis Purioris Theologiae, Synopsis of a Purer Theology. Latin text and English Translation. Volume 3*, ed. Goris, H. e.a.. (Leiden: Brill, 2020) [*Synopsis Purioris Theologiae*], XLIX.7, 416-417 en XLIX.69, 454-455.

¹⁰² Thysius, 'Conciliis', XLIX.7, 416-417 in *Synopsis*.

¹⁰³ Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde', 19.

vergadering moet plaatsvinden op kerkelijke wijze. Kerkelijke wijze houdt in dat een kerkelijke vergadering de navolging van haar besluiten niet mag afdwingen. Ze moet haar besluiten zo toelichten dat de gemeenteleden en eventuele mindere vergaderingen erdoor overtuigd worden en daarom haar besluiten volgen.¹⁰⁴

De Gier benadrukt dat een kerk slechts geestelijke middelen heeft om het gezag te handhaven. Het kan wel nodig zijn dat de kerkelijke vergaderingen krachtig optreden, “om halsstarrige en oproerige leden of ambtsdragers te straffen”. Maar in dat ‘straffen’ is Gods Woord en de liefde van Christus leidinggevend en niet de mens met zijn zucht om te heersen.¹⁰⁵

Bevoegdheden

Bos is van mening dat mindere vergaderingen geen definitieve beslissing mogen nemen over zaken die de leer betreffen. Deze zaken moeten afgehandeld worden door een generale synode. Ook gewichtige kwesties van orde en beleid moeten definitief beslist worden door de generale synode. Hij baseert dit op de artikelen van Wezel, waarin staat dat het een individuele kerk niet is toegestaan om zichzelf iets aan te matigen wat alle kerken gezamenlijk aan gaat.¹⁰⁶

De kerkelijke wijze waarop zaken behandeld moeten worden, houdt ook in dat de agendapunten voor een meerdere vergadering door gemeenten op de agenda geplaatst moeten worden. De meerdere vergadering mag zelf geen agendapunten aan haar vergadering toevoegen.¹⁰⁷

Dit heeft als gevolg dat geen enkele meerdere vergadering, ook de classis niet, uit zichzelf mag beginnen met een tuchtprocedure over ambtsdragers. Bos heeft als enige uitzondering dat een meerdere vergadering zo’n procedure mag beginnen wanneer de mindere vergaderingen in gebreke gebleven zijn.¹⁰⁸

Bos verwijst voor deze stelling naar de synode van Veere (1602). Daar werd bepaald dat kerkvisitatoren eerst de kerkenraad moet vermanen wanneer zij iets schorsingswaardigs ontdekken. Wanneer de kerkenraad hier geen gehoor aan zou geven, moesten de kerkvisitatoren deze zaak op de classis brengen.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Gier, De, *Kerkorde*, 167; Rutgers, “Bespreking”, 120; Schipper, J., Wat zegt de Kerkorde? Rondom het kerkelijke leven. (Houten: Den Hertog, 2011), 95 en Silfhout, *Kerkrecht*, 193-194.

¹⁰⁵ Gier, De, *Kerkorde*, 168.

¹⁰⁶ Bos, *Orde*, 113-114. De artikelen van Wezel, I, 3-6 in Kersten, *Handboekje*, 11-12.

¹⁰⁷ Gier, De, *Kerkorde*, 169.

¹⁰⁸ Bos, *Orde*, 308.

¹⁰⁹ Bos, *Orde*, 308-309.

In 's-Gravenhage (1586) is er een verweerschrift binnengekomen van de provinciale synode van Holland. De opstellers van dit verweerschrift waren van mening dat, wanneer een mindere vergadering in een bepaalde zaak in gebreke blijft, de eerste meerdere vergadering die zaak moet behandelen.¹¹⁰

In de synode van Harlingen (1603) is bepaald dat de synodes geen predikanten mogen afzetten, behalve wanneer de classis nalatig is geweest in de tuchtmaatregelen richting de predikant.¹¹¹

Jansen wijst erop, met een verwijzing naar Voetius, dat artikel 30 KO laat zien dat het gezag van de meerdere vergaderingen een begrensd karakter heeft. De kerkenraad heeft echter zeggenschap over alle zaken van de kerk.¹¹²

Algemeen belang

Artikel 30 KO zegt dat zaken die alle kerken aangaan, door de meerdere vergadering behandeld mogen worden. De landelijke zaken, zoals de gezamenlijke opleiding van toekomstige predikanten, moeten behandeld worden op de generale synode.

Jansen wijst erop dat bij deze algemene zaken ook zaken horen waarin een gemeente zou kunnen afwijken, zonder dat die afwijking effect zou hebben op andere kerken. De kerkorde bevat immers veel bepalingen die niet zijn overgelaten aan de plaatselijke kerk, terwijl die wel geregeld worden in de plaatselijke kerk. Hij geeft als voorbeelden dat de kerkorde bepaalt welke ambten er zijn, hoe de dienst in gasthuizen geregeld moet worden en hoe ambtsdragers verkozen worden. Van deze zaken zou een kerk kunnen afwijken zonder dat die afwijking effect heeft op andere kerken. Desondanks behoren deze bepalingen tot de kerken van de meerdere vergadering in het algemeen. Jansen bepleit vervolgens dat dit ook geldt voor het recht van vrouwen om ambtsdragers te mogen kiezen. Dit was een zaak waar kerken in zijn tijd afweken van de lijn van de generale synode.¹¹³

Voor dit onderzoek betekent dit dat kwesties als de vrouw in het ambt, de toelating van praktiserend homoseksuelen aan het Heilig Avondmaal en het doen van belijdenis

¹¹⁰ Bos, *Orde*, 309 en Rutgers, *Acta*, 582. (Het betreft punt 38.)

¹¹¹ Bos, *Orde*, 309.

¹¹² Jansen, J., *De bevoegdheid der meerdere vergaderingen*. Grosheide, F.W. e.a. (eds) *Schild en Pijl, 1e en 2e reeks*. [Kampen: Kok, 1924], 15 en Voetius, G., *Politica Ecclesiastica, Pars Tertia & Ultima*. (Amsterdam: Joannis à Waesberge, 1676), 121-122. (Naar dit werk van Voetius zal verder verwezen worden als *Politica Ecclesiastica IV*.) Een vertaling van deze passage bij Voetius is te vinden in Greijdanus, S., 'Voetius over het gezag der meerdere vergaderingen en over eventueel conflict daarmee', *De Wachter*, 10 maart 1944.

¹¹³ Jansen, *Bevoegdheid*, 32-34.

van de leer of van het geloof tot algemene zaken kunnen behoren. Dat deze kwesties binnen de CGK gezien worden als zaken die de kerken in het hele land aangaan, valt op te maken uit het feit dat de generale synodes uitspraken hebben gedaan over deze kwesties. Daarmee worden deze kwesties behandeld door de bevoegde meerdere vergadering.

Conclusie

De houding in alle kerkelijke vergaderingen moet gebaseerd zijn op de liefde van Christus. De kerkelijke vergadering heeft de verantwoordelijkheid om gemeenteleden en eventuele mindere vergaderingen te overtuigen op basis van Gods Woord en heeft dus geen bevelende of dwingende macht.

Een meerdere vergadering mag geen zaken uit eigen beweging op haar agenda plaatsen. De te behandelen zaken moeten worden ingebracht vanuit de kerken. Een meerdere vergadering mag wel die zaken behandelen, waarmee de kerken van die meerdere vergadering gezamenlijk te maken hebben.

Hiernaast tekent de mogelijkheid zich af om een zaak van een mindere vergadering behandeld te laten worden door de meerdere vergadering wanneer de mindere vergadering in gebreke blijft.

Artikel 31

In kerkelijke vergaderingen worden besluiten genomen na gemeenschappelijk overleg “en zo mogelijk met eenparige stemmen”, zo stelt artikel 31 CGKO.

Dit artikel bepaalt dat wat bij meerderheid van stemmen besloten is, voor vast en bondig gehouden zal worden,

tenzij bewezen wordt, dat dit in strijd is met het Woord van God, de belijdenis of de kerkorde of dat de kerkelijke vergadering in redelijkheid niet tot het besluit heeft kunnen komen.¹¹⁴

Verder bepaalt dit artikel het appel- en revisierecht. Hierover zegt de CGKO:

Bij een appel dient hij [de bezwaarde, EDS] te bewijzen dat het bedoelde besluit op een of meerdere van de hierboven genoemde gronden niet genomen had mogen worden. Bij een revisieverzoek dient hij dit eveneens te bewijzen of anderszins dient hij een of meer

¹¹⁴ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 19.

elementen aan te dragen die bij het besluit buiten beschouwing waren gebleven of onvoldoende waren overwogen.¹¹⁵”

De DKO stelt eerst dat iemand die meent verongelijkt te zijn, zich mag beroepen op een meerdere vergadering. Vervolgens zegt de DKO dat wat door de meerderheid besloten wordt, voor vast en bondig wordt gehouden,

“tenzij dat het bewezen worde te strijden tegen het Woord Gods, of tegen de artikelen in deze Generale Synode besloten [de DKO, EDS], zo lang als dezelve door gene andere Generale Synode veranderd zijn.”¹¹⁶

De CGKO heeft, in vergelijking met de DKO, toegevoegd dat een bezwaarde ook appel kan aanvragen wanneer een genomen besluit strijdt met de belijdenis of wanneer een kerkelijke vergadering in redelijkheid niet tot dit besluit heeft kunnen komen.

In de CGKO komt duidelijker naar voren dat het “voor vast en bondig” houden niet slechts betrekking heeft op appenzaken maar op alle besluiten van de kerkelijke vergaderingen.

De CGKO heeft het appel- en revisierecht verder uitgewerkt. Ze maken duidelijk dat de bezwaarde dient “te bewijzen” dat het besluit niet genomen had mogen worden.

Het bindende gezag

Hoewel kerkelijke besluiten feilbaar blijven, zijn de besluiten binnen een kerkverband wel bindend.¹¹⁷

De Gier stelt dat het goed is dat de besluiten van een kerkelijke vergadering in het algemeen voor vast en bondig worden gehouden. Anders zou het kerkrechtelijke stelsel van de independenten worden overgenomen, wat inhoudt dat de meerdere vergaderingen alleen adviezen mogen geven. Vervolgens is het de gemeente die besluit of ze dat advies al dan niet overneemt.¹¹⁸

Binnen het gereformeerde kerkrecht gaat men ervan uit dat een kerk zich vrijwillig aansluit bij een kerkverband. Kamphuis betoogt dat vanwege de vrijwillige aansluiting

¹¹⁵ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 19.

¹¹⁶ Kersten, *Handboekje*, 183.

¹¹⁷ Calvijn, *Institutio* IV.9.8-11, (306-308), (De Niet: 361-364); Golverdingen, “Kerkrecht”, 100 en Jansen, *Bevoegdheid*, 42.

¹¹⁸ Gier, De, *Kerkorde*, 176.

de gebondenheid aan de kerkorde nog groter is. De verplichtingen binnen het kerkverband zijn in vrijheid aangegaan en daarom des te meer verplichtend.¹¹⁹

Hoewel de besluiten van de kerkelijke vergaderingen dus bindend zijn, wordt er door de commentaren ook op gewezen dat de kerkelijke vergaderingen wijs om moeten gaan met deze positie. Zo mogen, wanneer de Bijbel zich over een besluit niet duidelijk uitspreekt, de kerkelijke vergaderingen geen besluiten nemen die gewetensbindend zijn. Ook mag in dit geval de mening van de minderheid niet als on-Bijbel worden afgewezen.¹²⁰

Het kan nuttig zijn voor een kerkelijke vergadering om geen besluit te nemen, wanneer in de vergadering blijkt dat een minderheid zich moeilijk kan vinden in een voorstel. Er kan door een kerkelijke vergadering besloten worden het besluit niet uit te voeren als dit gemerkt wordt, terwijl het besluit al genomen is. Door deze beslissingen kan er eendracht en vrede komen in een gemeente. Daarnaast geeft de beslissing om het meerderheidsstandpunt niet uit te voeren extra tijd. In deze tijd kunnen de partijen dichter bij elkaar komen.¹²¹ Ook Calvijn betoogt dat een kerk niet kan bestaan zonder eendracht.¹²²

Samenvatting

De besluiten van kerkelijke vergaderingen zijn bindend. Deze positie vraagt van de kerkelijke vergaderingen veel tact en een open oog voor eventuele bezwaarde partijen. Er moet goed gelet worden op het nut voor de gemeente als geheel.

Het appel

Omdat de kerkelijke vergaderingen niet onfeilbaar zijn, heeft elke mindere vergadering, elke ambtsdrager en elk lid¹²³ het recht om besluiten van de kerkelijke vergaderingen niet voor vast en bondig te houden. Een bezwaarde moet dan bewijzen dat het besluit niet genomen had mogen worden basis van de zaken die in artikel 31 CGKO worden aangegeven.¹²⁴ Dit recht op bezwaar maken noemt men het recht op revisie en appel.

¹¹⁹ Kamphuis, J., *Verkenningen III: Opstellen over Kerk en Kerkrecht*. (Goes, Oosterbaan & Le Cointre, 1966), 116.

¹²⁰ Gier, De, *Toelichting*, 72.

¹²¹ Bos, *Orde*, 116 en Gier, De, *Toelichting*, 72.

¹²² Calvijn, *Institutio* IV.10.27, (329-330), (De Niet: 394).

¹²³ Omdat dit onderzoek gericht is op de verhouding tussen de kerkenraad en de meerdere vergaderingen, zal in dit onderzoek de nadruk liggen op die verhouding. Soms geldt dat een bepaalde uitdrukking ook betrekking kan hebben op de verhouding tussen een gemeentelid en een kerkenraad, maar daar zal in dit onderzoek aan voorbij gegaan worden.

¹²⁴ Gier, De, *Kerkorde*, 179 en Golverdingen, "Kerkrecht", 100.

Het recht van bezwaar moet ruim opgevat worden. Iemand kan ook appel indienen wanneer hij zich niet persoonlijk verongelijkt acht, maar wel meent dat het genomen besluit niet genomen had mogen worden.¹²⁵ Het appelrecht geeft echter geen ruimte om zich onnodig te bemoeien met het doen van een andere kerk.¹²⁶

In het aangaan en behandelen van een appelzaak moeten alle partijen zich richten op de eer van God en de opbouw van de kerk. De partijen mogen niet gericht zijn op het behalen van hun eigen gelijk.¹²⁷

Het doel van het recht op appel is het waarborgen van een goed en onpartijdig oordeel, wat essentieel is om de orde, vrede en rust in de kerk te bewaren. Volgens Rutgers is er in de meerdere vergadering meer waarborg voor zo'n goed en onpartijdig oordeel.¹²⁸

In de literatuur wordt er gediscussieerd over wanneer een besluit strijdig is met het "Woord Gods", zoals de DKO dat zegt.¹²⁹

Jansen is van mening dat artikel 31 KO gaat over besluiten die strijdig zijn met Gods Woord, of met een beginsel uit Gods Woord. Hij baseert zich op het feit dat de DKO niet meer spreekt over een "uitgedrukt woord Gods", maar over het algemenere "Woord Gods".¹³⁰

Meerdere schrijvers zijn echter van mening dat artikel 31 KO slechts gaat over zaken die strijden met een duidelijke bepaling uit Gods Woord. Hiervoor wordt onder meer verwezen naar artikel 23 van de kerkorde van Dordrecht (1578),¹³¹ waar gesproken wordt over zaken waarover de kerken "een gedrukt Woord Gods" hebben.¹³²

Om aan te tonen dat een besluit strijdig is met een beginsel uit Gods Woord is een menselijke redenering nodig. Rutgers merkt hierbij op dat een menselijke redenering feilbaar is.¹³³

¹²⁵ Gier, De, *Kerkorde*, 173.

¹²⁶ Gier, De, *Kerkorde*, 174.

¹²⁷ Gier, De, *Kerkorde*, 173-174.

¹²⁸ Rutgers, "Bespreking", 121.

¹²⁹ Kersten, *Handboekje*, 183.

¹³⁰ Jansen, J., *Korte verklaring van de Kerkenordening*. (Kampen: Kok, 1937²), 143.

¹³¹ Kamphuis, J., *Kerkelijke besluitvaardigheid: Over de bevestiging van het gereformeerde kerkverband in de jaren 1574 tot 1581/1582 ondanks de oppositie van het confessioneel en kerkelijk indifferentisme, zoals deze oppositie inzonderheid vanuit Leiden werd gevoerd*. (Groningen: De Vuurbaak, 1970), 52-53 en Rutgers, "Bespreking", 124.

¹³² Kersten, *Handboekje*, 183. Artikel 23 of hoofdstuk II, artikel VIII.

¹³³ Rutgers, "Bespreking", 124.

Waardering

Het appelrecht geeft veel ruimte maar moet wel met een geestelijke houding gebruikt worden. Dit geldt voor alle betrokkenen.

Op basis van de genoemde argumenten is aannemelijk dat artikel 31 KO niet in de eerste plaats bedoeld is voor een situatie waarin een bezwaarde meent dat een genomen besluit in strijd is met een beginsel uit Gods Woord. Wel moet de meerdere vergadering in zo'n situatie de redenering van de bezwaarde serieus nemen.

Tenzij en het bewijs

In de literatuur is heftig gediscussieerd over de betekenis van het “tenzij bewezen wordt”. De discussie gaat vooral om de volgende twee vragen.

Aan wie moet bewezen worden dat een genomen besluit in strijd is met Gods Woord, de belijdenis of de kerkorde, of dat een kerkelijke vergadering in redelijkheid niet tot dat besluit had kunnen komen?

Het ‘oude’ kerkrecht meent dat de bedoeling van dit artikel is, dat de bezwaarde partij *voor zichzelf* bewezen acht dat het betreffende besluit niet genomen had mogen worden.¹³⁴ Het ‘nieuwe’ kerkrecht is van mening dat *voor de betreffende kerkelijke vergadering* bewezen moet worden dat het betreffende besluit niet genomen had mogen worden.¹³⁵

Op welk moment hoeft een mindere vergadering het besluit van een meerdere vergadering niet voor vast en bondig te houden?

Deze tweede vraag heeft de meeste praktische implicaties. Het ‘oude’ kerkrecht is van mening dat dit moment is gekomen *zodra* de mindere vergadering bij zichzelf vaststelt dat een besluit niet genomen had mogen worden. Dat neemt niet weg dat de bezwaarde partij dit bewijs nog wel moet voorleggen aan de meerdere vergadering.¹³⁶

Het ‘nieuwe’ kerkrecht is van mening dat de bezwaarde zich, gedurende de appelprocedure, geheel aan het genomen besluit moet conformeren. Elke vorm van weigering om zich te conformeren moet in beginsel worden gezien als ‘scheurmaking’. De kerkelijke vergadering die moet oordelen over het besluit kan, wanneer hij het met

¹³⁴ Golverdingen, “Kerkrecht”, 106.

¹³⁵ Golverdingen, “Kerkrecht”, 108.

¹³⁶ Golverdingen, “Kerkrecht”, 101.

de bezwaarde partij eens is, het besluit tot niet vast en bondig verklaren.¹³⁷ *Pas op dat moment* heeft het besluit volgens het ‘nieuwe’ kerkrecht dus geen rechtsgeldigheid meer.

Voor zichzelf bewezen

Er zijn een aantal argumenten voor de gedachte dat een bezwaarde voor zichzelf bewezen moet achten dat een besluit niet genomen had mogen worden:

Rutgers en anderen verwijzen naar de strijd met de RKK. Wanneer de reformatoren zich hadden moeten conformeren, hadden ze met de Reformatie moeten wachten tot de concilies van de RKK zich over hun ideeën hadden uitgesproken.¹³⁸

Dit argument grijpt terug op de ontstaansgeschiedenis van de reformatorische kerken en lijkt daarom belangrijk. Toch heeft dit argument niet voldoende kracht om te bewijzen dat “voor zichzelf” de juiste interpretatie is. De discussie gaat namelijk over de vraag of een bezwaarde zich *binnen* het gereformeerde kerkverband wel of niet moet voegen naar de mening van de kerkelijke vergaderingen. In de strijd met de RKK is het kerkverband echter verbroken, waardoor dit argument zijn geldigheid verliest. Wel zou dit argument gebruikt kunnen worden om te betogen dat gehoorzaamheid aan de Bijbel belangrijker is dan gehoorzaamheid aan een kerkelijke vergadering.

Veenhof is van mening dat het “tenzij bewezen wordt” niet kan betekenen dat voor de meerdere vergadering bewezen moet worden dat het besluit niet genomen had mogen worden. Wanneer dit bewezen was voor de meerdere vergadering zou de meerdere vergadering immers het besluit vernietigen.¹³⁹ Ook Rutgers is van mening dat de zin uit artikel 31 KO geen betekenis meer heeft, als voor de meerdere vergadering bewezen moet worden dat het besluit niet genomen had mogen worden.¹⁴⁰

Wanneer een besluit niet meer bestaat, is er geen uitzonderingsclausule meer nodig. Dit is dus een steekhoudend argument.

Greijdanus geeft aan dat het on-Bijbels is wanneer een bezwaarde zich zou moeten

¹³⁷ Golverdingen, “Kerkrecht”, 108.

¹³⁸ Jansen, *Bevoegdheid*, 45; Rutgers, F.L. en A.F. De Savornin Lohman, *De rechtsbevoegdheid onzer plaatselijke kerken*. (Amsterdam: Wormser, 1887²), 35 in de voetnoot en Veenhof, *Unica*, 318.

¹³⁹ Golverdingen, “Kerkrecht”, 101 en Veenhof, C., *Om de “Unica Catholica”: Een beschouwing over de positie van de bezwaarden onder en over de synodocratie*. (Goes: Oosterbaan & Le Cointre, 1949), 315, 318.

¹⁴⁰ Rutgers, *Rechtsbevoegdheid*, 35 in de voetnoot.

conformereren totdat een meerdere vergadering een besluit heeft genomen over zijn bezwaren. Geen enkele gelovige mag immers gehoorzamen wanneer een besluit ingaat tegen Gods Woord.¹⁴¹

Voor een gelovige moet Gods Woord de belangrijkste leidraad zijn. Dit argument is daarom ook steekhoudend. Wel valt op dat Greijdanus hier slechts ingaat op de situatie dat een besluit ingaat tegen Gods Woord. Hij bespreekt niet de mogelijkheid dat het besluit ingaat tegen de kerkorde. Het verschil tussen Bijbel en kerkorde wordt in dit argument niet meegewogen.

Jansen en Rutgers verwijzen naar de Nederlandse Geloofsbelijdenis waar heel de kerkorde op rust. Artikel 7 van de NGB laat duidelijk zien dat besluiten van een kerkelijke vergadering niet op hetzelfde niveau staan als de Bijbel.¹⁴²

Dit argument geeft inderdaad duidelijk aan dat een meerdere vergadering nooit een totale gehoorzaamheid aan haar besluiten mag eisen.

Jansen en Rutgers verwijzen ook naar de woorden van Voetius. Hij zegt dat een plaatselijke kerk zich nooit mag laten dwingen om een besluit uit te voeren, dat “bevonden” is te strijden met Gods Woord. In een dergelijk geval moet die kerk eerder bereid zijn om het kerkverband te verbreken.¹⁴³

Dit argument is meegenomen in het onderzoek omdat de interpretatie van Voetius, die zelf aanwezig was bij de synode van Dordrecht (1618-1619), belangrijk is. Als de vertaling die Jansen en Rutgers gemaakt hebben van “bevonden” correct is, laat dat zien dat Voetius van mening was dat artikel 31 KO inhoudt dat de bezwaarde zijn bezwaren voor zichzelf bewezen moet achten. Een meerdere vergadering zal een plaatselijke gemeente immers nooit dwingen om een besluit uit te voeren dat de meerdere vergadering zelf *bevonden* heeft te strijden met Gods Woord. Daarom moet het dus wel de plaatselijke kerk zijn die dit *bevonden* heeft.

Ook dit argument gaat over het primaat van Gods Woord maar zegt niets over de optie dat een besluit zou strijden met de kerkorde.

¹⁴¹ Greijdanus, S., *Schriftbeginselen van kerkrecht inzake meerdere vergaderingen*. (Enschede: Boersma, 1946), 42-43.

¹⁴² Jansen, *Bevoegdheid*, 45 en Rutgers, *Rechtsbevoegdheid*, 35, noot 1. NGB, artikel 7: Velde, te, *Confessies*, 477.

¹⁴³ Jansen, *Bevoegdheid*, 45; Rutgers, *Rechtsbevoegdheid*, 35, noot 1 en Voetius, *Politica Ecclesiastica IV*, 122.

Een kerkelijke instantie die een uitspraak mag doen waardoor gewetens definitief gebonden worden, is niet gereformeerd, merkt Veenhof op. Dan wordt immers de heerschappij van Christus ingeruild voor menselijke macht.¹⁴⁴

Inderdaad blijkt uit dit argument dat een meerdere vergadering geen totale gehoorzaamheid mag eisen.

Voor de meerdere vergadering

Er moet voor de meerdere vergadering bewezen zijn dat een besluit niet genomen had mogen worden. Dit was de interpretatie van de generale synode van de GKN in 1944 over artikel 31 KO. Tot de tijd dat het bewijs geleverd was, moest men volkomen gehoorzamen aan de besluiten van de generale synode en geen enkele vorm van verzet tonen. Alleen via de kerkelijke weg mocht de bezwaarde het bezwaar aangeven.¹⁴⁵

Spier verdedigt dit synodale standpunt. Als immers iedereen mag handelen naar zijn eigen mening, komt er chaos. Volgens Spier kan dan één persoon een hele kerk tot wanorde brengen. Daarom mag een bezwaarde niet zelf een besluit van een kerkelijke vergadering naast zich neer leggen.¹⁴⁶

Dit argument is gebaseerd op het welzijn van de gemeente. Daar moet rekening mee worden gehouden. Het geeft echter geen principiële overweging waarom een bezwaarde een besluit nooit naast zich neer zou mogen leggen.

Spier geeft als voorbeeld dat het in een gezin ook een wanorde zou worden, als een kind het gebod van haar ouders naast zich neer zou leggen, omdat zij meent dat het gebod van haar ouders niet juist is.¹⁴⁷

Dit argument gaat ervan uit dat de verhouding tussen een kerkelijke vergadering en een bezwaarde te vergelijken is met de verhouding tussen een ouder en een kind. Dat is echter niet het geval. Daarom is dit argument niet steekhoudend.

In artikel 31 KO staat niet dat de bezwaarde voor zichzelf bewezen acht dat een besluit niet genomen had mogen worden, aldus Spier. Er staat dat bewezen moet worden dat

¹⁴⁴ Veenhof, *Unica*, 302.

¹⁴⁵ Golverdingen, "Kerkrecht", 100; Spier, H.J., 'Kerkelijke gehoorzaamheid naar art. 31 K.O.' *Bouwen en Bewaren*, 1 november 1946 en Veenhof, *Unica*, 225-226.

¹⁴⁶ Spier, 'Gehoorzaamheid'.

¹⁴⁷ Spier, 'Gehoorzaamheid'.

het besluit niet genomen had mogen worden. De bewijsvoering moet daarom volgens Spier in de kerkelijke weg geleverd worden: van de mindere naar de meerdere vergadering.¹⁴⁸

Spier heeft er gelijk in dat de bewijsvoering in de kerkelijke weg geleverd moet worden. Dit wordt door de voorstanders van het ‘oude’ kerkrecht ook niet betwist. Hij levert echter geen bewijs voor de reden waarom de tekst van artikel 31 KO op deze manier uitgelegd moet worden.

Bos verwijst naar de provinciale synodes van Veere (1610) en Groningen (1617). Op deze synodes werd besloten dat een appel geen opschortende werking heeft. De bezwaarde moet tot aan het moment dat de meerdere vergadering oordeelt over zijn bezwaren gehoorzamen aan de oorspronkelijke uitspraak.¹⁴⁹

Deze verwijzing laat zien dat door enkele synodes in de zeventiende eeuw de woorden “tenzij bewezen worde” werden uitgelegd zoals het ‘nieuwe’ kerkrecht dit voorstelt.

H. Bouwman en De Gier wijzen erop dat niemand gedwongen mag worden om iets te doen dat hij niet voor God kan verantwoorden. Het gebruik van artikel 31 KO mag echter geen voorwendsel zijn om hierdoor in te gaan tegen Gods Woord, de belijdenis en de kerkorde. Daarom moet de bezwaarde voor de meerdere vergadering bewijzen dat het besluit niet genomen had mogen worden.¹⁵⁰

Deze redentatie is steekhoudend. Dit laat zien dat de kerkelijke weg gegaan moet worden, en een bezwaarde zich niet ten onrechte op artikel 31 KO mag beroepen. Er wordt echter niet onomwonden gezegd dat daarom een bezwaarde onvoorwaardelijk behoort te gehoorzamen.

De tussentijd

Jansen wijst erop dat het oorspronkelijke besluit zo veel mogelijk niet moet worden uitgevoerd gedurende een appelprocedure. Het is immers voor de meerdere vergaderingen moeilijker om een zuivere afweging te maken wanneer het genomen besluit al wordt uitgevoerd.¹⁵¹

¹⁴⁸ Spier, ‘Gehoorzaamheid’.

¹⁴⁹ Bos, *Orde*, 121.

¹⁵⁰ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 56-57 en Gier, De, *Kerkorde*, 179.

¹⁵¹ Jansen, *Bevoegdheid*, 39.

Vergelijking met de CGKO

Op basis van de hierboven genoemde argumenten lijkt de beste interpretatie van artikel 31 DKO te zijn dat een bezwaarde *voor zichzelf* bewezen acht dat een besluit niet genomen had mogen worden.

De CGKO heeft, ten opzichte van de DKO, de tekst van artikel 31 aangepast. Deze aanpassingen zijn in bovengenoemde argumenten nog niet meegewogen en worden hieronder behandeld.

Allereerst noemt de CGKO als één van de appelgronden dat de kerkelijke vergadering “*in redelijkheid* niet tot het besluit heeft kunnen komen”.¹⁵² Deze terminologie heeft een juridische achtergrond. Deze woordkeus zou erop kunnen wijzen dat het bewijs geleverd moet worden aan de kerkelijke vergadering.

Daarnaast zegt artikel 31 CGKO dat bij een appel de bezwaarde “dient (...) te bewijzen” dat het bedoelde besluit niet genomen had mogen worden.¹⁵³ Hieruit blijkt duidelijk dat het bewijs geleverd moet worden aan de meerdere vergadering.

Artikel 9.6 van de Integrale Regeling voor de Revisie- en Appelprocedure van de CGK zegt duidelijk dat de kerkelijke vergadering beslist of bewezen is dat het bedoelde besluit niet genomen had mogen worden.¹⁵⁴

De deputaten voor de kerkorde en het kerkrecht geven echter ook aan dat bezwaarden ruimte hebben om af te wijken.¹⁵⁵

Waardering

In de context van de CGK ligt, binnen het kerkverband, de uiteindelijke beslissing over een appelzaak bij de meerdere vergadering.¹⁵⁶

Uit de argumentatie vanuit het ‘oude’ kerkrecht moet meegenomen worden dat een kerkelijke vergadering geen absolute gehoorzaamheid mag eisen.

Uit de argumentatie vanuit het ‘nieuwe’ kerkrecht is van belang dat het gebruik van artikel 31 KO geen voorwendsel mag zijn om in te gaan tegen Gods Woord, de belijdenis of de kerkorde. Daarnaast moet het streven blijven om de rust in de kerk te bewaren.

¹⁵² Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 19. Cursivering EDS.

¹⁵³ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 19.

¹⁵⁴ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 96. Bijlage 1.27 van de CGKO.

¹⁵⁵ Deputaten, “Bevoegdheden”, 12.

¹⁵⁶ Zie hiervoor Deputaten, “Bevoegdheden”, 12. Deze visie zal uitgebreider besproken worden in Model 5.

In hoofdstuk 5 zal verder besproken worden hoe artikel 31 KO in de praktijk kan functioneren.

Ratificatierecht

Houdt artikel 31 KO in dat de kerken een ratificatierecht hebben? In de literatuur wordt hierover gediscussieerd. Ratificatierecht zou het volgende betekenen: Wanneer een meerdere vergadering een besluit neemt, moet dit doorgestuurd worden naar de mindere vergaderingen. De mindere vergaderingen beslissen uiteindelijk of zij dit besluit aannemen.

De literatuur maakt niet duidelijk hoe dit er in de praktijk uit zou zien.

P. Deddens schetst het ratificatierecht als volgt: De kerken moeten een besluit van de meerdere vergadering toetsen. Wanneer de kerken hierna ervan overtuigd zijn dat het besluit van de meerdere vergadering goed is, ratificeren ze dat besluit.¹⁵⁷

Rutgers zegt echter dat er in de zestiende en zeventiende eeuw de gewoonte bestond om de kerkorde, nadat ze was vastgesteld, in de mindere vergaderingen opnieuw aan te nemen.¹⁵⁸

Er zijn enkele verschillen tussen de visie van Rutgers en de visie van P. Deddens. Bij Rutgers wordt alleen de kerkorde geratificeerd. Dan zou het dus alleen gaan om de belangrijkste besluiten die een generale synode zou nemen. P. Deddens is echter van mening dat elk besluit van elke meerdere vergadering door die kerk geratificeerd moet worden.¹⁵⁹

Daarnaast spreekt Rutgers erover dat de *mindere vergaderingen* de kerkorde opnieuw aannemen. Bij P. Deddens moeten de *kerkenraden* het besluit ratificeren, hij spreekt niet over de andere mindere vergaderingen.

Volgens P. Deddens is met de ratificering een echte daad bedoeld. Die tweede daad komt vanuit de plaatselijke kerk. Zonder ratificering door de kerk heeft het besluit van de meerdere vergadering geen rechtsgeldigheid voor die kerk. Volgens P. Deddens kan niemand zeggen dat een besluit bindend is, alleen vanwege het feit dat de meerdere vergadering dit besluit heeft genomen. Men kan dus niet zeggen dat, wanneer een besluit door de meerdere vergadering genomen is, alle kerken verplicht zijn zich aan dit besluit

¹⁵⁷ Deddens, P., *De ratificering der besluiten van meerdere vergaderingen*. (Groningen, 1946), 12.

¹⁵⁸ Rutgers, *Geldigheid*, 24.

¹⁵⁹ Deddens, P., *Ratificering*, 12.

te onderwerpen en het na te komen. Zonder ratificering door de kerken is een besluit van een meerdere vergadering volgens P. Deddens niet bindend.¹⁶⁰

P. Deddens haalt ter ondersteuning van zijn standpunt Calvijn aan. Calvijn zegt over concilies dat men eerst moet overwegen wanneer het concilie gehouden is, waarom het gehouden is en wie er aanwezig waren op het concilie. Vervolgens moet men de besluiten van dit concilie naar de regel van de Schrift onderzoeken. P. Deddens concludeert hierom dat volgens Calvijn het besluit van het concilie een voorlopig oordeel is. Calvijn legt volgens P. Deddens het eindoordeel bij gewetens van de kerkleden die zich door Gods Woord laten toetsen.¹⁶¹

Kamphuis wijst erop dat artikel 31 KO niet spreekt over ratificeren, maar over voor vast en bondig houden. Artikel 31 KO ziet niet op het rechtskrachtig *maken* van de besluiten, maar op het rechtskrachtig *houden* van de besluiten.¹⁶² Volgens Kamphuis zijn de kerkelijke besluiten anders adviezen en geen besluiten.¹⁶³

Waardering

Het standpunt van P. Deddens dat ratificering een specifieke daad van de kant van de kerken moet zijn, ziet over het hoofd dat de tekst van artikel 31 KO zegt dat een genomen besluit voor vast en bondig *gehouden* zal worden. Artikel 31 KO geeft aan dat het voor vast en bondig houden van een besluit binnen het kerkverband het eerste uitgangspunt is. Uiteraard blijft staan dat elke mindere vergadering en elke gelovige het recht heeft om te onderzoeken of een genomen besluit binnen de grenzen van artikel 31 KO valt.

In zijn beroep op Calvijn neemt P. Deddens onvoldoende mee dat Calvijn in deze passage reageert op de houding van de RKK. De RKK gebruikte een beroep op een concilie als het einde van alle tegenspraak. Met de uitspraak van Calvijn hierover valt niet te bewijzen dat kerkelijk gezien een besluit van een meerdere vergadering nog geratificeerd moet worden door de kerken.

Er is nog een probleem dat P. Deddens over het hoofd ziet. Ook een gewoon gemeentelid heeft op basis van artikel 31 KO het recht om een besluit van een kerkelijke vergadering niet voor vast en bondig te houden. Volgens de logica die P. Deddens gebruikt, zou ook elk gemeentelid elk kerkelijk besluit moeten ratificeren, voordat het,

¹⁶⁰ Deddens, P., *Ratificering*, 12.

¹⁶¹ Calvijn, *Institutio* IV.9.8, 306-307, (De Niet: 361) en Deddens, P., *Ratificering*, 6-7.

¹⁶² Kamphuis, *Besluitvaardigheid*, 58. Cursivering origineel.

¹⁶³ Kamphuis, *Besluitvaardigheid*, 61.

voor dat gemeentelid, rechtsgeldigheid kan hebben.

Als laatste blijkt dat het ratificeren als een bewuste tweede daad door de kerken geen praktijk is binnen de CGK.¹⁶⁴

Conclusie

Kerkelijke besluiten zijn in principe bindend. Bezwaarden hebben de mogelijkheid om hiervan af te wijken, mits ze hierin de kerkelijke weg gaan. Binnen de CGK heeft de uitspraak van de meerdere vergadering uiteindelijk voorrang. Een bezwaarde mag desondanks nooit gedwongen worden om in te gaan tegen zijn geweten.

De eer van God en de opbouw van de kerk moet voor alle betrokkenen de leidraad zijn bij het maken van keuzes.

In de context van de CGK is de gedachte dat artikel 31 CGKO een ratificatierecht inhoudt incorrect.

Artikel 31 KO laat zien dat er een conflict kan zijn maar geeft geen uitdrukkelijke uitweg wanneer een bezwaarde zich, ook na revisie en appel, niet conformeert aan de uitspraken van de meerdere vergaderingen.¹⁶⁵ Daarom zal in hoofdstuk 5 dit artikel verder aan de orde komen.

Artikel 33

De afvaardiging naar en het stemrecht in de meerdere vergaderingen is het onderwerp van dit artikel. De CGKO maakt hierover duidelijk dat alleen de afgevaardigden stemrecht hebben, “behalve in tucht- en appelzaken en bij geschillen die hun personen of kerken in het bijzonder treffen, opdat ze geen rechter zijn in eigen zaken”.¹⁶⁶

De CGKO geeft aan dat afgevaardigden in een bepaalde situatie geen stemrecht behoren te hebben. Dit is het geval wanneer de betreffende afgevaardigde, of zijn kerk, te nauw betrokken is zijn bij een bepaalde zaak. Door deze bepaling wordt partijdigheid zo veel mogelijk voorkomen.

H. Bouwman geeft aan dat de beslissing in zo’n geval overgelaten moet worden aan anderen.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Mondelinge mededeling van Selderhuis, 21-04-2023.

¹⁶⁵ Es, W.A. van, *Over de bevoegdheid tot schorsing en afzetting van Ouderlingen en Diakenen*. (Kampen: Kok, 1946), 57 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 102.

¹⁶⁶ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 19.

¹⁶⁷ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 62.

Conclusie

Een afgevaardigde mag niet meestemmen wanneer hij bij een bepaalde zaak betrokken is.

Artikel 36

“De classis heeft over de kerkenraad hetzelfde gezag als de particuliere synode over de classis en de generale synode over de particuliere.”¹⁶⁸ aldus de CGKO.

Binnen het gereformeerde kerkrecht hebben de meerdere vergaderingen een zeker gezag over de mindere vergaderingen. Wanneer een gemeente zich aansluit bij een kerkverband draagt de gemeente vrijwillig de uitoefening van een deel van de bevoegdheid van de kerkenraad over aan de meerdere vergaderingen.¹⁶⁹ Goed om daarbij te weten is dat alleen bevoegdheid wordt overgedragen over de zaken die in de kerkorde zijn vastgelegd, binnen de grenzen die de kerkorde aangeeft.¹⁷⁰

Calvijn wijst erop dat de plaatselijke gemeenten hun eigen gezag hebben. Van dit gezag mogen ze niet beroofd worden door de meerdere vergaderingen.¹⁷¹ Rutgers haalt ook Voetius aan, zijn stelling is dat meerdere vergaderingen hun macht niet mogen gebruiken in het nadeel van de gemeenten.¹⁷² Het gezag van de meerdere vergaderingen is geen gebiedend gezag, maar kan volgens Voetius beter vergeleken worden met het gezag van vrienden onderling: De kerken zijn gelijk, zijn afhankelijk van elkaar en moeten elkaar helpen. Een meerdere vergadering heeft geen bestuursrecht over een gemeente en mag niet heersen over een kerkenraad.¹⁷³

Kerken raken vaak verward in een machtsstrijd, zo signaleert Rutgers als gevaar. De partijen verliezen hierdoor het geestelijk welzijn van de kerk uit het oog. Elke partij heeft de verantwoordelijkheid om zichzelf hierop te onderzoeken.¹⁷⁴

Het Goddelijke gezag

Op welke grond is het gezag van de meerdere vergaderingen gebaseerd? Hierover is in

¹⁶⁸ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 20.

¹⁶⁹ Gier, De, *Kerkorde*, 195.

¹⁷⁰ Bos, *Orde*, 143.

¹⁷¹ Calvijn, *Institutio* IV.1.9, 207-208, (De Niet: 224).

¹⁷² Rutgers, “Bespreking”, 136.

¹⁷³ Rutgers, “Bespreking”, 136-137.

¹⁷⁴ Rutgers, F.L., *Kerkelijke adviezen I*. (Kampen: Kok, 1921), 260-261.

de literatuur gediscussieerd.

Handelingen 15 is in dit verband een belangrijke Bijbelpassage, omdat hier het Apostel Convent wordt beschreven. In de literatuur worden, met betrekking tot deze discussie, meerdere Bijbelpassages aangehaald. Dit onderzoek zal zich echter beperken tot het bespreken van het Apostel Convent. Op Handelingen 15 zijn namelijk de meeste argumenten gebaseerd.

Het ‘nieuwe’ kerkrecht is van mening dat God een uitdrukkelijk bevel heeft gegeven om meerdere vergaderingen te houden. Deze gedachte wordt het *jus divinum positivum* genoemd: het positieve (uitdrukkelijke) Goddelijke recht, zoals hierover gesproken werd door Calvijn en Voetius.¹⁷⁵

De meerdere vergaderingen hebben een eigen directe macht van God gekregen, zo impliceert het ‘nieuwe’ kerkrecht. Hieruit zou kunnen volgen dat de meerdere vergaderingen, in noodgevallen, zelf kunnen ingrijpen in de plaatselijke gemeente, gebaseerd op het gezag dat God aan de meerdere vergaderingen heeft verleend.¹⁷⁶

Jansen gebruikt het huwelijk als voorbeeld. Deze instelling is gebaseerd op een uitdrukkelijk bevel van God, maar voor elk concreet huwelijk is de wederzijdse toestemming van partners nodig. Hij concludeert daarom dat het Goddelijke gezag van de meerdere vergaderingen niet inhoudt dat de vrijwilligheid binnen het kerkverband is uitgeschakeld.¹⁷⁷

Het ‘oude’ kerkrecht meent dat God de kerken heeft *toegelaten* om zich te organiseren via meerdere vergaderingen, maar dat God hier geen verplichting toe heeft gegeven. Deze gedachte wordt het *jus divinum permissivum* genoemd: het toegestane Goddelijke recht. In deze gedachtegang hebben de meerdere vergaderingen geen eigen, zelfstandig recht, maar slechts een afgeleid recht van de kerkenraad.¹⁷⁸

Greijdanus wijst op het feit dat Handelingen 15 geen synode beschrijft in de gebruikelijke zin van het woord. Handelingen 15 betrof een situatie waarin een bepaalde groep zich niet wilden conformeren. Ook had Paulus een openbaring van God nodig (zie Galaten 2:2) voordat hij besloot om naar Jeruzalem te gaan, in plaats van dat hij genoeg

¹⁷⁵ Golverdingen, “Kerkrecht”, 48 en Kuyper, H.H., ‘Napleiten (VIII)’, *De Heraut*, 5 juni 1932.

¹⁷⁶ Golverdingen, “Kerkrecht”, 48-50.

¹⁷⁷ Jansen, *Tuchtrecht*, 10, met een verwijzing naar Voetius, *Politica Ecclesiastica IV*, 225.

¹⁷⁸ Golverdingen, “Kerkrecht”, 48-51.

had aan een kerkelijke afvaardiging.¹⁷⁹

Door het ‘oude’ kerkrecht wordt onder meer Voetius aangehaald die zegt dat de macht van de meerdere vergaderingen beperkt en afgeleid is.¹⁸⁰

Het Apostel Convent stond onder de directe leiding van de Heilige Geest, zo benadrukt Golverdingen. Op basis van de afwezigheid van de directe leiding van de Heilige Geest bij de hedendaagse meerdere vergaderingen kan niet geconcludeerd worden dat meerdere vergaderingen volledig zelfstandig mogen optreden, aldus Golverdingen.¹⁸¹

Waardering

Handelingen 15 biedt leerzame gegevens, die gebruikt kunnen worden binnen het vormgeven van het kerkverband. De belangrijkste les met betrekking tot het kerkverband is dat kerken elkaar hulp moeten bieden in moeilijke situaties. De verschillen tussen het Apostel Convent en de meerdere vergaderingen in de huidige tijd zijn echter zo groot dat het Apostel Convent geen basis biedt voor de claims van het ‘nieuwe’ kerkrecht.¹⁸²

Een principieel verschil?

Wordt er een principieel verschil aangegeven tussen het gezag van de kerkenraad en het gezag van de meerdere vergaderingen? De interpretatie van artikel 36 KO spitst zich toe op deze vraag. In het artikel staat namelijk niet dat het gezag van de meerdere vergaderingen hetzelfde is als dat van de kerkenraad.¹⁸³ Anders had artikel 36 KO bijvoorbeeld kunnen luiden: “De kerkenraad heeft over de gemeente hetzelfde gezag als de classis over de kerkenraad en ...”.

M. Bouwman meent dat Voetius geen principieel verschil noemt tussen het gezag van de kerkenraden en de meerdere vergaderingen en vormen de kerken binnen een kerkverband één institutionele kerk.¹⁸⁴

Er kan volgens M. Bouwman gesproken worden over “een nationale, provinciale en classicale kerk als instituut, waarvan de plaatselijke, geïnstitueerde kerken delen of

¹⁷⁹ Greijdanus, *Schriftbeginselen*, 30-33.

¹⁸⁰ Greijdanus, ‘Voetius’ en Voetius, *Politica Ecclesiastica IV*, 121-123.

¹⁸¹ Golverdingen, “Kerkrecht”, 110.

¹⁸² Zie voor deze conclusie ook: Golverdingen, “Kerkrecht”, 127.

¹⁸³ Bouwman, M., *Voetius*, 384-386, 422 noot 2 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 54.

¹⁸⁴ Bouwman, M., *Voetius*, 385-386 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 54.

afdeelingen zijn”. Hiernaast vormen de gezamenlijke ambtsdragers van dit instituut een eenheid.¹⁸⁵

M. Bouwman ziet artikel 36 KO als een rangschikking van kerkelijke vergaderingen die gezag hebben. De gemeente heeft geen kerkelijk gezag zoals de kerkelijke vergaderingen en wordt hierom in artikel 36 KO niet genoemd. Volgens M. Bouwman kan hieruit echter niet geconcludeerd worden dat er een principiële verschil bestaat tussen het gezag van de kerkenraad en het gezag van de meerdere vergadering.¹⁸⁶

Zoals gezegd, is het ‘nieuwe’ kerkrecht van mening dat de meerdere vergaderingen gebaseerd zijn op een uitdrukkelijk bevel van God waardoor ze van God een eigen macht ontvangen hebben. Hieruit concludeert het ‘nieuwe’ kerkrecht dat er geen principiële verschil bestaat tussen het gezag van de kerkenraden en de meerdere vergaderingen.¹⁸⁷

Volgens het ‘oude’ kerkrecht laat artikel 36 KO wel zien dat er een principiële onderscheid is tussen het gezag van de kerkenraad en dat van de meerdere vergaderingen. De kerkenraad en de meerdere vergaderingen zijn ongelijke machten. Wanneer er geen principiële verschil is tussen de kerkenraad en de meerdere vergaderingen zouden de meerdere vergaderingen het werk van de kerkenraad kunnen doen. Voetius heeft dit volgens het ‘oude’ kerkrecht sterk veroordeeld, omdat de meerdere vergaderingen anders een opperkerkenraad kon worden.¹⁸⁸

Het ‘oude’ kerkrecht wijst op de verschillen tussen de kerkenraad en de meerdere vergaderingen. De meerdere vergadering is geen hoger en permanent college. De meerdere vergadering is een tijdelijke vergadering die afgeleid en beperkt gezag heeft.¹⁸⁹

Greijdanus laat zien dat het gezag van de kerkenraad van een heel eigen aard is. De ambtsdragers krijgen hun mandaat immers van God in Zijn Woord. Het gezag van de meerdere vergaderingen is volgens hem echter gedelegeerd en beperkt. Hun gezag berust op onderlinge afspraak, terwijl het gezag van de kerkenraad een direct Goddelijk

¹⁸⁵ Bouwman, M., *Voetius*, 74 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 73.

¹⁸⁶ Bouwman, M., *Voetius*, 387-388 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 54.

¹⁸⁷ Golverdingen, “Kerkrecht”, 107.

¹⁸⁸ Golverdingen, “Kerkrecht”, 54; Lonkhuyzen, van, J., *Een ernstige fout: Het besluit der Generale Synode te Assen inzake de afzetting van een of meer kerkeraden gewogen en te licht bevonden*. (Chicago: The Christian Literature Publishing, 1926), 21-22 en Lonkhuyzen, van, J., “In eigen rechte lijn”, *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift* 32 (1931), 268-269.

¹⁸⁹ Golverdingen, “Kerkrecht”, 55; Greijdanus, ‘Voetius’ en Voetius, *Politica Ecclesiastica IV*, 122-123, 157.

karakter heeft.¹⁹⁰

Van Lonkhuyzen en anderen leveren kritiek op de stelling van M. Bouwman (dat Voetius leert dat de kerken worden verbonden tot een nationale, provinciale en classicale kerk). Van Lonkhuyzen en anderen verwijzen naar het feit dat Voetius spreekt over kerken die een bepaald verband met elkaar zijn aangegaan. Ook duidt hij het kerkverband veelvuldig aan als een correspondentie tussen verschillende kerken. Van Lonkhuyzen en anderen concluderen hieruit dat de kerken niet samengevoegd worden tot één nationale, provinciale en classicale kerk, zoals M. Bouwman beweert.¹⁹¹

Waardering

Voetius geeft een duidelijke uiteenzetting van de verschillen in het gezag tussen de kerkenraad en de meerdere vergaderingen. M. Bouwman is in zijn weergave hierin niet zorgvuldig.

De verwoording van artikel 36 KO geeft het meest ruimte aan de gedachte dat er een principieel verschil is tussen het gezag van de kerkenraad en dat van de meerdere vergaderingen. Deze gedachte wordt echter niet uitdrukkelijk verwoord.

Conclusie

Het lijkt het meest passend om uit te gaan van een principieel verschil tussen de kerkenraad en de meerdere vergaderingen. Het primaire gezag van de kerkenraad is zowel dieper Bijbels verankerd, als gebaseerd op het spreken van Voetius. Ook geeft de tekst van artikel 36 KO het meest ruimte aan de gedachte dat er een principieel verschil is tussen het gezag van de kerkenraad en het gezag van de meerdere vergaderingen. Dit sluit echter niet uit dat er gezag ligt bij de meerdere vergaderingen.

In de bespreking is er gewezen op de mogelijkheid van een machtsstrijd. Een dergelijke strijd moet vermeden worden, dit komt niet overeen met de weg die Christus de gelovigen wijst.

¹⁹⁰ Golverdingen, "Kerkrecht", 55; Greijdanus, S., 'Over Gereformeerd Kerkrecht (II)', *De Wachter*, 23 april 1943 en Voetius, *Politica Ecclesiastica IV*, 119.

¹⁹¹ Golverdingen, "Kerkrecht", 96. Golverdingen verwijst hier naar Bouwman, M., *Voetius*, 524-531. Deze verwijzing is echter incorrect, die dissertatie bevat slechts 460 bladzijden. Mogelijk heeft hij willen verwijzen naar Lonkhuyzen, Van, J., '*Bouwman's dissertatie nader getoetst*', 524-531. Dit boek is echter niet in mijn bezit en daarom was dit voor mij niet te controleren.

Artikel 37

De CGKO heeft in artikel 37 sub 2 een bepaling opgenomen over een situatie waarin een kerkenraad besluit het kerkverband te verlaten. De kerkenraad moet in dit geval eerst hebben vergaderd met de gemeente.¹⁹²

De CGKO erkent met deze bepaling het recht van een plaatselijke gemeente om het kerkverband te verlaten. Wat opvalt is dat de CGKO echter nergens spreekt over de mogelijkheid dat een *meerdere vergadering* een plaatselijke gemeente buiten het kerkverband plaatst.

Conclusie

Het feit dat de kerkorde niet bepaald hoe een meerdere vergadering een plaatselijke gemeente buiten het kerkverband zou kunnen plaatsen, geeft de indicatie dat dit geen gebruikelijke oplossing is.

Artikel 38

Wanneer in een gemeente voor het eerst of opnieuw ambten ingesteld worden, kan dit slechts gebeuren met advies van de classis. Ook is het advies van de classis nodig voordat een gemeente wordt opgeheven.¹⁹³

Rutgers merkt bij dit artikel op dat de classis aangewezen is om een zwakke kerk te hulp te komen.¹⁹⁴

Conclusie

Het bieden van hulp is een belangrijke taak van de classis. Het initiatief tot een hulpvraag ligt bij de plaatselijke gemeente. Zij is verantwoordelijk om het advies van de classis te vragen met betrekking tot het instellen van ambten of het opheffen van de gemeente.

Artikel 39

Wat wanneer er in een plaats wel Christelijk Gereformeerde leden wonen maar er geen kerkenraad “zijn kan”? De CGKO bepaalt dat in zo’n situatie de leden door de classis

¹⁹² Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 20.

¹⁹³ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 20.

¹⁹⁴ Rutgers, “Bespreking”, 143.

onder de zorg van een naburige kerkenraad gesteld worden.¹⁹⁵

De tekst van de DKO is door de CGK aangepast. De DKO vermeldde dat de classis in de plaatsen waar “nog geen kerkeraad [sic] is”, voorlopig de taken van een kerkenraad moest uitvoeren.¹⁹⁶

Bespreking

In de bespreking van de DKO wijst De Gier erop dat de classis niet mag treden in het recht van een plaatselijke gemeente. Daarom is het woord ‘voorlopig’ gebruikt.¹⁹⁷ In de zestiende en de zeventiende eeuw werden de omstandigheden als leidraad voor het handelen van de classis genomen. Een van de mogelijkheden was dat de classis de zorg over de leden overgaf aan een naburige kerkenraad,¹⁹⁸ zoals de CGKO nu bepaald heeft. Wanneer de classis tijdelijk de plaats van de kerkenraad innam, deed de classis dit niet als een hoger bestuur. De classis handelde dan als een vergadering van naburige kerken, die het doel hebben elkaar te helpen.¹⁹⁹

H. Bouwman wijst, met een verwijzing naar Voetius, op de historische achtergrond van dit artikel. In de tijd van de Reformatie zijn er erg kleine gemeenten, met een pastoor, overgegaan tot de reformatorische leer. Het gevaar kon zijn dat dat de pastoor alle leiding in de gemeente op zich nam. Daarom moest de classis in zo’n geval te hulp schieten.²⁰⁰

De classis moet ervoor waken niet te overheersen, waarschuwt Rutgers. De eerste taak van de classis moet daarom het helpen bij het installeren van een nieuwe kerkenraad zijn.²⁰¹

Rutgers had moeite met de praktijk van de hogere besturen in de NHK. Zij konden uit eigen beweging ingrijpen in het leven van de plaatselijke gemeenten. Rutgers zag deze mogelijkheid ook in de bepaling van artikel 39 DKO en uitte daarom zijn bezwaren tegen dit artikel. In 1905 werd de kerkorde van de GKN gewijzigd. Ook in die kerkorde werd de zorg voor de leden zonder kerkenraad opgedragen aan een naburige gemeente.²⁰²

¹⁹⁵ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 20.

¹⁹⁶ Kersten, *Handboekje*, 184.

¹⁹⁷ Gier, De, *Kerkorde*, 210.

¹⁹⁸ Bos, *Orde*, 152 en Gier, De, *Kerkorde*, 210.

¹⁹⁹ Gier, De, *Kerkorde*, 209-210

²⁰⁰ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 109.

²⁰¹ Rutgers, “Bespreking”, 144-145.

²⁰² Golverdingen, “Kerkrecht”, 55.

De Gier meent dat Voetius vond dat er situaties kunnen zijn waarbij de classis in moet grijpen. Voetius noemt volgens hem als voorbeelden dat een kerkenraad is geschorst of afgezet. Ook valt te denken aan situaties van onmacht of wanbestuur en het wegvallen van alle ambtsdragers door bijvoorbeeld een ziekte. In zulke gevallen had de classis de bevoegdheid om op een reformerende en leidende manier op te treden, zonder hiërarchie. Op deze manier moest de classis de gemeente voor verstrooiing bewaren.²⁰³

Schipper is ook van mening dat dit artikel van betekenis kan zijn in de gevallen van afzetting, schorsing of scheuring.²⁰⁴

Silfhout stelt dat de meerdere vergaderingen alleen in de rechten van de plaatselijke kerk mogen treden wanneer de plaatselijke kerk verzuimt om te doen wat zij had moeten doen of wanneer er een vacuüm ontstaat door een scheuring. De meerdere vergadering moet echter helpen, volgens Silfhout, om zo spoedig mogelijk de ambten op een kerkordelijke wijze in te vullen en hierna terug te treden.²⁰⁵

Waardering

Silfhout geeft in zijn verklaring meer ruimte voor de meerdere vergaderingen dan de tekst van dit artikel toelaat. Volgens Silfhout heeft het artikel ook betrekking op situaties waarin een plaatselijke kerk verzuimt haar plicht te doen. Artikel 39 DKO spreekt echter slechts over gevallen waarin geen kerkenraad is en er wel leden zijn.

Ook valt op dat veel schrijvers artikel 39 KO verbinden aan situaties van schorsing en afzetting, terwijl het artikel niets zegt over de oorzaak van het ontbreken van de kerkenraad.

De commentaren die artikel 39 KO als eerste betrekken op situaties van schorsing en afzetting houden de historische context van de DKO onvoldoende in het oog. In de eerste plaats is dit artikel bedoeld om de gemeente te helpen en haar te bewaren voor alleenheerschappij van een dominee. Pas in tweede instantie spreekt het over de bevoegdheden van een classis.

²⁰³ Gier, De, *Kerkorde*, 210. De Gier geeft geen bronverwijzing naar Voetius. Hij baseert zich mogelijk op Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 228. Een vertaling van die passage is te vinden in Deddens, D., 'Las Rutgers Voetius verkeerd? M. Bouwmans kritiek op Rutgers' weergave van de Quaestiones XXII en XXIII in Voetius' *Politica ecclesiastica Pars I*, Tract. II, Cap. V getoetst (1985)', in Broeke, Leon van den en George Harinck (eds.), '*Nooit meer eene nieuwe hiërarchie!*': *De kerkrechtelijke nalatenschap van F.L. Rutgers*, AD Chartas-reeks 34. (Hilversum: De Vuurbaak, 2018, 165-193), 175.

²⁰⁴ Schipper, *Kerkorde*, 116.

²⁰⁵ Silfhout, *Kerkrecht*, 214.

Vergelijking met de CGKO

In de CGKO zijn enkele punten gewijzigd ten opzichte van de DKO.

- De leden die in een plaats wonen waar geen kerkenraad kan zijn, moeten onder de zorg van een *naburige kerkenraad* gesteld worden, zodat de classis geen overheersende rol kan krijgen. De classis mag dus niet als een hoger bestuur functioneren.
- De mogelijkheden van de classis worden in dit artikel beperkt, aangezien de CGKO over een situatie spreekt dat er geen kerkenraad “zijn kan”. Er moet een kerkenraad ingesteld worden zodra er geen kerkenraad *is*, maar er wel *kan zijn*.
- In de DKO stond dat de classis in een dergelijk geval moet doen *wat de kerkenraad anders zou moeten doen*. Die bepaling zou breed opgevat kunnen worden, waardoor de classis ruime bevoegdheden zou krijgen. De CGKO bepaalt echter dat de leden op die plaats “onder de zorg” van de kerkenraad van de naburige gemeente gesteld zullen worden. Het ‘onder de zorg stellen’ lijkt een minder ruime term te zijn dan in de DKO werd gebruikt.

Conclusie

De bevoegdheden van de classis worden, ook in situaties waarin er geen kerkenraad kan zijn, beperkt. Het kan gebeuren dat er door schorsing of afzetting een situatie ontstaat waarin er geen kerkenraad kan zijn. Hoewel dit artikel niet met het oog op deze situaties geschreven is, kan in zo’n geval wel van dit artikel gebruik gemaakt worden.

Artikel 41

Aan het begin van de vergadering van een classis zal er een rondvraag zijn. Dat is een van de punten die in artikel 41 van de CGKO bepaald wordt. Tijdens die rondvraag wordt door de preses onder andere aan de afgevaardigden van elke kerkenraad gevraagd of er zaken zijn waarin de kerkenraad het oordeel en de hulp van de classis nodig heeft en of de kerkenraad zijn taken goed vervult.²⁰⁶

In de DKO staat concreter beschreven dat de preses moet vragen of er kerkelijke tucht geoeffend wordt in een gemeente.²⁰⁷

²⁰⁶ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 21.

²⁰⁷ Kersten, *Handboekje*, 185.

De Gier wijst erop dat de classis als doel heeft om de eenheid van de gemeenten in belijdenis, orde en tucht te handhaven en te bevorderen. Deze eenheid vormt het gemeenschappelijke binnen het kerkverband. Dit doel heeft als gevolg dat er onderling opzicht gehouden moet worden door de gemeenten.²⁰⁸

Rutgers meent dat het doel van de classis is, dat gemeenten elkaar onderling steun en hulp kunnen bieden.²⁰⁹

H. Bouwman geeft aan dat de classis het recht heeft om te onderzoeken hoe het met een gemeente gesteld is. De afgevaardigden zijn verplicht openhartig en oprecht te antwoorden.²¹⁰

Voor het goed functioneren van het kerkverband zijn niet de synodes, maar de classes het belangrijkste, zo beargumenteert Rutgers.²¹¹

In Emden (1571) werd in de Particuliere Vragen besloten dat de preses in een classisvergadering verschillende vragen zou inbrengen die de verschilpunten aangaven tussen de rooms-katholieken en de gereformeerden. Deze vragen hadden als doel dat de afgevaardigden elkaar zouden opscherpen en zouden opwekken om belangrijke kerkelijke zaken te bestuderen.²¹²

Conclusie

De classis vindt zijn bestemming in het helpen van de kerkenraad, waarbij het bevorderen van eenheid het doel is. De classis is hiervoor meer aangewezen dan de synode, aangezien zij dichter bij een gemeente staat. Tijdens classisvergaderingen elkaar opscherpen om zich bezig te houden met belangrijke vraagstukken is een praktische manier waarop de classis gemeenten kan helpen.

Artikel 44

Het houden van kerkvisitaties wordt in artikel 44 CGKO bepaald. De visitatoren moeten erop toezien dat de ambtsdragers getrouw hun ambt doen en bij de zuiverheid van de leer volharden. Ook moeten de visitatoren erop toezien dat de aangenomen kerkorde in elk opzicht gehandhaafd wordt en de opbouw van de gemeente bevorderd wordt. Zij

²⁰⁸ Gier, De, *Kerkorde*, 218.

²⁰⁹ Rutgers, "Bespreking", 155.

²¹⁰ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 152.

²¹¹ Rutgers, "Bespreking", 151.

²¹² Rutgers, *Acta*, 107. Particuliere Vragen, hoofdstuk II, punt 5.

moeten een ambtsdrager tijdig en broederlijk vermanen wanneer hij in deze dingen nalatig is. Alles wat de visitatoren doen en zeggen moet gericht zijn op de vrede, opbouw en het welzijn van de kerken.²¹³

De synode in 's-Gravenhage (1586) nam voor het eerst de mogelijkheid van kerkvisitatie op in de kerkorde en stelde hiervoor een reglement op.²¹⁴

In dit formulier staat beschreven dat de visitatoren bij misstanden dit de classis konden voorleggen. De visitatoren moesten echter eerst zelf proberen de kerkenraad ten dienste te zijn met broederlijke woorden.²¹⁵

Het reglement over de kerkvisitatie wat als bijlage is toegevoegd aan de CGKO laat zien dat men een gesprek op geestelijke toon wil voeren.²¹⁶ In het reglement zijn onder andere vragen opgenomen over de opstelling van de kerkenraad richting bepalingen die de meerdere vergaderingen gemaakt hebben en hoe de gemeente zich inspannt om kerkelijke eenheid te zoeken.²¹⁷

De Gier wijst op het feit dat visitatoren slechts kerkelijke deputaten zijn. De kerkelijke macht blijft voluit bij de kerkenraden liggen.²¹⁸

Conclusie

Het volgen van de afspraken die in de meerdere vergaderingen gemaakt zijn, is van belang. Het doel van de kerkvisitatie is de opbouw en het welzijn van de kerken en de onderlinge vrede. De gemeenten zijn en blijven het uitgangspunt. De houding waarop het kerkverband, in dit geval door de visitatoren, hulp biedt aan de gemeenten, is broederlijk en gericht op het geestelijke gesprek.

Artikel 49

Deputaten van de particuliere synode zijn het onderwerp van artikel 49 KO. De deputaten moeten hulp bieden aan de classis, “opdat eenheid, orde en zuiverheid der

²¹³ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 21.

²¹⁴ Rutgers, *Acta*, 496. Artikel 40.

²¹⁵ Rutgers, “Bespreking”, 169. Voor deze regeling, zie Kersten, *Handboekje*, 175.

²¹⁶ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 98. Bijlage 1.28, algemene bepalingen, punt 7.

²¹⁷ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 100-101. Afdeling VII. Breder kerkelijk leven, vraag 1 en 5.

²¹⁸ Gier, De, *Kerkorde*, 232.

leer bevestigd en behouden worden”.²¹⁹

Conclusie

Zuiverheid van de leer, eenheid van de gemeente en de goede orde zijn belangrijke aspecten binnen een kerkverband. Deze aspecten mogen niet tegen elkaar worden uitgespeeld. Het kerkverband heeft in al haar vergaderingen als doel om deze aspecten te bevestigen en behouden.

Artikel 52 en 53

Het ondertekeningsformulier voor de predikanten, ouderlingen en diakenen staat in deze artikelen van de CGKO centraal. Ze bepalen dat ambtsdragers hun instemming moeten betuigen met de drie formulieren van enigheid, door dit formulier te ondertekenen.

Artikel 52 CGKO benoemt dat predikanten die weigeren dit formulier te ondertekenen, door “de kerkenraad of de classis de facto” geschorst zullen worden. Wanneer de predikant blijft weigeren, zal hij uit het ambt ontzet worden.

Opvallend is dat artikel 53 CGKO niet bepaalt dat de ouderling of diaken geschorst of afgezet zal worden wanneer hij het formulier niet ondertekent.²²⁰

De bepalingen over het ondertekenen van de belijdenis hebben wijzigingen ondergaan in de verschillende redacties van de kerkorde.

In de synode van Dordrecht werd in 1578 bepaald dat het goed zou zijn wanneer ook de ouderlingen de Nederlandse Geloofsbelijdenis zouden ondertekenen en niet slechts de predikanten.²²¹ In Middelburg (1581) werd bepaald dat de ouderlingen en de diakenen de geloofsbelijdenis moesten ondertekenen.²²² Vervolgens werd deze bepaling in 's-Gravenhage (1586) weer weggelaten. In deze synode is voor het eerst de clause over de schorsing opgenomen.²²³ Artikel 53 DKO heeft de redactie van 's-Gravenhage (1586) overgenomen.²²⁴

²¹⁹ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 22.

²²⁰ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 25.

²²¹ Kersten, *Handboekje*, 100. Artikel 53 of hoofdstuk IV, artikel 1.

²²² Kersten, *Handboekje*, 129. Artikel 37.

²²³ Kersten, *Handboekje*, 164. Artikel 47.

²²⁴ De telling van de artikelen wijkt hier af omdat artikel 52 DKO bepalingen had over de Waalse kerken. Kersten, *Handboekje*, 187-188.

De ambtsdragers beloven in het ondertekeningsformulier dat ze niet zullen ingaan tegen de belijdenis van de kerk. In dit belijden ligt immers de eenheid van de kerk. Het ondertekeningsformulier voor ouderlingen en diakenen komt in grote mate overeen met dat voor de predikanten. Door het formulier te ondertekenen beloven de ambtsdragers:

- Mee te werken wanneer een kerkelijke vergadering een onderzoek instelt naar hun opvattingen over het belijden van de kerk.
- Zich te conformeren aan het oordeel van de kerkelijke vergadering.
(Dit sluit overigens niet uit dat ambtsdragers gebruik mogen maken van het appelrecht.)
- Dat zij zich zullen houden aan de aanwijzingen die ze van de kerkelijke vergaderingen krijgen.
- Zich in hun ambtelijke dienst te houden “aan de geldende kerkorde en verdere bepalingen en besluiten” van de CGK.²²⁵

Alle kerkelijke vergaderingen waar de betreffende ambtsdrager onder valt, zijn gerechtigd om hem te ondervragen over zijn opvattingen over zaken die het belijden van de kerk raken.

Wanneer een ambtsdrager een afwijkende opvatting heeft over zaken die het belijden van de kerk betreffen, kan hij uit eigen beweging zijn opvatting voorleggen aan de kerkelijke vergaderingen.

De synode in Veere (1610) lichtte de zin, dat de predikant “door de kerkenraad of de classis” geschorst zou worden, toe. Zij meende dat de kerkenraad en classis in een dergelijk geval gezamenlijk de schorsing dienden uit te voeren.²²⁶

In deze redenatie wordt echter niet meegenomen dat deze clause niet door de synode in Dordrecht (1619) of een latere synode is veranderd. De kerkorde zegt dus dat de schorsing door “de kerkenraad of de classis” zal plaatsvinden. Het is dus mogelijk dat in dit geval niet de kerkenraad, maar de classis een predikant schorst, mogelijk zelfs zonder uitdrukkelijke toestemming van de kerkenraad.

Uit de tekst van het ondertekeningsformulier en de mogelijkheid tot schorsing bij de weigering om het ondertekeningsformulier te ondertekenen, blijkt hoe groot het belang

²²⁵ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 68. Bijlage 1.12B en 1.12C.

²²⁶ Bos, *Orde*, 200.

van de belijdenis wordt geacht voor het kerkverband en de eenheid van de kerk. Rutgers wees er al op dat de eenheid van de belijdenis en de leer het uitgangspunt en de fundering van het kerkverband is.²²⁷

Dit blijkt ook uit het feit dat alle kerkelijke vergaderingen een onderzoek kunnen instellen wanneer iemand afwijkt van het belijden van de kerk. Uiteraard moet dit onderzoek op een wettige manier op de vergadering komen. Het laat wel duidelijk zien dat de meerdere vergaderingen erbij betrokken behoren te worden wanneer ambtsdragers afwijken van het belijden van de kerk.

Een predikant moet, bij weigering, geschorst (en afgezet) worden op basis van artikel 52 CGKO. Deze weigering heeft niet tot gevolg dat er persoonlijke tucht over hem geoefend behoort te worden, zoals deze beschreven is in artikel 71-77 KO.²²⁸ Wanneer de predikant het ondertekeningsformulier niet tekent, heeft dit niet de implicatie dat hij verloren zal gaan. Deze conclusie volgt uit het feit dat niet elk gemeentelid verplicht wordt een dergelijk formulier te ondertekenen. Dit heeft tot gevolg dat aan ambtsdragers specifieke eisen kunnen worden gesteld.

Wat opvalt is dat de schorsing in artikel 52 CGKO *de facto* is. Wanneer er geen uitdrukkelijk bewijs is dat een predikant zich verbindt aan deze afspraken en aan de belijdenis, mag hij geen kerkelijk ambt bekleden. Dit geeft aan hoe belangrijk de belijdenis is.

In het ondertekeningsformulier beloven de ambtsdragers om zich in hun ambtelijke dienst te houden aan de kerkorde, de bepalingen en de besluiten van de CGK. Dan kan het lijken alsof de kerkorde, de bepalingen en de besluiten van de CGK even belangrijk zijn als de belijdenis. De ambtsdragers beloven immers zich aan al deze zaken zich te houden. Toch blijkt dit niet het geval te zijn:

- Kerkelijke vergaderingen mogen een onderzoek instellen wanneer een ambtsdrager afwijkt van het belijden van de kerk maar niet wanneer een ambtsdrager zich niet houdt aan de kerkorde, de bepalingen of andere besluiten van de CGK.
- In het ondertekeningsformulier wordt niet gezegd dat de eenheid van de kerk

²²⁷ Rutgers, "Bespreking", 194.

²²⁸ Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde'

ligt in de kerkorde, de bepalingen en de besluiten van de CGK.

- Quant wijst op de ontstaansgeschiedenis van de belofte van ambtsdragers om zich te houden aan de kerkorde, de bepalingen en de besluiten van de CGK. Hij vertelt wat de reden is dat deze belofte in 1962 door de generale synode is toegevoegd aan het ondertekeningsformulier:

Het was verschillende keren voorgekomen dat kerkenraden besloten om zich aan het kerkverband te onttrekken, op basis van leergeschillen. De kerkenraden hebben dit recht, maar volgens de synode zou het goed zijn wanneer deze kerkenraden eerst proberen de geschillen langs de kerkelijke weg te bespreken. Uiteindelijk wordt daarom besloten dat de betreffende belofte toegevoegd wordt aan het ondertekeningsformulier. Quant concludeert dat deze belofte “slechts” in het ondertekeningsformulier staat om te voorkomen dat kerkenraden zomaar het kerkverband verbreken, zonder eerst hun moeite te delen met de zusterkerken. Er mag in deze belofte dus geen algemene binding aan de inhoud van de kerkorde en de synodale besluiten gelezen worden.²²⁹

Bij deze artikelen moet ook genoemd worden dat de CGK zich op enkele punten nader heeft verklaard met betrekking tot de leer. Naast de belijdenisgeschriften heeft de CGK in artikel 52 sub 2 en 3 CGKO zich uitgesproken over het duizendjarig vrede-rijk en over de veronderstelde wedergeboorte.²³⁰ Volgens de deputaten kerkrecht zijn hiermee deze leeruitspraken op het niveau van de belijdenis gezet.²³¹

Dit heeft als gevolg dat, wanneer een ambtsdrager ingaat tegen (of afwijkt van) deze leeruitspraken (of de belijdenisgeschriften), dit zou kunnen leiden tot tuchtrechtelijke stappen. De deputaten benadrukken dat, hoewel een ambtsdrager zich vrijwillig aan de kerkorde heeft verbonden, hij niet geschorst mag worden op basis van het ingaan tegen de kerkorde.²³²

De deputaten zeggen terecht dat er tuchtrechtelijke stappen gezet kunnen worden richting ambtsdragers voor het afwijken van de belijdenis of de leeruitspraken. Deze

²²⁹ Deputaten kerkorde en kerkrecht van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, “De kerk, het kerkverband en het aanvaarden van de geloofsbriefen”, 2019, (ongep.), 9 en Quant, D., ‘Gebonden aan - verbonden met: Wat verklaren we in het ondertekeningsformulier?’, *Ambtelijk Contact*, maart/april 2019. (Het betreft de pagina’s 8 en 9.)

²³⁰ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 25.

²³¹ Deputaten, “Bevoegdheden”, 14-15.

²³² Deputaten, “Bevoegdheden”, 14-15. Zie ook noot 49 op pagina 15.

stappen worden echter niet genomen vanuit het ondertekeningsformulier of artikel 52-53 CGKO maar vanuit artikel 79-80 KO. De huidige redactie van het ondertekeningsformulier spreekt namelijk niet over een mogelijke schorsing.

Het ondertekeningsformulier dat in Dordrecht (1619) is gemaakt en aangenomen, spreekt wel over een mogelijke schorsing. In dat formulier beloven de predikanten dat, wanneer ze een afwijkende overtuiging van de belijdenis hebben, ze dit aan de kerkelijke vergaderingen zullen voorleggen. Mocht een predikant zijn afwijkende overtuiging niet aan de kerkelijke vergadering voorleggen maar zijn eigen zienswijze verspreiden, zal deze predikant “ipso facto” [vanwege dat feit zelf, als gevolg van dat feit, EDS] geschorst worden. Ook kan een predikant volgens dit ondertekeningsformulier geschorst worden wanneer hij niet meewerkt aan onderzoek door een kerkelijke vergadering²³³

Conclusie

De belijdenis van de kerk is belangrijk en moet als verbindende factor binnen de kerken gezien worden.

Alleen predikanten kunnen op basis van artikel 52 CGKO geschorst worden, wanneer ze weigeren om het ondertekeningsformulier te ondertekenen. Dit artikel schept de mogelijkheid dat de classis in zo’n geval de predikant mag schorsen zonder toestemming van de kerkenraad.

Wanneer een predikant weigert het ondertekeningsformulier te ondertekenen, wordt hij op basis van artikel 52 CGKO geschorst. Op deze schorsing hoeft geen persoonlijke tuchtprocedure te volgen in de zin van artikel 71-77 KO.

Het ingaan tegen de belijdenis kan het gevolg hebben dat een ambtsdrager geschorst (en afgezet) wordt. Deze schorsing (en afzetting) vindt in zo’n geval plaats op basis van artikel 79-80 KO en niet op basis van artikel 52-53 CGKO.

Ook blijkt dat er zaken kunnen zijn die het mogelijk maken dat iemand geen ambtsdrager kan zijn, terwijl hij wel voluit als lid van de gemeente mag blijven functioneren. Sommige zaken behoren dus specifiek bij het dragen van een ambt.

Artikel 64

Wanneer een kerkenraad aangeeft geen tweede dienst meer te beleggen, moet de classis

²³³ Bos, *Orde*, 121 en Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 574-575.

zich ervan overtuigen dat de kerkenraad al het nodige heeft gedaan om het belang van de erediensten aan de gemeente duidelijk te maken. Dit bepaalt de CGKO in artikel 64 sub 6. De CGKO noemt daarbij uitdrukkelijk dat de kerkenraad aan de gemeente het belang van de erediensten duidelijk kan maken “met hulp uit de classis”. De classis moet de kerkenraad blijven stimuleren om met de gemeente het gesprek te blijven voeren over het belang van de erediensten. Ook moet de classis de kerkenraad blijven stimuleren om, zodra dit mogelijk is, opnieuw een tweede eredienst te beleggen.²³⁴

Conclusie

Een classis heeft de taak om hulp te bieden, bijvoorbeeld heel praktisch door gesprekken te voeren en te faciliteren. Daarnaast blijkt de classis een *opvoedende* taak in de gemeente te hebben, ofwel de kerkenraad te stimuleren in het opbouwen van de gemeente. De kerkorde spreekt er niet over dat de classis actie zou moeten ondernemen in een gemeente.

Artikel 75

Een kerkenraad kan advies vragen aan de classis of de kerkvisitatoren over de vraag of een schuldbelijdenis in het openbaar plaats moet vinden of op een andere manier. In artikel 75 van de CGKO wordt dit vastgelegd, in tegenstelling tot de DKO die hier niets over schrijft.²³⁵

Conclusie

Opnieuw blijkt dat de kerkenraad het uitgangspunt vormt van de kerkorde en dat de classis een dienende functie heeft.

Artikel 77

In artikel 77 KO wordt een gedeelte van de tuchtprocedure beschreven. Wanneer de kerkenraad uiteindelijk overgaat tot het afsnijden van een lid uit de gemeente, moet bij de tweede bekendmaking aan de gemeente, “met advies van de classis”, de naam van de zondaar genoemd worden.²³⁶

²³⁴ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 29.

²³⁵ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 32 en Kersten, *Handboekje*, 191-192.

²³⁶ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 32.

De Gier wijst erop dat de classis in deze procedure vooral een veiligheidsfunctie heeft om te voorkomen dat de kerkenraad misbruik maakt van zijn macht.²³⁷

H. Bouwman geeft aan dat de classis de tuchtzaak nauwkeurig moet onderzoeken. Dit onderzoek betekent echter niet dat de classis door middel van haar deputaten alles in de gemeente zelf zal onderzoeken, anders zou ze het werk van de kerkenraad overnemen. De classis baseert zich op de feiten die de kerkenraad meedeelt en gaat ervan uit dat de kerkenraad dit correct doet.²³⁸ Hoewel de classis een *advies* geeft, zegt de kerkorde dat de bekendmaking moet gebeuren *met* advies van de classis, niet *na* advies van de classis. H. Bouwman is van mening dat het in de aard van het kerkverband ligt dat de kerkenraad dit advies opvolgt.²³⁹

Conclusie

Voor de tweede bekendmaking aan de gemeente is het de taak van de classis om het handelen van een kerkenraad te monitoren en hem zo nodig te corrigeren. De classis behoort het werk van de betreffende kerkenraad niet over te nemen.

Artikel 79 en 80

Censuur over ambtsdragers staat centraal in artikel 79-80 KO. Artikel 79 KO bepaalt dat er tuchtmaatregelen genomen moeten worden wanneer een ambtsdrager een openbare grove zonde bedrijft.

Een *ouderling of diaken* moet, nadat bewezen is dat hij schuldig is, direct uit zijn ambt gezet worden door de kerkenraden van de plaatselijke en de dichtstbijgelegen gemeente. (Deze kerkenraden samen worden de dubbele kerkenraad genoemd.)

Een *predikant* zal, nadat bewezen is dat hij schuldig is, door de dubbele kerkenraad geschorst worden. De classis beslist later met advies van de deputaten van de particuliere synode of de predikant afgezet moet worden.²⁴⁰

Artikel 79 sub 1 CGKO bepaalt dat tijdens het onderzoek een ambtsdrager op non-actief gesteld kan worden.²⁴¹ Dit betreft dus geen tuchtmaatregel, maar een ordemaatregel.

Artikel 80 CGKO geeft een lijst met zonden: “Onder de grove zonden die met

²³⁷ Gier, De, *Kerkorde*, 387.

²³⁸ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 636-637.

²³⁹ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 637.

²⁴⁰ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 33.

²⁴¹ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 33.

schorsing of afzetting behoren gestraft te worden, zijn deze de voornaamste: (...) trouweloze verlaten van de dienst (...) Kortom alle zonden en grove feiten, die voor ieder lid grond voor afsnijding zouden zijn en het getuigenis van de kerk naar de wereld toe schaden (1 Tim. 3:7).²⁴²

Wanneer een ambtsdrager vanwege een bepaalde zonde afgehouden moet worden van het Heilig Avondmaal, zoals bepaald in artikel 76 KO, moet de ambtsdrager geschorst of afgezet worden.²⁴³ Wanneer deze afzetting of schorsing slechts plaatsvindt om een zuiver ambtelijke zonde kan na de afzetting of schorsing de censuur ten einde zijn.²⁴⁴

Grond voor afsnijding

Artikel 80 KO lijkt te zeggen dat wanneer een ambtsdrager geschorst of afgezet wordt hij ook afsnijdingswaardig is. Daarmee zou een oordeel uitgesproken worden over het geestelijke leven van de betrokken ambtsdrager.

Om te onderzoeken of artikel 80 KO echt de bedoeling heeft dat een schorsing in zo'n geval een oordeel over het geestelijke leven van de betrokken ambtsdrager inhoudt, wordt gebruik gemaakt van de ontstaansgeschiedenis van dit artikel. In de artikelen van Wezel wordt eerst een lijst met zonden gegeven, hierna vervolgt het met: "en alle andere diergelijke zonden, die of oneer aanwrijven, of verdienen afscheiding van de gemeente".²⁴⁵

De synode in Dordrecht (1578) heeft het woord 'of' vervangen door het woord "ende".²⁴⁶ Het gebruik van het woord 'ende' door de Dordtse synode (1578) vereist enige toelichting. Deze term wordt in de rest van het artikel gebruikt in een opsomming van verschillende zonden. Het woord 'ende' betekent dus niet dat een bepaalde zonde én oneer over iemand moet brengen én afsnijding van de gemeente moet verdienen.

De aanduiding "grond voor afsnijding" is niet bedoeld om alle voorgaande zonden te typeren. Dit blijkt uit het feit dat er ambtsdragers-zonden tussen staan (zoals een ambtsdrager 'die zijn dienst trouweloos verlaat'), terwijl artikel 80 KO zegt dat deze zonden "voor ieder lid" afsnijdingswaardig zouden zijn.²⁴⁷

²⁴² Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde', 34.

²⁴³ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 660.

²⁴⁴ Gier, De, *Kerkorde*, 398 en Schipper, *Kerkorde*, 207.

²⁴⁵ Kersten, *Handboekje*, 36. Hoofdstuk VIII, artikel 14.

²⁴⁶ Rutgers, *Acta*, 238. Hoofdstuk I, artikel 10.

²⁴⁷ Bos, *Orde*, 302.

Op basis van bovengenoemde argumenten moet geconcludeerd worden dat artikel 80 KO niet de bedoeling heeft een uitspraak te doen over het geestelijke leven van de ambtsdrager.

Artikel 79 KO spreekt over “grove zonden”. Ook deze uitdrukking lijkt een duidelijk oordeel uit te spreken over de betrokken ambtsdrager.

Deze uitdrukking moet echter gezien worden in het licht van de ontstaansgeschiedenis van de kerkorde.²⁴⁸ In de artikelen van Wezel, artikel 14 en 15 van hoofdstuk VIII, wordt een verschil gevonden tussen zonden “van mindere soort” en die “in dienaren geenszins te verdragen zijn”.²⁴⁹

Artikel 79 KO heeft dus niet de bedoeling een oordeel te geven over het geloofsleven van de betrokken ambtsdrager, maar aan te geven welke zonden van een ambtsdrager niet getolereerd kunnen worden.

Hieruit blijkt dat het mogelijk is dat een ambtsdrager geschorst of afgezet wordt op basis van artikel 79-80 KO, zonder dat de afzettende kerkelijke vergadering een oordeel geeft over het geloofsleven van de betrokken ambtsdrager.

Het passeren van de kerkenraad

De commentaren wijzen erop dat het tuchtrecht over ambtsdragers principieel berust bij de plaatselijke kerkenraad en dat deze “nimmer gepasseerd mag worden”.²⁵⁰

Hierbij wordt vaak verwezen naar de eerdere redacties van de kerkorde, en vooral naar de artikelen die geschreven zijn door het Convent van Wezel.²⁵¹

De betreffende artikelen uit de kerkorde van 1571, 1578 en 1581 zeggen echter niet expliciet dat de plaatselijke kerkenraad nimmer mag worden gepasseerd.²⁵²

Overigens is het wel in lijn met de bepaling van artikel 30 KO,²⁵³ dat een meerdere vergadering geen zaken mag doen die door de mindere vergadering afgehandeld kunnen worden.

²⁴⁸ Selderhuis, *Kerkrecht*, 416-418.

²⁴⁹ Kersten, *Handboekje*, 36.

²⁵⁰ Bos, *Orde*, 306 en Gier, De, *Kerkorde*, 397.

²⁵¹ Bos, *Orde*, 306-307; Es, Van, *Bevoegdheid*, 14, noot 1 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 58.

²⁵² Emden (1571), artikel 33: Rutgers, *Acta*, 72-73.

Dordrecht (1578), artikel 100 of hoofdstuk VI, artikel 9: Rutgers, *Acta*, 261.

Middelburg (1581), artikel 64: Rutgers, *Acta*, 399.

²⁵³ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 19.

Met betrekking tot de artikelen van Wezel moet worden opgemerkt dat het betreffende artikel geen betrekking heeft op de tucht, maar op de losmaking van een predikant.²⁵⁴ In die context zeggen de artikelen van Wezel in hoofdstuk V artikel 19 dat de classis geen zeggenschap heeft over een kerk of haar predikanten, tenzij de kerk uit eigen beweging hierin toestemt. Anders zou de kerk tegen haar wil beroofd worden van haar recht en gezag over haar ambtsdragers.²⁵⁵

Uit het betreffende artikel blijkt dat de classis zich niet in deze zaak mag mengen. De losmaking van een predikant is een kwestie van de plaatselijke gemeente.

Over de tucht als zodanig spreken de artikelen van Wezel in hoofdstuk VIII. Artikel 12 geeft eerst een bescherming voor de predikanten en de ouderlingen. Deze bescherming geldt niet, zo bepaalt het vervolg van het artikel, wanneer een ambtsdrager zich met grove zonden besmet.

Want niemand twijfelt, of zij moeten dan terstond zulks blijkende, met schande en oneere, ook zonder af te wachten het oordeel der classe, van den dienst worden afgezet.²⁵⁶

Dit artikel legt het recht, om een ambtsdrager af te zetten, bij de plaatselijke kerkenraad. Dit gaat niet om een principiële overweging van *het recht* van de kerkenraad of de classis om een ambtsdrager af te kunnen zetten, maar om *de snelheid* waarmee de ambtsdrager uit het ambt gezet moet worden.

In het geval dat een kerkenraad weigert om de ambtsdrager uit zijn ambt te zetten, zou in lijn met dit artikel de classis mogelijk deze uitzetting voor zijn verantwoording mogen nemen. Het feit dat deze conclusie getrokken zou kunnen worden, laat zien dat het beroep op hoofdstuk V, artikel 19 om het tegendeel te beweren zwak is.

Welke instantie oefent censuur over ambtsdragers?

Artikel 79 KO lijkt duidelijk te verwoorden welke instanties tuchtmaatregelen tegen ambtsdragers mogen nemen. De afzetting van ouderlingen en diakenen gebeurt door de dubbele kerkenraad, de schorsing van predikanten door de dubbele kerkenraad en de afzetting van predikanten door de classis, met advies van de deputaten van de

²⁵⁴ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 71.

²⁵⁵ Kersten, *Handboekje*, 29.

²⁵⁶ Kersten, *Handboekje*, 35.

particuliere synode.

Het ‘nieuwe’ kerkrecht is echter van mening dat de meerdere vergaderingen het volle tuchtrecht hebben. Volgens hen is de bedoeling van artikel 79 KO niet om de enige instanties te noemen die de afzetting of schorsing mogen doen, maar de “laagste instanties”.²⁵⁷

Het ‘nieuwe’ kerkrecht zegt hiernaast ook dat de meerdere vergaderingen datgene mogen doen wat ook de mindere vergaderingen mogen doen.²⁵⁸

Greijdanus brengt echter tegen deze uitleg van artikel 79 KO in dat er nergens in de kerkorde staat dat een meerdere vergadering een kerkenraad geheel mag uitschakelen of voorbij mag gaan.²⁵⁹

Daarnaast valt tegen de redenatie, dat de meerdere vergadering datgene mag doen wat de mindere vergaderingen ook mogen doen, in te brengen dat die redenatie niet strookt met de bepaling van artikel 30 KO. Daar staat immers uitdrukkelijk dat de meerdere vergaderingen niet mogen doen wat door de mindere vergaderingen afgehandeld kan worden.²⁶⁰ Hiermee gaat de interpretatie die het ‘nieuwe’ kerkrecht van artikel 79 KO geeft in tegen de structuur van de kerkorde.²⁶¹

Rutgers benadrukt dat zelfs wanneer een meerdere vergadering het beslissende oordeel velt over een tuchtzaak, de eigenlijke uitoefening van de tucht nog steeds behoort tot de zaken van de plaatselijke kerk.²⁶²

Van Es schenkt bijzondere aandacht aan het feit dat ouderlingen en diakenen een plaatselijk ambt hebben. Dit betekent dat de schorsing en afzetting van ouderlingen en diakenen daarom een plaatselijke aangelegenheid is. Hij betoogt dat het initiatief tot tuchtmaatregelen altijd bij de plaatselijke kerkenraad ligt.²⁶³

Dit is een groot verschil met het ambt van een predikant, hij heeft namelijk ook een bevoegdheid binnen het kerkverband.²⁶⁴

²⁵⁷ Bouwman, M., *Voetius*, 402 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 57.

²⁵⁸ Golverdingen, “Kerkrecht”, 42-43 en Generale Synode Gereformeerde Kerken in Nederland, *Open Brief van de buitengewone Generale Synode te Assen aan de Gereformeerde Kerken in Nederland*. (Kampen: Kok, 1926), 27.

²⁵⁹ Golverdingen, “Kerkrecht”, 57-58 en Greijdanus, S., ‘Over vragen van Gereformeerd Kerkverband’, *De Reformatie*, 16 juli 1937.

²⁶⁰ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 19.

²⁶¹ Golverdingen, “Kerkrecht”, 111-112.

²⁶² Rutgers, *Rechtsbevoegdheid*, 181.

²⁶³ Es, Van, *Bevoegdheid*, 12.

²⁶⁴ Es, Van, *Bevoegdheid*, 30, noot 9.

Conclusie

Niet elke schorsing of afzetting is direct verbonden aan de persoonlijke censuur, waarin iemand afgehouden wordt van het Heilig Avondmaal.

Artikel 79-80 KO hebben niet de inzet te oordelen over het geestelijke leven van de betrokken ambtsdrager.

De meerdere vergaderingen hebben niet het recht om initiatief nemen in een tuchtzaak. Oude redacties van de kerkorde spreken echter niet onomwonden uit dat een meerdere vergadering nooit in tuchtzaken zou mogen handelen zonder de plaatselijke kerkenraad.

Wanneer een meerdere vergadering zou kunnen handelen zonder de plaatselijke kerkenraad moet dit in het kader van noodkerkrecht zijn. Artikel 79 KO geeft duidelijk aan welke organen tucht over ambtsdragers mogen oefenen.

Wanneer er gehandeld moet worden in het kader van noodkerkrecht, moet meegenomen worden dat het ambt van ouderlingen en diakenen een plaatselijk karakter heeft.

De interpretatie van het 'nieuwe' kerkrecht, wat uitgaat van het volledige tuchtrecht van de meerdere vergaderingen, komt niet overeen met de tekst van artikel 30 en 79 KO en gaat hierdoor in tegen de structuur van de kerkorde.

Artikel 85

Geen enkele kerk mag over andere kerken heersen. Geen enkele ambtsdrager mag over andere ambtsdragers heersen, op welke manier dan ook.²⁶⁵ Dit bepaalt de CGKO in artikel 85.

De DKO verwoordt in artikel 84 dat er geen heerschappij gevoerd mag worden.²⁶⁶

De synode in Emden (1571), die dit artikel aan het begin van de kerkorde plaatste, bepaalde ook dat 'men zich voor alle verdenking en verlokking om heerschappij te voeren moest wachten'.²⁶⁷

De kerkorde van Dordrecht (1578) geeft hierbij als aanvulling dat men elkaar wel

²⁶⁵ Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde', 36.

²⁶⁶ Kersten, *Handboekje*, 193. De telling van de laatste drie artikelen wijkt af omdat de CGKO een extra artikel heeft ingevoegd over de rechtspersoonlijkheid van de kerken, zie Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde', 4.

²⁶⁷ Rutgers, *Acta*, 55-56.

“behooren [sic] te vermanen”.²⁶⁸

Deze bepalingen zijn een uitvloeisel van de strijd tegen de RKK en daarom gericht tegen hiërarchie in de kerk.²⁶⁹

De commentaren wijzen erop dat er gezag van de meerdere vergaderingen is, ondanks het feit dat er geen menselijke heerschappij mag zijn.²⁷⁰ De kerken hebben zich immers vrijwillig aan dat gezag onderworpen.²⁷¹

Artikel 85 CGKO zegt wel dat de meerdere vergaderingen geen hiërarchische positie mogen innemen. Rutgers wijst erop dat de meerdere vergaderingen namelijk geen hoger bestuur zijn.²⁷²

De Gier geeft aan dat de kerk van Christus gekenmerkt moet worden door het tegenovergestelde van heersen. Het gaat erom dat de gelovigen en de kerken elkaar dienen, zoals Christus dit voorleefde.²⁷³

Voetius gaat ook in op het beginsel dat in dit artikel is verwoord. Hij geeft aan dat alle kerken dezelfde rechten hebben. Daarom verwerpt hij de volgende zaken:

- Elke *wereldse trots* waarmee de ene kerk zich boven de andere verheft;
- Alle *vleselijke* gerichtheid op de status van de mensen. Wanneer iemand in de maatschappij belangrijk is, maar in geestelijk opzicht niet hoger is dan de rest van de gemeente, mag hij in de kerk niet verheven worden;
- Alle anarchie en verwarring.²⁷⁴

Voetius laat zien dat artikel 84 DKO zich vooral richt tegen de zondige aard van de mens. Een wereldse en zondige houding mag niet worden toegelaten in de kerkelijke structuur.

Conclusie

De kerkorde is gericht op de vrijheid van de ambtsdrager en de individuele kerk.

²⁶⁸ Rutgers, *Acta*, 261. Artikel 102 of hoofdstuk VI, artikel 11.

²⁶⁹ Gier, De, *Kerkorde*, 413.

²⁷⁰ Gier, De, *Kerkorde*, 413-414.

²⁷¹ Gier, De, *Kerkorde*, 415; Rutgers, F.L., *Verklaring van de Kerkenordening van de Nationale Synode van Dordrecht van 1618-1619: Deel IV, Artt. 71-86. Van de Censuur en Kerkelijke Vermaning*, ed. J. de Jong. (Rotterdam: Libertas, 1918), 152 en Schipper, *Kerkorde*, 218.

²⁷² Rutgers, *Verklaring*, 152.

²⁷³ Gier, De, *Kerkorde*, 413.

²⁷⁴ Voetius, *Politica Ecclesiastica*, 20-21. Voor de vertaling zie Voetius, G., *Drie Kerkrechtelijke Verhandelingen: vertaald uit de Politica Ecclesiastica*, (Amsterdam: Wormser, 1888), 18-19. Cursivering EDS.

Meerdere vergaderingen mogen de gemeente niet overheersen en hiermee misbruik maken van hun gezag. Artikel 85 CGKO heeft als bedoeling alle zondige overheersing uit de kerken te weren. Dit artikel bewijst dat het dienen van elkaar de grondhouding moet zijn van ambtsdragers en kerken. Dit dienen kan als praktische consequentie hebben dat kerken of ambtsdragers elkaar moeten vermanen.

Artikel 86

Buitenlandse kerken die in middelmatige zaken andere gebruiken hebben dan de CGK, mogen hier niet op afgerekend worden, aldus artikel 86 CGKO.²⁷⁵

Conclusie

Uit dit artikel blijkt dat er voor de CGK middelmatige zaken zijn.

Veel van deze middelmatige zaken zullen niet in de kerkorde zijn opgenomen. Wanneer er wel middelmatige zaken zijn, die in de kerkorde zijn opgenomen, is een dergelijke bepaling wel bindend voor de kerken binnen de CGK. Het niet gebonden zijn aan deze bepalingen geldt voor kerken buiten de CGK maar niet voor de kerken binnen de CGK. Een plaatselijke kerk kan dus niet met een beroep op dit artikel zeggen dat het wel of niet houden van een bepaling niet uitmaakt, omdat het een middelmatige zaak betreft.

Artikel 87

In het slotartikel van de kerkorde wordt benoemd dat deze kerkorde is vastgesteld en aangenomen met gemeenschappelijk akkoord. Wanneer “het belang van de kerken dit vereist”, kan de kerkorde aangepast worden. Het aanpassen van de kerkorde mag niet door een van de mindere vergaderingen zelfstandig gedaan worden. Alleen de generale synode mag de kerkorde aanpassen. De kerken “moeten de artikelen trouw naleven”, totdat de generale synode een besluit heeft genomen om de kerkorde te veranderen.²⁷⁶

De DKO zegt in artikel 86 dat alle mindere vergaderingen “naarstigheid” zullen doen om de kerkorde te onderhouden.²⁷⁷

²⁷⁵ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 36.

²⁷⁶ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 36.

²⁷⁷ Kersten, *Handboekje*, 194.

Kamphuis legt nadruk op het feit dat de kerkelijke vergaderingen moeite moeten hebben gedaan om de kerkorde te houden.²⁷⁸

Zowel Kamphuis als Rutgers benadrukken dat wanneer een gemeente afwijkt van de kerkorde, dit in zichzelf geen reden is deze gemeente buiten het kerkverband te plaatsen.²⁷⁹

Het is opvallend dat de DKO zegt dat alle mindere vergaderingen de kerkorde moeten onderhouden. Het is dus niet alleen mogelijk dat een plaatselijke kerkenraad ingaat tegen de kerkorde of de besluiten van de generale synode maar dat ook de classis of particuliere synode dit doet. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de situatie van de classis Amsterdam die weigert om de gemeenten te vermanen die vrouwen in het ambt bevestigen.²⁸⁰

Conclusie

Het is de plicht van kerken om met alle inzet de kerkorde te onderhouden. Zij is namelijk gericht op het belang van de kerken. Wanneer een gemeente afwijkt van de kerkorde betekent dit echter niet dat deze gemeente uit het kerkverband geplaatst moet worden. Omdat in een meerdere vergadering de kerken gezamenlijk handelen, gaat een classis of een particuliere synode, die zich niet houdt aan de besluiten, ook in tegen de kerkorde, volgens artikel 87 CGKO.

Conclusies uit de kerkorde

De kerkenraad: De plaatselijke gemeente met haar kerkenraad is het uitgangspunt van de kerkorde. De kerkenraad kan echter in een aantal gevallen gecorrigeerd worden door de classis.

De classis: Bij bijzondere situaties is vooral de classis van belang. De classis staat het dichtst bij de gemeenten en is daarom de eerst aangewezen om hulp te bieden. Het doel van deze hulp moet altijd zijn om de eenheid, orde en zuiverheid in de leer van de gemeenten te waarborgen. De hulp van de classis kan praktisch zijn, zoals het voeren van gesprekken, het geven van voorlichting en het stimuleren van de kerkenraad tot

²⁷⁸ Kamphuis, *Verkenningen*, 117.

²⁷⁹ Kamphuis, *Verkenningen*, 117 en Rutgers, *Geldigheid*, 41-42.

²⁸⁰ Redactie kerk, 'Classis A'dam "verlegen" met besluit CGK-synode', *Reformatorisch Dagblad*, 7 oktober 2022.

bepaald handelen. De kerkorde heeft specifieke keuzes gemaakt zodat de classis niet zal functioneren als een hoger bestuur. Ook beperkt de kerkorde de gevallen waarin de classis mag handelen.

De meerdere vergaderingen: De meerdere vergaderingen hebben gezag over de mindere vergaderingen, al is hun gezag afgeleid. De kerkorde laat duidelijk zien dat de meerdere vergaderingen zich niet mogen mengen in de zaken van de plaatselijke gemeente.

De bepalingen van de meerdere vergaderingen: De meerdere vergaderingen hebben het recht om bindende besluiten te nemen, wanneer deze zaken wettig op de vergadering zijn ingebracht. De bepalingen moeten altijd het welzijn van de kerken bevorderen.

Het afwijken van de bepalingen: In principe mag er niet worden afgeweken van de bepalingen van de kerkelijke vergaderingen, tenzij de afwijking meer orde brengt in de kerken. De meerdere vergaderingen beslissen of een afwijking tolerabel is.

Revisie en appel: Er is recht op revisie en appel, maar een geestelijke houding moet hierin de grondtoon zetten. Het oordeel van de meerdere vergadering is leidend, maar er mag geen gewetensdwang worden uitgeoefend op een bezwaarde. Het is mogelijk dat de weg die in artikel 31 KO geboden wordt niet afdoende is in moeilijke gevallen.

Geestelijke houding: Alle kerkelijke vergaderingen moeten gericht zijn op het dienen van elkaar.

Ambtsdragers: Het ambt van ouderling en diaken is vooral plaatselijk, terwijl de predikant een grotere bevoegdheid heeft binnen het kerkverband. Er kunnen zaken zijn die niet toelaatbaar zijn voor een ambtsdrager, maar wel acceptabel voor een gemeentelid.

Schorsing en afzetting: De procedures voor schorsing en afzetting zijn niet bedoeld om een uitspraak te doen over het geestelijk leven van de ambtsdrager. Daarom is het mogelijk dat deze procedures niet samengaan met een vorm van tucht zoals in artikel 71-77 KO.

Het tuchtrecht: Het initiatief voor het tuchtrecht over ambtsdragers ligt principieel bij de kerkenraad. De meerdere vergaderingen hebben geen volledig tuchtrecht.

Een meerdere vergadering die de band met een gemeente verbreekt: De kerkorde spreekt niet over deze mogelijkheid. Een betreffende gemeente zal in ieder geval niet uit het kerkverband geplaatst worden wanneer een kerkenraad zich niet houdt aan de besluiten van de meerdere vergaderingen.

Hoofdstuk 5: Verschillende modellen

Uit de voorgaande hoofdstukken is gebleken dat de afspraken binnen een kerkverband een bindend karakter hebben. Dit hangt samen met de eenheid van de Kerk van Christus en de vrijwilligheid van het toetreden tot een kerkverband. Dit bindende karakter is uitdrukkelijk in de kerkorde vastgelegd.

De meerdere vergaderingen hebben het recht om besluiten te nemen over zaken die de kerken als geheel aangaan of die wettig ter tafel zijn gekomen door instructies van de mindere vergaderingen. De kerken zijn gehouden deze besluiten voor vast en bondig te houden, met uitzondering van het tenzij uit artikel 31 KO. Dit artikel geeft een voorlopige ruimte aan bezwaarders. Wanneer de generale synode heeft geoordeeld over een appelzaak, is dit definitief geldig.

De keuzes van kerken om in te gaan tegen de besluiten van de meerdere vergaderingen, zet de eenheid van het kerkverband onder druk. Hiermee komt ook de eenheid van de Kerk van Christus onder druk te staan, wat zijn uitwerking heeft op het getuigenis dat uitgaat naar onkerkelijken.

Wat kunnen de meerdere vergaderingen doen wanneer een kerkenraad wel binnen het kerkverband wil blijven maar zich niet houdt aan de besluiten van meerdere vergaderingen?

De kerkorde heeft voor deze mogelijkheid geen bepalingen gemaakt. De kerkenraad zorgt, door zijn keuze, er dus voor dat het kerkverband (en in het bijzonder de meerdere vergaderingen) in het gebied van het noodkerkrecht terecht komt. Het noodkerkrecht zal zo veel mogelijk aan moeten sluiten bij de principes van het gereformeerde kerkrecht en bij de tekst van de kerkorde.

De mogelijkheid bestaat dat dergelijke keuzes van de kerkenraad vallen onder de noemer 'wanbeheer'. Daarom zal ook aan deze problematiek aandacht worden besteed.

In dit hoofdstuk zullen een aantal modellen besproken worden. Per model wordt aangegeven hoe hierin het noodkerkrecht vorm moet krijgen, welke principes of artikelen hiermee gemoeid zijn en wat de kracht en zwakte van dit model is. In hoofdstuk 6 bouwt het onderzoek verder op deze modellen.

Model 1: Niets doen

In model 1 wordt de betreffende gemeente vrijgelaten om af te wijken van de besluiten van de meerdere vergaderingen.

In dit model kunnen wel gesprekken gevoerd worden vanuit de meerdere vergaderingen met de kerkenraad, ook kan er hulp worden aangeboden, maar de kerkenraad is de instantie die uiteindelijk de keuzes maakt.

Waardering

Model 1 is een uitvloeisel van het independentisme, waarin meerdere vergaderingen slechts advies kunnen geven. Dit model is strijdig met het wezen van het gereformeerde kerkverband, dat zich baseert op de eenheid in belijdenis. Wat betreft de kerkorde gaat deze oplossing onder meer in tegen artikel 31, 36 en 87 CGKO.

Conclusie

Model 1 staat zo ver af van het gereformeerde kerkverband dat deze oplossing in het onderzoek niet verder besproken zal worden.

Model 2: ‘Nieuw’ kerkrecht

Volgens het ‘nieuwe’ kerkrecht bestaan de meerdere vergaderingen in opdracht van God. Er is geen principieel verschil tussen de kerkenraad en de meerdere vergaderingen. Christus heeft aan de plaatselijke kerk de ambtsdragers gegeven om te regeren zoals Hij heeft opgedragen. Net zo heeft Hij voor de kerken gezamenlijk de meerdere vergaderingen gegeven. De meerdere vergaderingen hebben dezelfde sleutelmacht, inclusief dezelfde tuchtmacht.²⁸¹

Het ‘nieuwe’ kerkrecht is hierom van mening dat artikel 79 KO niet de enige, maar de “laagste instantie” aangeeft die bevoegd is om tucht over ambtsdragers te oefenen. Dit zou betekenen dat in artikel 79 KO wel het tuchtrecht van de kerkenraad wordt beperkt, maar niet het tuchtrecht van de meerdere vergaderingen. Elke meerdere vergadering heeft volgens dit model de volle bevoegdheid om zelf tot uitvoering van een vonnis tot schorsing of afzetting over te gaan.²⁸²

Het ‘nieuwe’ kerkrecht gaat hierbij uit van de regel dat de meerdere vergadering

²⁸¹ Golverdingen, “Kerkrecht”, 107.

²⁸² Golverdingen, “Kerkrecht”, 107.

bevoegd is om datgene te doen wat de kerkorde als bevoegdheid toekent aan de mindere vergadering.²⁸³ Dit heeft tot gevolg dat een meerdere vergadering, in het geval van wanbestuur door, of onmacht van, een kerkenraad en bij appelzaken, bindende besluiten mag nemen over de zaken van de plaatselijke kerken.

De meerdere vergaderingen zijn gerechtigd om besluiten van de mindere vergaderingen te vernietigen wanneer een kerkenraad zich schuldig maakt aan wanbestuur, of er een appelzaak is aangespannen. De meerdere vergaderingen kunnen in zo'n geval doen wat de kerkenraad zou moeten doen. Ze kunnen tucht uitoefenen over zowel gemeenteleden als ambtsdragers. Wanneer er gevallen zijn van dwaalleer of scheurmakerij mogen de meerdere vergaderingen ingrijpen. Ze mogen de kerkenraad afzetten en de gemeente door een wettige verkiezing een nieuwe kerkenraad laten kiezen.²⁸⁴

Het beroep op Voetius

Het 'nieuwe' kerkrecht baseert zich op het tuchtrecht van de meerdere vergaderingen over de ambtsdragers. Zoals bij de uitleg van artikel 79-80 KO is aangetoond, strookt de uitleg die het 'nieuwe' kerkrecht hiervan geeft niet met artikel 30 KO. Artikel 79 KO geeft duidelijk de bevoegde organen voor de tucht over ambtsdragers aan, namelijk de dubbele kerkenraad en de classis.

Het 'nieuwe' kerkrecht beroept zich voor het tuchtrecht van de meerdere vergaderingen over de ambtsdragers op een passage uit de *Politica Ecclesiastica* van Voetius. Hij bespreekt daar in vraag 22 en 23 wat er moet gebeuren in ernstige noodgevallen. M. Bouwman geeft van deze passage een vertaling.²⁸⁵

Voetius is van mening, zo schrijft M. Bouwman, dat de meerdere vergaderingen de volledige tuchtmacht over ambtsdragers bezitten wanneer de mindere vergaderingen zich schuldig maken aan wanbestuur. Voetius geeft volgens M. Bouwman drie posities weer in vraag 22. De positie die, volgens hem, Voetius zelf innam, was dat de meerdere vergaderingen in bovengenoemde gevallen moesten ingrijpen.²⁸⁶

²⁸³ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 26 en Golverdingen, "Kerkrecht", 107-108. Zie ook het verweerschrift van de Hollandse Synode naar de Synode van 's-Gravenhage (1586), punt XLIII in: Rutgers, *Acta*, 584.

²⁸⁴ Golverdingen, "Kerkrecht", 108.

²⁸⁵ Bouwman, M., *Voetius*, 342-344, 346, 349-350, 352, 354, 355, 358. Het betreft Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 226-229. Ook Deddens, D., 'Rutgers', 172-176 geeft van deze passage een vertaling.

²⁸⁶ Bouwman, M., *Voetius*, 368.

Vanuit het ‘oude’ kerkrecht werd echter op dezelfde passage bij Voetius teruggegrepen. Het ‘oude’ kerkrecht is van mening dat Voetius leerde dat, wanneer een kerkenraad ernstig afweek van de leer of zich schuldig maakte aan wanbestuur, de bevoegdheid van het ambt terugviel op de gemeente. De gemeente mocht in zo’n geval de kerkenraad afzetten en een nieuwe kerkenraad kiezen. Het ‘oude’ kerkrecht zegt dat Voetius twee posities weergeeft in vraag 22. Deze interpretaties werden eerder al verdedigd door Rutgers.²⁸⁷

M. Bouwman was van mening dat het ‘oude’ kerkrecht Voetius niet goed begrepen had. Voetius distantieerde zich, volgens hem, van het standpunt dat de bevoegdheid van het ambt terugviel op de gemeente. Dit standpunt zou volgens M. Bouwman het standpunt van de gematigde independenten zijn.²⁸⁸

D. Deddens heeft de vertaling van deze passage door M. Bouwman onderzocht. Hij heeft een eigen vertaling gegeven van deze passage. D. Deddens concludeert dat M. Bouwman Voetius verkeerd heeft weergegeven. M. Bouwman heeft één woord in de gedrukte tekst van Voetius veranderd. Hierdoor leek het alsof er drie posities waren, terwijl in de tekst van Voetius dat er maar twee waren.²⁸⁹

De vertalingen van D. Deddens, M. Bouwman en anderen zijn gecontroleerd door classicus De Niet. Hij is van mening dat de vertaling die D. Deddens geeft, het meest betrouwbaar is. De Niet deelt de conclusie van D. Deddens dat M. Bouwman de tekst van Voetius onterecht heeft aangepast.²⁹⁰

Het ‘nieuwe’ kerkrecht kan zich dus niet terecht beroepen op de genoemde passage bij Voetius om aan te tonen dat de meerdere vergaderingen de volledige tuchtmacht over ambtsdragers bezitten.

Synodale afzettingen door de Dordtse synode (1619)

Het ‘nieuwe’ kerkrecht beroept zich ook op de synodale afzettingen die er geweest zijn in de tijd van de strijd met de Remonstranten. De Dordtse synode (1619) heeft destijds volledige kerkenraden afgezet die zich niet hielden aan de leeruitspraken van de Synode. Blijkbaar, zo redeneert het ‘nieuwe’ kerkrecht, achtte de Dordtse synode zich hiertoe

²⁸⁷ Golverdingen, “Kerkrecht”, 88-90, Rutgers, *Rechtsbevoegdheid*, 32-33, voetnoot, punt 4.

²⁸⁸ Bouwman, M., *Voetius*, 339-340 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 81.

²⁸⁹ Bouwman, M., *Voetius*, 331, noot 3; Deddens, D., ‘Rutgers’, 172-176, 181-182 en Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 226-229.

²⁹⁰ Golverdingen, “Kerkrecht”, 118-119.

gerechtigd.²⁹¹ Dit argument wordt in de literatuur van veel kanttekeningen voorzien.

Volgens Van Es zijn er vrijwel geen daadwerkelijke synodale afzettingen geweest. Daarom kunnen deze voorbeelden geen hulp bieden aan het ‘nieuwe’ kerkrecht.

Het betrof, zo zegt Van Es, vaak een situatie waarin twee kerkenraden waren ontstaan. De ene kerkenraad was gereformeerd, de andere remonstrants. Beide kerkenraden werden ontslagen, omdat er geen twee kerkenraden konden blijven. Het heersende idee van de publieke kerk was de achtergrond van deze maatregelen. Het hele politieke bestel van de Republiek was namelijk geschokt door de kerkelijke geschillen.²⁹²

Anderen laten ook zien dat in de zestiende en zeventiende eeuw de kerk en staat veel meer verbonden waren. In die tijd kon er maar één kerk zijn.²⁹³

Hieruit kan de conclusie getrokken worden dat de strijd tussen de gereformeerden en de remonstranten politieke standpunten bevatte en dat hierin de oorlog met Spanje meespeelde.²⁹⁴

Van Lonkhuyzen en P. Deddens zijn van mening dat de Dordtse synode door de overheid gedwongen zou zijn om predikanten af te zetten.²⁹⁵

Golverdingen meent dat deze gedachtegang onhoudbaar is. Een theocratische samenwerking tussen kerk en overheid was het uitgangspunt voor gereformeerden in de zestiende en zeventiende eeuw. Het was voor hen vanzelfsprekend dat de overheid zou ingrijpen en de kerk herstellen, wanneer de kerk in verval zou raken. Golverdingen beargumenteert hiermee dat het besluit van de Dordtse synode om de kerkenraden af te zetten niet onder dwang van de overheid genomen werd.²⁹⁶

Van Es meent dat er veel meer organen waren die de afzettingen konden doen:

- (Het rechtzinnige gedeelte van) de plaatselijke kerk;
- De gereformeerde kerkenraad (als hij er was);

²⁹¹ Generale Synode Gereformeerde Kerken in Nederland, *Open Brief*, 27, 31 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 62.

²⁹² Es, Van, *Bevoegdheid*, 32 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 64-65.

²⁹³ Golverdingen, “Kerkrecht”, 65 en Greijdanus, S., ‘De quaestie van het nieuwe kerkrecht (IV)’ *De Reformatie*, 28 oktober 1938.

²⁹⁴ Golverdingen, “Kerkrecht”, 65 en Greijdanus, ‘Quaestie (IV)’.

²⁹⁵ Deddens, P., ‘Waarom heeft de Dordtsche Synode, tegen de kerkenordering in, predikanten afgezet?’, in K. Schilder en id., *Eerste- en tweedehands gezag: Bijdrage tot de kennis der jongste kerkelijke procedure*. (Groningen: De Jager, [1946]), 48 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 115.

²⁹⁶ Golverdingen, “Kerkrecht”, 115.

- De classis, vanwege artikel 39 DKO als tijdelijke vervanging van de kerkenraad;²⁹⁷
- De magistraat van de stad en de ambtsheren.

Van Es betoogt dat de historische gegevens niet duidelijk maken dat deze afzettingen door de synode werden gedaan.²⁹⁸

Bij de organen die Van Es aanwijst, die volgens hem historisch gezien de afzetting ook hadden kunnen doen, moeten enkele opmerkingen gemaakt worden. Het zal duidelijk zijn dat de afzetting door de magistraat of de ambtsheren in de huidige situatie niet overgenomen kan worden.

Van Es zegt dat de classis de remonstrantse kerkenraad mocht afzetten op basis van artikel 39 DKO. Dit artikel bepaalt dat de classis de plaats van de kerkenraad kan innemen wanneer er geen kerkenraad is. Deze gedachtegang is echter onjuist. Wanneer er een kerkenraad afgezet moet worden, is er een kerkenraad. Er kan dus in deze situatie geen beroep gedaan worden op artikel 39 DKO.

Bovengenoemde kanttekeningen nemen niet weg dat de Dordtse synode wel gehandeld heeft met een grotere macht dan het 'oude' kerkrecht voorstaat.

Golverdingen zegt dat onomstotelijk vaststaat dat de Dordtse Synode *zelf* twaalf remonstrantse predikanten heeft afgezet, die door haar ter verantwoording waren geroepen. De synode erkende dat dit uitzonderlijk was, aangezien de synode bepaalde dat de afzetting van remonstrantse predikanten zo veel mogelijk moest plaatsvinden naar "de gebruikelijke orde".²⁹⁹ In uitzonderlijk moeilijke situaties, zo betoogt Golverdingen, kunnen predikanten, die door de generale synode ter verantwoording worden geroepen, dus worden afgezet.³⁰⁰

Voor de volledigheid is het goed te benadrukken dat Golverdingen dit recht alleen toekent aan de synode wanneer het gaat over predikanten die door de synode zijn opgeroepen. Op basis van dit feit hebben meerdere vergaderingen geen recht om een volledige kerkenraad af te zetten.

²⁹⁷ Kersten, *Handboekje*, 184.

²⁹⁸ Es, Van, *Bevoegdheid*, 34 en Golverdingen, "Kerkrecht", 64.

²⁹⁹ Golverdingen, "Kerkrecht", 115. Cursivering EDS. Het formulier dat de Dordtse Synode maakte is te vinden in Donner, J.H. en S.A. van den Hoorn, *Acta of Handelingen der Nationale Synode*. (Utrecht: Den Hertog), 284-286. Het citaat staat op pagina 285.

³⁰⁰ Golverdingen, "Kerkrecht", 116.

Waardering

Deze afzettingen door de Dordtse synode kunnen niet gebruikt worden om te concluderen dat de meerdere vergaderingen het volledige tuchtrecht over ambtsdragers bezitten zo blijkt uit de kanttekeningen die hierboven zijn gemaakt.

De volgende overwegingen zijn van belang voor dit onderzoek:

Het handelen van de synodes destijds is moeilijk toe te passen op huidige situaties in de CGK, aangezien het nu vrijwel niet gaat om twee kerkenraden van dezelfde gemeente die naast elkaar bestaan. Ook de verhouding tussen kerk en overheid was in de zestiende en zeventiende eeuw zodanig anders dat hieruit nauwelijks toepassingen voor de huidige situaties gemaakt kunnen worden.

Op basis van artikel 39 DKO kon de classis geen kerkenraden afzetten. Mocht dit wel zijn gebeurd, zoals Van Es schetst, moet dit op andere gronden gebeurd zijn. Van Es geeft aan dat een classis een kerkenraad kon afzetten. Dit kan erop wijzen dat de classis in dergelijke moeilijke situaties de tucht over ambtsdragers kan uitoefenen.

De redentie van Jansen

Jansen zegt dat de kerkorde de tuchtmacht over ambtsdragers “uitdrukkelijk” aan de meerdere vergaderingen toekent. Het zou volgens hem een independentistische oplossing zijn om aan de gemeente de tuchtmacht over ambtsdragers toe te kennen, wanneer een volledige kerkenraad wordt aangeklaagd omdat ze zich niet houden aan het belijden van de kerk. Jansen is van mening dat volgens artikel 30 en 33 GKO de meerdere vergadering in een dergelijke zaak moet beslissen.³⁰¹ (Artikel 30 GKO bepaalt dat de meerdere vergadering een zaak alleen mag behandelen wanneer de mindere vergadering dit niet kan. Artikel 33 GKO beslist dat afgevaardigden in een zaak die henzelf of hun kerk betreft geen stemrecht hebben.)³⁰²

Er bestaat echter geen artikel in de kerkorde waarin de tuchtmacht over ambtsdragers ‘uitdrukkelijk’ toekent wordt aan de meerdere vergaderingen. Artikel 30 en 33 GKO spreken niet uitdrukkelijk over tuchtzaken. Artikel 30 KO behandelt zelfs niet alle meerdere vergaderingen, maar slechts de eerste meerdere vergadering.

³⁰¹ Jansen, J., *Het tuchtrecht der meerdere vergaderingen: referaat met debat*. (Wierden: Heutink, 1928), 19.

³⁰² Generale Synode Gereformeerde Kerken in Nederland, “Kerkorde 1905, artikel 30”, <http://kerkrecht.nl/node/207> [4 mei 2023] en Generale Synode Gereformeerde Kerken in Nederland, “Kerkorde 1905, artikel 33”, <http://kerkrecht.nl/node/210> [4 mei 2023].

Hiernaast vergeet Jansen dat artikel 30 en 33 GKO betrekking hebben op het stemrecht en niet op de uitvoering van het vonnis. De vraag die in het geding is tussen het ‘oude’ en het ‘nieuwe’ kerkrecht is niet of de meerdere vergaderingen een oordeel mogen uitspreken, maar of *elke* meerdere vergadering dit oordeel mag *uitvoeren*.

De kracht

Het model van het ‘nieuwe’ kerkrecht geeft de mogelijkheid om zonden door ambtsdragers in te perken. Een ambtsdrager kan afgezet worden volgens artikel 79-80 KO. Wanneer echter een volledige kerkenraad afzettingwaardig is, volstaan deze artikelen niet meer. Zonder dit model zou er geen mogelijkheid zijn zonden van ambtsdragers te stoppen en de gemeente te beschermen tegen deze dreiging.

Verder is in dit model positief te waarderen dat de meerdere vergaderingen de plaatselijke gemeente te hulp komen, wat ook het doel is van het kerkverband.

De impact

Bij de belangrijkste mogelijkheid die het ‘nieuwe’ kerkrecht geeft, namelijk het afzetten van kerkenraden door de meerdere vergaderingen, moet ook gewezen worden op de impact van een dergelijke procedure.

Zoals eerder is aangetoond hebben de woorden uit artikel 79-80 KO (over ‘grove zonden’ en ‘grond voor afsnijding’), niet de bedoeling om een oordeel over iemands geestelijke leven uit te spreken. Desondanks kan deze conclusie door betrokkenen zo opgevat worden. De meerdere vergadering moet er rekening mee houden dat een dergelijke conclusie persoonlijke en kerkelijke schade kan toebrengen.

De moeite die mensen met dit soort procedures kunnen hebben, blijkt bijvoorbeeld uit een citaat over de scheuring tussen de GKV en de NGK:

Het frustrerende was dat opnieuw een schorsing werd uitgesproken op grond van art. 79 en 80. Daarmee werd voor de zoveelste keer een goede dienaar des Woords op één hoop geveegd met de bedrivers van openbare grove zonden.³⁰³

Het feit dat een dergelijke procedure geen oordeel over iemands geestelijke leven inhoudt, zou algemeen bekender gemaakt moeten worden.

³⁰³ Brink, G. van den en H.J. van der Kwast, *Een kerk ging stuk: Relas van de breuk die optrad binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in de jaren 1967-1974*. (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1992), 28.

De toepassing van het ‘nieuwe’ kerkrecht heeft, tot drie keer toe, historisch gezien geleid tot een diepingrijpende landelijke kerkscheuring (1926, 1944 en 1953). Dit is een ander groot nadeel aan het ‘nieuwe’ kerkrecht.

Golverdingen meent dat alleen in 1926 het onontkoombaar was dat er een nieuwe kerkelijke denominatie ontstond, vanwege een dusdanige afwijking van de belijdenis. De Vrijmaking en het conflict in 1953 rondom Steenblok in de Ger Gem bevatten wel dogmatische verschillen, maar deze vielen binnen de grenzen van de gereformeerde belijdenis. Door het ingrijpen van de meerdere vergaderingen kreeg het conflict echter een landelijk karakter.³⁰⁴

Conclusie

Het ‘nieuwe’ kerkrecht heeft niet voldoende bewijs geleverd om te stellen dat alle meerdere vergaderingen de volledige tuchtmacht bezitten over ambtsdragers. De argumenten waarop deze gedachte gebaseerd is, hebben niet voldoende kracht. Zo is het beroep op Voetius gebaseerd op een verkeerde lezing van een belangrijke passage.

Het beroep op de afzettingen door de Dordtse synode geeft mogelijk wel ruimte aan een synode om, in ernstige gevallen, een predikant die ter verantwoording is geroepen te schorsen en af te zetten. Dit beroep geeft echter geen ruimte om een kerkenraad af te zetten wanneer deze de besluiten van een meerdere vergadering niet uitvoert.

Hoewel dit model als kracht heeft dat zonden van ambtsdragers ingeperkt worden, blijkt dit vanuit het verleden niet altijd het geval te zijn geweest.

Model 3: ‘Oud’ kerkrecht

Het ‘oude’ kerkrecht is van mening dat een meerdere vergadering niet zelfstandig mag ingrijpen in de eigen zaken van de plaatselijke kerk. Hiernaast mag een meerdere vergadering niet zelfstandig in de plaatselijke kerk de besluiten van de meerdere vergadering uitvoeren. Een meerdere vergadering mag in geen geval de organen voorbijgaan die volgens de kerkorde bevoegd zijn tot een bepaalde handeling.³⁰⁵

Een kerkenraad kan als geheel of in meerderheid afzettingswaardig zijn op basis van artikel 79-80 KO. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren wanneer de kerkenraad ingaat tegen de

³⁰⁴ Golverdingen, “Kerkrecht”, 130.

³⁰⁵ Golverdingen, “Kerkrecht”, 105-106.

belijdenis, of zich schuldig maakt aan wanbeheer. Wanneer een kerkenraad in meerderheid afzettingswaardig is, kan de gemeente een vergadering beleggen. Tijdens deze vergadering kan de gemeente, eventueel bijgestaan door de classis of synode, de desbetreffende leden van de kerkenraad afzetten, waarna er een nieuwe kerkenraad gekozen wordt.³⁰⁶

Wanneer het overgrote deel van de gemeente zich aan de kant van de afzettingswaardige kerkenraad stelt, kan de gemeente buiten het kerkverband geplaatst worden, zo vervolgt het ‘oude’ kerkrecht.³⁰⁷

Naast deze definitieve oplossing is er een tussenvorm, waarin het verband met de betreffende gemeente niet wordt verbroken, maar in sommige opzichten buiten werking gesteld wordt.³⁰⁸

Vraag 22 en 23

De oplossingen die door het ‘oude’ kerkrecht worden aangedragen, zijn voor een groot gedeelte gebaseerd op de al eerder aangehaalde passage uit de *Politica Ecclesiastica* van Voetius. Daarom volgt hier een bespreking van deze passage.

D. Deddens geeft de gang van het betoog van Voetius weer: Wanneer een kerkenraad zich schuldig maakt aan wanbestuur of ernstig afwijkt van de leer van de kerk, hebben de meerdere vergaderingen macht een excommunicatievonnis uit te spreken. Normaliter ligt deze macht bij de kerkenraad en niet bij de meerdere vergaderingen. Wanneer een kerkenraad zo ernstig afwijkt van de leer, of zich schuldig maakt aan wanbestuur, stelt de meerdere vergadering het excommunicatievonnis op. Dit vonnis behoort vervolgens door de betrokken kerk uitgevoerd te worden. Wanneer de gemeente dit vonnis niet wil uitvoeren (of de hele kerk excommunicatiewaardig is), moet de meerdere vergadering het vonnis zelf *uitvoeren* en de excommunicatie toepassen.

Er zijn, zo zegt D. Deddens, volgens Voetius twee situaties mogelijk: Allereerst de situatie waarin de kerkenraad in meerderheid afzettingswaardig is, maar de meerderheid van de gemeente de kerkenraad niet volgt in hun zonden. In de tweede situatie heeft de meerderheid van de kerkenraad en de gemeente, of heel de gemeente, zich de excommunicatie waardig gemaakt.

³⁰⁶ Golverdingen, “Kerkrecht”, 106.

³⁰⁷ Golverdingen, “Kerkrecht”, 106.

³⁰⁸ Greijdanus, *Schriftbeginselen*, 28; Kamphuis, *Verkenningen*, 165-166 en Rutgers, *Kerkverband*, 38-44.

D. Deddens wijst erop dat het verschil in deze situaties ligt bij de gemeente. (In beide gevallen is de meerderheid van de kerkenraad afzettingswaardig.) Wanneer de meerderheid van de gemeente niet meegaat in de zonde van de kerkenraad, ligt bij hen de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het vonnis over de kerkenraad.

Wanneer echter de meerderheid van de gemeente of de hele gemeente excommunicatiewaardig is, kunnen de meerdere vergaderingen niets anders doen dan het eerdere excommunicatievonnis laten bekendmaken aan de gemeente en het verband met deze gemeente verbreken.³⁰⁹

De gemeente die het vonnis uitvoert

De meerdere vergaderingen kunnen geen kerkenraad afzetten, omdat zij geen eigen tuchtrecht hebben, meent het 'oude' kerkrecht. Wel kan een gemeente zelf de kerkenraad afzetten, eventueel met de leiding van de deputaten van een meerdere vergadering.³¹⁰

Rutgers zegt hierover dat alleen de gemeente de bevoegdheid heeft om, de kerkenraad voorgoed of tijdelijk uit het ambt te zetten, wanneer de kerkenraad ernstig afwijkt van de belijdenis. Een classis is niet bevoegd om in een dergelijke situatie zelfstandig in te grijpen.³¹¹

Wanneer in een noodgeval de kerkenraad afgezet moet worden, valt volgens het 'oude' kerkrecht de macht van het ambt terug op diegenen die de kerkenraad in het ambt heeft gesteld. De gemeente heeft de kerkenraad gekozen en mag daarom in dergelijke gevallen de kerkenraad afzetten en een nieuwe kerkenraad kiezen.³¹²

Deze gedachten worden, naast het al aangehaalde beroep op Voetius, ook verdedigd met de uitspraak dat er in de DKO geen ruimte is voor een meerdere vergadering die in eerste instantie de tucht over ambtsdragers uitoefent.³¹³

Deze laatste verdediging is niet sterk genoeg. Zelfs wanneer volgens de DKO een meerdere vergadering niet als eerste de tucht mag oefenen, is dit nog geen afdoende bewijs voor de stellingen van het 'oude' kerkrecht. De DKO spreekt immers ook nergens van een gemeente die een kerkenraad mag afzetten. Ook spreekt de DKO nergens over

³⁰⁹ Deddens, D., 'Rutgers', 182-183. De vertaling van deze passage (Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 226-229) is te vinden op pagina 172-176. Cursivering EDS.

³¹⁰ Golverdingen, "Kerkrecht", 106.

³¹¹ Deddens, D., 'Rutgers', 177 en Rutgers, *Rechtsbevoegdheid*, 31-33, noot 2.

³¹² Golverdingen, "Kerkrecht", 38, 43, 45; Rutgers, *Rechtsbevoegdheid*, 31-32, noot 2, punt 4 en Lonkhuyzen, Van, *Ernstige fout*, 29, 79.

³¹³ Rutgers, *Rechtsbevoegdheid*, 31-32, noot 2.

het feit dat het kerkverband verbroken kan worden, hetzij van de kant van de gemeente, hetzij van de kant van de meerdere vergaderingen.

De CGKO spreekt er wel over dat een gemeente het kerkverband kan verbreken,³¹⁴ niet over een meerdere vergadering die dat zou mogen.

Vanuit de geschiedenis blijkt dat soms meerdere vergaderingen een grote macht kregen. Voorstanders van het ‘oude’ kerkrecht halen deze gebeurtenissen toch aan als positief voorbeeld. Zo spreekt Van Es over een situatie waarin de provinciale synode van Utrecht de classes opdroeg om de kerkenraden als geheel te laten gaan, inclusief de rechtzinnige leden van de kerkenraad. Dit gebeurde nadat de synode van Dordrecht (1618-1619) de remonstranten veroordeelde. Nadat deze kerkenraden als geheel waren afgetreden moesten er nieuwe ambtsdragers gekozen worden. Dit moest op zo’n manier gebeuren dat degenen die het met de leer van de Dordtse synode eens waren, voor deze verkiezing in aanmerking zouden komen.³¹⁵

Het probleem met deze situatie is, dat de classis ineens een grote tuchtmacht heeft. In normale gevallen kan immers elk belijdend mannelijk lid dat niet onder censuur staat in een vrije verkiezing worden gekozen als ambtsdrager. Doordat de classis besluit dat een bepaalde groep geen recht heeft om gekozen te worden, neemt ze een tuchtmaatregel. Deze tuchtregel heeft geen kerkordelijke basis en is gemaakt zonder de normale tuchtprocedure te volgen.

Interpretatiemoeilijkheden

Enkele zaken leiden tot moeilijkheden bij het interpreteren van de eerder aangehaalde vragen van Voetius.

In de eerste plaats staan deze vragen in de context van macht om een excommunicatievonnis uit te spreken. Het gaat dus om afsnijding uit de gemeente volgens artikel 77 KO, waarbij uitgesproken wordt dat iemand geen deelheeft aan het Rijk van Christus.³¹⁶

Het woord ‘excommunicatie’ lijkt soms in de literatuur op een oneigenlijke manier gebruikt te worden. In de vertaling die D. Deddens geeft, van de genoemde vraag 22,

³¹⁴ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 20. Artikel 37 sub 2.

³¹⁵ Es, Van, *Bevoegdheid*, 32.

³¹⁶ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 32.

staat dat de “gehele kerkenraad (...) formeel kan geëxcommuniceerd worden”.³¹⁷ In de bespreking van vraag 23 heeft D. Deddens het over de “excommunicatie van de kerkenraad”.³¹⁸ Ter verklaring geeft hij echter de woorden van Voetius weer over het ontnemen van de ambtelijke macht. Dit wijst op schorsing en afzetting.

Voetius zelf gebruikt in vraag 23 de termen schorsing en afzetting³¹⁹, terwijl hij in vraag 22 nog sprak over het excommuniceren van de kerkenraad.³²⁰

Bedoelt Voetius met de macht om een kerkenraad te schorsen en af te zetten (in vraag 23) hetzelfde als wanneer hij het heeft over het excommuniceren (in vraag 22)? Bovenstaande uiteenzetting laat zien dat het antwoord hierop niet duidelijk is.

Voetius benoemt ook een andere situatie, waarin “de meerderheid van de gemeente, ja allen en eenieder samen met de kerkenraad hopeloos bedorven zijn en daarom de excommunicatie verdienen”.³²¹ Mocht dit het geval zijn, kan de meerdere vergadering niets anders doen dan het vonnis (laten) afkondigen en bekendmaken. Vervolgens moet de meerdere vergadering de kerkelijke gemeenschap met deze gemeente verbreken, aldus Voetius. Hij zegt dat in zo’n geval de kerk geanathematiseerd wordt. Dit houdt in dat meerdere vergadering het recht heeft dit excommunicatievonnis formeel uit te voeren, “of althans dat te doen wat analogisch dezelfde kracht heeft als excommunicatie”. Dit citaat lijkt te zien op het verbreken van de kerkelijke gemeenschap.³²²

(Hieronder zal besproken worden dat niet uitgesloten is dat Voetius meer redenen kende om het verband met een kerk te verbreken, dan de situatie die hierboven beschreven is. Om zeker te zijn dat Voetius recht wordt gedaan, mag wat hieronder wordt geschreven alleen toegepast worden op de situatie die Voetius zelf beschrijft.)

Ook deze situatie levert moeilijkheden op. Voetius zegt dat de meerderheid van de gemeente, ‘ja allen en een ieder’ samen de excommunicatie verdienen. Deze uitdrukking zou een specificatie kunnen betekenen van ‘de meerderheid van de gemeente’. Wanneer dit het geval is, zou het verbreken van de kerkelijke gemeenschap door de meerdere vergadering alleen mogen wanneer de hele gemeente zich excommunicatiewaardig heeft

³¹⁷ Deddens, D., ‘Rutgers’, 173 en Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 227.

³¹⁸ Deddens, D., ‘Rutgers’, 184 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 89.

³¹⁹ Deddens, D., ‘Rutgers’, 175 en Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 228.

³²⁰ Deddens, D., ‘Rutgers’, 173 en Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 227.

³²¹ Deddens, D., ‘Rutgers’, 173 en Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 227.

³²² Deddens, D., ‘Rutgers’, 173-174, 183 en Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 227.

gemaakt.

Het lijkt echter zo te zijn dat Voetius een situatie bedoelt waarin dat het geval is met de *meerderheid* van de gemeente. Taalkundig gezien is deze interpretatie het meest voor de hand liggend. Ook D. Deddens gaat van deze interpretatie uit.³²³ De reden hiervoor is dat er drie situaties mogelijk zijn, waarvan Voetius er anders maar twee bespreekt. De drie situaties zijn als volgt:

1. De gemeente gaat in meerderheid in tegen de kerkenraad en blijft op de weg die de Bijbel wijst. (In dit geval moet de afzettingwaardige kerkenraad door de gemeente afgezet worden.)
2. De gemeente gaat in meerderheid (maar niet volledig) mee in de zonden van de kerkenraad. De meerderheid van de gemeente verdient de excommunicatie, maar niet elk lid. (Dit zou een mogelijkheid zijn die Voetius *niet* benoemt.)
3. De gemeente gaat volledig mee in de zonden van de kerkenraad. De hele gemeente is excommunicatiewaardig. (In dit geval moet de kerk buiten het kerkverband geplaatst worden.)

Deze interpretatie (dat de *meerderheid* van de gemeente de excommunicatie verdient) levert inhoudelijk moeilijkheden op. Voetius zegt dat de gemeente buiten het kerkverband geplaatst moet worden. Deze handeling heeft analoog dezelfde kracht als een excommunicatie. Hierdoor ontstaan de volgende drie moeilijkheden:

1. De minderheid van de gemeente (die niet meegaat in de zonden van de kerkenraad) wordt, tegelijk met de anderen, door de meerdere vergadering buiten Gods Koninkrijk gesteld.
2. Er wordt een vorm van collectieve tucht toegepast. De tucht heeft echter in het gereformeerde kerkrecht een persoonlijk karakter, zoals Van Es opmerkt.³²⁴
3. Er wordt een eindoordeel over gemeenteleden uitgesproken, zonder hierbij de vereiste procedure van artikel 71-77 KO te volgen. Deze artikelen hebben als bedoeling de leden te beschermen.

Omdat onduidelijk is wat Voetius precies bedoelde, wordt met regelmaat de keuze om een gemeente buiten het kerkverband te plaatsen gelijkgesteld met een analogische

³²³ Deddens, D., 'Rutgers', 183.

³²⁴ Es, Van, *Bevoegdheid*, 42.

excommunicatie.³²⁵ Voetius redeneerde echter in de omgekeerde volgorde: Een meerdere vergadering kan een handeling verrichten die analoog dezelfde kracht heeft als een excommunicatie, die bedoeld is voor de hele gemeente (of voor de meerderheid van de gemeente). Dit handelen heeft als gevolg dat de kerkelijke band met die gemeente verbroken wordt. In ieder geval is het mogelijk dat Voetius opties zag om een kerkverband te verbreken zonder dat dit zou gelden als een analogische excommunicatie. Hierover is geen bespreking bij Voetius gevonden.

Het buiten het kerkverband plaatsen van een gemeente gelijkstellen aan een ‘analogische excommunicatie’ zou boven alles te veel het idee oproepen dat er buiten het kerkverband (in dit geval de CGK) geen zaligheid zou zijn. Er is echter zaligheid buiten een bepaald kerkverband en zelfs buiten de binding aan de confessie. Wanneer een gemeente ingaat tegen de confessie kan er echter geen sprake meer zijn van een *gereformeerd* kerkverband.

Met het verbreken van het kerkverband komt een belangrijke mogelijkheid in het zicht die verdedigd wordt door het ‘oude’ kerkrecht. In het kort: De meerdere vergaderingen kunnen geen kerkenraad afzetten, maar ze kunnen wel een gemeente buiten het kerkverband plaatsen.³²⁶

Rutgers zegt hierover dat een meerdere vergadering de band met een “weerbarstige bondgenote” mag verbreken wanneer zij een on-Bijbelse leer verkondigt.³²⁷

Mattheüs 18

Een van de teksten waar het ‘oude’ kerkrecht naar verwijst, wanneer het gaat om het verbreken van het kerkverband, is Mattheüs 18:17b: “hij zij u als de heiden en de tollenaar”.³²⁸

Dit tekstgetuigenis is niet afdoende. Mattheüs 18:15-20 gaat over persoonlijke, individuele tuchttoefening. Dit blijkt allereerst uit het feit dat het in vers 15 gaat over personen (“uw broeder”, die tegen “u” zondigt). Daarnaast is de samenkomst van de gemeente (vers 17) juist de laatste handelende instantie die Jezus hier aangeeft. Het gaat

³²⁵ Brink, Van den, *Kerk*, 210-211; Greijdanus, S., ‘Over Gereformeerd Kerkrecht (VIII)’, *De Wachter*, 13 augustus 1943 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 83, 130-131.

³²⁶ Golverdingen, “Kerkrecht”, 43 en Lonkhuyzen, Van, *Ernstige fout*, 28.

³²⁷ Rutgers, *Rechtsbevoegdheid*, 36, 44 in de voetnoot.

³²⁸ Greijdanus, S., ‘Over Gereformeerd Kerkrecht (V)’, *De Wachter*, 2 juli 1943 en Greijdanus, ‘Kerkrecht (VIII)’.

dus niet over *gemeenten* die in elkaars aanwezigheid zondigen.

Een ander probleem met deze uitleg is dat dit gedeelte er juist op gericht is de bekendheid van de zonde zo klein mogelijk te houden. Vaak gaat het bij kerkelijke spanningen niet om verborgen, maar openbare zonden. Anders zou de zonde immers geen moeilijkheden geven binnen meerdere gemeenten van het kerkverband.

Het laatste probleem dat genoemd moet worden, heeft betrekking op vers 18. In dit vers verbindt Jezus de uitspraak van de kerkelijke gemeente uit vers 17 met het vonnis dat in de hemel uitgesproken zal worden. Hij zegt: “Voorwaar, Ik zeg u: Alles wat u op de aarde bindt, zal in de hemel gebonden zijn”. Deze woorden staan direct achter de aangehaalde uitdrukking dat de zondaar behandeld moet worden als de heiden en de tollenaar. Wanneer vers 17b (en hiermee vers 18) betrokken wordt op de buiten het verband plaatsing van een gemeente, durft de meerdere vergadering het dus aan te zeggen dat de gemeente in haar geheel onder Gods oordeel ligt.

Bovenstaande problemen laten zien dat het verbreken van het kerkverband niet op dezelfde lijn gezet kan worden met de tucht in Mattheüs 18:17b.

Overigens zijn voor het kerkelijk samenleven wel lessen te trekken uit Mattheüs 18. Deze lessen liggen echter meer in de voorgaande perikopen die wijzen op de geestelijke houding van de gelovigen. De bevoegdheden uit vers 15-20 mogen niet zonder meer overgebracht worden op de relatie tussen kerken onderling.

Wel of niet verbreken

Het ‘oude’ kerkrecht geeft de volgende gedachten weer over redenen waarom een meerdere vergadering wel of niet het verband met een plaatselijke gemeente kan verbreken.

Kamphuis geeft aan dat een plaatselijke gemeente niet buiten het kerkverband geplaatst mag worden vanwege het feit dat die gemeente zich niet houdt aan de kerkorde of aan bindende besluiten van de meerdere vergaderingen. Artikel 86 DKO stelt immers dat de kerkelijke vergaderingen *naarstigheid* moeten doen om de kerkorde te onderhouden. Er is geen royementsbepaling wanneer een kerk zich niet houdt aan de kerkorde. Wel behoort een kerk zich in te spannen om de kerkorde na te komen.³²⁹

Kamphuis wijst erop dat de eenheid van belijdenis de onmisbare grondslag is van het kerkverband. Wanneer de eenheid van belijden ontbreekt, moet het kerkverband

³²⁹ Kamphuis, *Verkenningen*, 117-118 en Kersten, *Handboekje*, 194.

verbroken en de correspondentie beëindigd worden.³³⁰

Het 'oude' kerkrecht ziet de buiten het verband plaatsing van een gemeente als een uiterste maatregel. Zo wordt erop gewezen dat het kerkverband met de desbetreffende gemeente in zijn geheel niet direct moet worden verbroken, maar het kerkverband in sommige opzichten buiten werking kan worden gesteld. Men denkt dan bijvoorbeeld aan het niet zonder meer accepteren van de attestaties.³³¹

Daarnaast stelt Kamphuis dat het kerkverband niet mag worden verbroken zolang er nog een revisie- of appelprocedure loopt. Zelfs wanneer een gemeente in strijd met Gods Woord handelt, moet gedurende die tijd het kerkverband in stand blijven. Hiermee houdt Kamphuis de mogelijkheid open dat er twee verschillende visies en handelwijzen naast elkaar bestaan in een periode tussen twee generale synodes in.³³²

Greijdanus wijst erop dat het kerkverband de taak heeft om het heil van de kerken te bevorderen. Daarnaast moet het kerkverband ervoor zorgen dat Gods Woord volledige heerschappij krijgt. Greijdanus is van mening dat wanneer het heil van de kerken niet bevorderd wordt, of Gods Woord geen heerschappij heeft, het kerkverband verbroken moet worden. Deze verbreking kan gedeeltelijk of geheel zijn.³³³

Tegengeluiden

H. Bouwman geeft aan dat wanneer een gemeente buiten het kerkverband geplaatst zou worden, er geen recht gedaan wordt aan leden die het eens zijn met de meerdere vergadering. Zij zouden beschermd moeten worden door de meerdere vergadering die hen hulp hoort te bieden.³³⁴

Hiernaast wijst H. Bouwman erop dat de buiten het verband plaatsing voor deze leden betekent dat zij de goederen van de kerk zouden verliezen, als loon voor het volgen van de lijn van de meerdere vergadering.³³⁵

H. Bouwman haalt Voetius aan die volgens hem telkens weer wijst op het feit dat deze vorm van tuchttoefening, door een kerk uit de broederlijke gemeenschap te verwijderen, zeer onbarmhartig is. Volgens H. Bouwman is dat een independentistische

³³⁰ Kamphuis, *Verkenningen*, 83 en Kuiper, A., *Tractaat van de Reformatie der kerken: aan de zonden der reformatie hier te lande op Luther's vierde Eeuwfeest aangeboden*. (Amsterdam, Höveker & Zoon, 1883), 77.

³³¹ Greijdanus, *Schriftbeginselen*, 28; Kamphuis, *Verkenningen*, 165-166 en Rutgers, *Kerkverband*, 38-44.

³³² Kamphuis, *Verkenningen*, 85.

³³³ Greijdanus, *Schriftbeginselen*, 28.

³³⁴ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 25.

³³⁵ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 26.

oplossing.³³⁶

Op basis van de woorden van Voetius in de eerder aangehaalde vragen, wordt door velen het buiten het verband plaatsen gezien als een analogische excommunicatie.³³⁷

Hoewel van deze gelijkstelling is gebleken dat zij niet zonder meer houdbaar is, geldt wel dat een buiten het verband plaatsing *ervaren* kan worden als een analogische excommunicatie. Daarom zou deze maatregel een grote impact kunnen hebben op het geestelijke leven van leden. Dit betreft niet, zoals bij het afzetten van een kerkenraad, met name de ambtsdragers en hun omgeving, maar volledige gemeenten.

Ook Calvijn is van mening dat, bij het beoordelen van een volledige gemeente, men heel voorzichtig moet zijn. Hij zegt dat een kerk voor kerk gehouden moet worden, zolang het Woord en de sacramenten daar bediend worden. Calvijn wijst erop dat de prediking en de sacramentsbediening niet vruchteloos zullen blijven.³³⁸ Kerken moeten niet hardnekkig zijn, maar elkaar vasthouden.³³⁹ Paulus erkende immers ook de gemeente van Korinthe als kerk, waar veel misstanden waren.³⁴⁰ Zelfs als hele kerken in de greep zijn van zeer ernstige zonden, zijn ze toch niet uitgesloten van Gods barmhartigheid, aldus Calvijn.³⁴¹

Bij de toepassing van het 'oude' kerkrecht is er in één conflict gebruik gemaakt van het weigeren van de geloofsbrieven van de afgevaardigden naar meerdere vergaderingen. Het betroffen geloofsbrieven van de kerken die ingingen tegen de besluiten van de synode, of die zich niet duidelijk genoeg van deze kerken distantieerden. Dit gebeurde bij de kerkscheuring tussen de GKV en de NGK.³⁴²

De deputaten kerkrecht hebben duidelijk gemaakt dat het weigeren van de geloofsbrieven niet kerkordelijk is. Kerkrechtelijk gezien wordt een meerdere vergadering geconstitueerd door de geloofsbrieven te aanvaarden. Dit betekent dat er bij het aanvaarden van de geloofsbrieven nog geen vergadering bestaat die de geloofsbrieven zou kunnen weigeren. Daarnaast bestaat er in het gereformeerde

³³⁶ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 81.

³³⁷ Brink, Van den, *Kerk*, 210-211; Greijdanus, 'Kerkrecht (VIII)' en Golverdingen, "Kerkrecht", 83, 130-131.

³³⁸ Calvijn, *Institutio* IV.1.9, 207-208, (De Niet: 224).

³³⁹ Calvijn, *Institutio* IV.1.12, 209-210, (De Niet: 226).

³⁴⁰ Calvijn, *Institutio* IV.1.14, 210-211, (De Niet: 228-229).

³⁴¹ Calvijn, *Institutio* IV.1.27, 218, (De Niet: 239).

³⁴² Brink, Van den, *Kerk*, 93-95; Deputaten, "Geloofsbrieven", 5 en Golverdingen, "Kerkrecht", 131.

kerkrecht geen gemakkelijke weg om de band met kerken te verbreken. Als laatste wijzen de deputaten op het voorbeeld dat hierboven genoemd is, namelijk een volledige particuliere synode die buiten het verband van de GKV werd geplaatst. In deze geschiedenis zijn er op kerkrechtelijk gebied zoveel verkeerde keuzes gemaakt dat het weigeren van geloofsbrieven geen navolging verdient, aldus de deputaten.³⁴³

Conclusie

De grote kracht van het ‘oude’ kerkrecht ligt in het feit dat zij dicht bij de plaatselijke gemeente blijft. Een eventuele afzetting van de kerkenraad vindt plaats door de gemeente. Wanneer de keuze gemaakt moet worden om het kerkverband op te schorten of te verbreken, blijft de band tussen kerkenraad en gemeente intact.

Als nadelen van het ‘oude’ kerkrecht moeten de volgende zaken genoemd worden:

- Geen enkel artikel in de kerkorde spreekt over het feit dat een gemeente een kerkenraad zou kunnen afzetten.
- Het geeft blijk van grote uitoefening van macht wanneer een meerdere vergadering besluit een kerk buiten het kerkverband te plaatsen.
- Model 3 heeft als gevaar dat het zicht op de eenheid van de kerk van Christus verloren wordt.
- Wanneer een gemeente buiten het verband wordt geplaatst, krijgt het conflict automatisch een landelijk karakter.
- Het gevaar van collectieve tucht schuilt in het buiten het verband plaatsen van een gemeente. Collectieve tucht is tegen het gereformeerde kerkrecht.

De mogelijkheid om ruimte te geven voor enige flexibiliteit binnen het kerkverband, bijvoorbeeld door het kerkverband in sommige opzichten op te schorten, kan als een leerpunt meegenomen worden uit dit model.

Model 4: De oplossingen van Golverdingen

Wanneer het noodkerkrecht moet worden toegepast, moet dit zo veel mogelijk gebeuren in de lijn met de artikelen van de kerkorde, zo bepleit Golverdingen.

Hij erkent dat de synode van Assen (1926) noodkerkrecht moest toepassen, omdat de

³⁴³ Deputaten, “Geloofsbrieven”, 4-6.

kerkenraad van Amsterdam-Zuid niet mee zou werken aan haar eigen afzetting. Hierdoor kon de afzetting niet plaatsvinden door de dubbele kerkenraad, zoals artikel 79 KO bepaalt.³⁴⁴ Golverdingen levert echter kritiek op de toepassing die de synode maakte met betrekking tot het noodkerkrecht.

Golverdingen wijst erop dat de tekst van artikel 79 KO spreekt over de naburige gemeente. Met een beroep op H. Bouwman betoogt hij dat de DKO bewust bepaald heeft, dat de naburige gemeente in moeilijke zaken moet helpen. De naburige gemeente is makkelijk te bereiken en leeft vaak mee met de betreffende gemeente.³⁴⁵

De oplossing die Golverdingen voor bovenstaande situatie geeft, is als volgt: De synode van Assen had kunnen besluiten dat de ouderlingen en diakenen van Amsterdam-Zuid, die ingingen tegen het besluit van de synode, afgezet konden worden door de minderheid van de kerkenraad van Amsterdam-Zuid (die aan de kant van de synode stond), samen met twee kerkenraden van naburige kerken. In deze procedure zouden ze worden bijgestaan door synodale deputaten.³⁴⁶

Een andere oplossing die Golverdingen als mogelijkheid geeft, is dat de classis het afzettingsbesluit van de synode zou uitvoeren. De basis van deze oplossing is niet dat de classis mag uitvoeren wat een dubbele kerkenraad behoort te doen, zoals het ‘nieuwe’ kerkrecht bepleit. De achterliggende reden die Golverdingen voor deze mogelijkheid geeft, baseert zich op het feit dat de classis de enige meerdere vergadering is, waarbij een zeker medeleven en bekendheid met de betrokken gemeente mag worden verondersteld.³⁴⁷

Golverdingen grijpt hiervoor terug op het ‘nuttigheidsbeginsel’ waar Voetius gebruik van heeft gemaakt. Het nuttigheidsbeginsel houdt in dat er gezocht moet worden naar wat tot nut is voor de gemeenten. De Schrift geeft de gemeenten een zekere ruimte om, met behoud van Bijbelse uitgangspunten, op een creatieve manier nadere regelingen en praktische oplossingen te zoeken, zo betoogt Golverdingen.³⁴⁸

Artikel 31

Het slot van artikel 31 KO veronderstelt volgens Golverdingen wel de mogelijkheid van een conflict, maar wijst niet de weg naar een oplossing. Hij denkt dat dit komt door de

³⁴⁴ Golverdingen, “Kerkrecht”, 122.

³⁴⁵ Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*, 662-663 en Golverdingen, “Kerkrecht”, 122.

³⁴⁶ Golverdingen, “Kerkrecht”, 122.

³⁴⁷ Golverdingen, “Kerkrecht”, 122.

³⁴⁸ Golverdingen, “Kerkrecht”, 86, 124-125.

theocratische gedachte uit de tijd van de Reformatie. De overheid zou in die tijd de kerk te hulp komen wanneer dit nodig was.³⁴⁹

Golverdingen geeft aan dat er in een dergelijk conflict geen harde lijn gehanteerd mag worden. Het idee van buigen of barsten mag volgens hem nooit het uitgangspunt zijn van een kerkelijke vergadering.³⁵⁰

Hij stelt voor dat de kerken, die zich aan de DKO hebben verbonden, een protocol schrijven hoe men wil omgaan met een situatie waarin iemand bezwaar maakt op basis van artikel 31 KO. Dit protocol behoort in hoofdlijnen weer te geven hoe een meerdere vergadering, kerk, ambtsdrager of gemeentelid het uitzonderingsrecht in artikel 31 KO moet gebruiken.

Tussen het moment waarop een bezwaarde zijn bezwaren verwoordt en het moment waarop de meerdere vergadering de uiteindelijke beslissing neemt over de juistheid van de bezwaren moet een periode van enkele jaren liggen, aldus Golverdingen. Deze periode maakt ruimte voor broederlijk overleg.

Het protocol behoort aan te geven welke personen dit broederlijke overleg moeten voeren. Het is wenselijk volgens Golverdingen om in ieder geval *primi* en *secundi* te benoemen. De *secundi* kunnen met de *primi* van plaats wisselen wanneer de bezwaarde laat merken dat de communicatie niet optimaal verloopt. De bedoeling van dit handelen is het voorkomen van stagnatie in het gesprek doordat karakters van beide partijen onverenigbaar blijken te zijn.

Hiernaast behoort in het protocol vastgelegd te zijn welke besluiten wel of niet worden uitgevoerd tijdens de aangegeven periode en wie deze besluiten uit mag voeren.

Golverdingen wil dat er in de procedure speciale aandacht is voor de mogelijkheid van tolerantie. Is het mogelijk om het afwijkende standpunt van een bezwaarde kerkenraad, ambtsdrager, broeder of zuster te verdragen, zonder de essentie van de gereformeerde belijdenis te verliezen? Wanneer hierop een positief antwoord gegeven kan worden, is het zaak na te denken over hoe deze tolerantie praktisch gestalte kan krijgen.

De classis zal, zo vervolgt Golverdingen, vaak als eerste meerdere vergadering bij de zaak betrokken zijn. Daarom is het belangrijk dat de classis een voortgangsrapportage

³⁴⁹ Es, Van, *Bevoegdheid*, 57 en Golverdingen, "Kerkrecht", 102.

³⁵⁰ Golverdingen, "Kerkrecht", 126.

krijgt en de mogelijkheid heeft om advies van de deputaten van de particuliere synode in te winnen.

De slotsom van Golverdingen over artikel 31 KO is:

“Kortom, de heilige kunst van het bezwaard-zijn en het omgaan met bezwaarden moet worden beoefend op basis van een techniek-van-het-bezwaard zijn. Zo alleen kan het verharden van standpunten zo veel mogelijk worden voorkomen en is er alle rust en ruimte voor een principieel-pastorale benadering van een bezwaarde op basis van hoor en wederhoor.³⁵¹”

De visie van Greijdanus

Bij het protocol dat Golverdingen voorstelt, kan ook gedacht worden aan de afvaardiging naar de meerdere vergaderingen die moeten oordelen over revisie- en appelverzoeken. Greijdanus heeft zich hierover uitgesproken. Hoewel Greijdanus behoort tot de voorstanders van het ‘oude’ kerkrecht, wordt zijn visie hier besproken, vanwege de verbondenheid met dit thema.

Hoewel het ‘tenzij’ van artikel 31 KO volgens het ‘oude’ kerkrecht ziet op het oordeel van de bezwaarde zelf, moet een bezwaarde zijn bezwaren wel door middel van revisie en appel op de kerkelijke vergaderingen brengen.³⁵²

Greijdanus gaat in op de visie van Voetius over de afvaardiging naar meerdere vergaderingen bij een appel of een revisie. Greijdanus geeft eerst een vertaling van de passage bij Voetius en past dit vervolgens toe.

Voetius vindt het de beste oplossing dat er een soort grote synode wordt gehouden waarin alle kerkenraden zelf hun afgevaardigden naar de meerdere vergaderingen sturen voor de behandeling van een appelzaak. De afgevaardigden komen zo niet uit particuliere synodes. Wanneer het niet mogelijk is dat de kerkenraden zelf hun afgevaardigden sturen, moeten de particuliere synodes hun afgevaardigden sturen. Voetius benadrukt dat de particuliere synodes in zo’n geval andere personen moeten afvaardigen dan zij die het oorspronkelijke besluit genomen hebben.

Greijdanus is, voortbouwend op deze gedachte, van mening dat de professoren, die

³⁵¹ Golverdingen, “Kerkrecht”, 126-127.

³⁵² Golverdingen, “Kerkrecht”, 106.

als preadviseurs een invloedrijke stem hebben op de generale synode niet aanwezig moeten zijn op de synode die oordeelt over het appelverzoek.

Door bovenstaande maatregelen wordt voorkomen dat afgevaardigden moeten oordelen over het besluit dat ze zelf hebben genomen.³⁵³

Waardering

Het is belangrijk dat bij een revisie of appel andere personen de bezwaren beoordelen.

Het voorstel dat Greijdanus doet, is wel moeilijk uit te voeren in de praktijk. Personen worden afgevaardigd vanwege hun kennis en kunde op een specifiek gebied of hun ervaring met betrekking tot vergaderen. Het zal moeilijk zijn om in geval van complexe dossiers, deze door een totaal nieuwe groep afgevaardigden te laten behandelen. Dit zou het gevaar kunnen opleveren dat de kerken schade lijden omdat ondeskundige personen afgevaardigd worden.

Verder kunnen er leden zijn uit deputaatschappen of uit mindere vergaderingen die hebben meegewerkt aan een besluit. Wanneer ook zij niet kunnen worden afgevaardigd, blijven er misschien niet genoeg capabele personen over die afgevaardigd kunnen worden.

Ondanks bovenstaande bezwaren geeft de visie van Greijdanus een belangrijk inzicht. Een bezwaarde heeft recht op een onpartijdige behandeling van zijn appelverzoek.

De synthese van Golverdingen

Golverdingen wil een synthese maken tussen het ‘oude’ en het ‘nieuwe’ kerkrecht. Naar zijn mening laat Handelingen 15 ruimte voor een meerdere vergadering om adviserend en met handelend optreden hulp te bieden aan een gemeente. Deze gemeente dient voor dit handelen wel in een uitzonderlijke noodsituatie te verkeren en deze situatie voorgelegd te hebben aan de meerdere vergaderingen via de kerkelijke weg.³⁵⁴

De DKO kent geen bepalingen voor noodkerkrecht vanwege de herstellende functie van de overheid destijds, zo stelt Golverdingen. Maatregelen tegen onwil van de kerkenraad en wanbestuur of scheurmaking door de kerkenraad zijn daarom niet opgenomen in de DKO. Golverdingen is verder van mening dat men in de zestiende en zeventiende eeuw principieel geen enkele behoefte heeft gehad om in een kerkorde

³⁵³ Greijdanus, ‘Voetius’ en Voetius, *Politica Ecclesiastica IV*, 121-123.

³⁵⁴ Golverdingen, “Kerkrecht”, 127.

bepalingen op te nemen over het handelen van meerdere vergaderingen bij wanbestuur of scheurmaking. De kerkorde is immers een akkoord van samenleving en dient om de eenheid van de kerk van Christus te openbaren.³⁵⁵

Nu de overheid de kerk niet meer te hulp zal komen bij uitzonderlijke noodsituaties, moet een meerdere vergadering bevoegd geacht worden om te oordelen en te handelen, in het licht van Handelingen 15, meent Golverdingen.

De gemeente blijft echter de centrale plaats houden volgens de Bijbel. Daarom moeten de kerken waken tegen hiërarchisch optreden van de meerdere vergaderingen.

Er kunnen gevallen zijn, waarin de uitvoering van een synodaal besluit door een mindere vergadering niet mogelijk blijkt te zijn. Golverdingen is van mening dat alleen in die gevallen een meerdere vergadering, als een uiterste remedie, een besluit tot schorsing of afzetting zelf mag uitvoeren in een plaatselijke kerk. Een dergelijke beslissing mag nooit gebaseerd zijn op willekeur, maar moet genomen worden op basis van een weloverwogen besluit. Voor deze besluitvorming dient een protocol opgesteld te worden.³⁵⁶

Golverdingen wil de houdbaar gebleken elementen van ‘oud’ en ‘nieuw’ kerkrecht gebruiken en samenbrengen in zijn synthese. Zijn synthese is overwegend gebaseerd op het ‘oude’ kerkrecht, maar laat ruimte voor een meerdere vergadering om in uitzonderlijke noodsituaties in te grijpen in de plaatselijke kerk. Voorwaarde voor dit ingrijpen is het voldoen aan alle zorgvuldig opgestelde voorwaarden die omschreven zijn in eerdergenoemde protocollen.³⁵⁷

Golverdingen ziet H. Bouwman als een zeer gematigde vertegenwoordiger van het ‘nieuwe’ kerkrecht,³⁵⁸ en neemt zijn benadering als uitgangspunt voor het opstellen van noodkerkrecht.

Wel is Golverdingen van mening dat nadere bezinning op het praktisch vormgeven van dit noodrecht onontkoombaar is. Deze bezinning kan leiden tot nieuwe oplossingen, die wortelen in de uitgangspunten van de kerkorde.³⁵⁹

Kerken moeten zelf protocollen maken voor situaties waar de kerkorde niet in voorziet (de toepassing van artikel 31 KO en het optreden van meerdere vergaderingen

³⁵⁵ Golverdingen, “Kerkrecht”, 128.

³⁵⁶ Golverdingen, “Kerkrecht”, 128-129.

³⁵⁷ Golverdingen, “Kerkrecht”, 131.

³⁵⁸ Golverdingen, “Kerkrecht”, 129.

³⁵⁹ Golverdingen, “Kerkrecht”, 131-132.

in uitzonderlijke noodsituaties), zo luidt zijn conclusie.³⁶⁰

Het protocol voor noodsituaties moet volgens Golverdingen voldoen aan de volgende voorwaarden:

- Het geven van een compleet overzicht met alle mogelijke stappen die een meerdere vergadering kan nemen.
- Het weergeven van een kader waardoor een meerdere vergadering kan afwegen welke stappen genomen moeten worden.
- Het uitgangspunt blijft bij de plaatselijke gemeente.
- Een meerdere vergadering mag alleen besluiten tot een ‘analogische excommunicatie’ [en dus tot het verbreken van het kerkverband, EDS] wanneer een kerkenraad met vrijwel de hele gemeente weigert om zich aan het oordeel van de synode te onderwerpen.
- Wanneer er een ‘analogische excommunicatie’ plaats vindt, blijven de kerkelijke goederen in het bezit van de plaatselijke gemeente.
- De synode zelf kan, als uiterste remedie, overgaan tot de uitvoering van de schorsing en afzetting van de leden van een kerkenraad. (In de praktijk zal dit alleen het geval zijn wanneer de problemen van wanbestuur en een afzettingswaardige houding zich uitstrekken over een meerderheid van de gemeenten in een classis.³⁶¹

Golverdingen pleit ervoor dat deze protocollen worden ontwikkeld in een interkerkelijk overleg door gemeenten die zich baseren op de DKO. Het “orthodox-gereformeerde volksdeel” bevindt zich immers in een situatie van kerkelijke gebrokenheid. Door een interkerkelijk overleg wordt de rechtsgelijkheid bij conflicten in de kerken bevorderd.³⁶²

Als laatste wijst Golverdingen erop dat gelegenheidskerkrecht gevaarlijk kan zijn. Daarom moet niet gewacht worden met het bezinnen op het noodkerkrecht.³⁶³

Conclusie

Terecht wijst Golverdingen op de noodzaak om het noodkerkrecht te laten uitvoeren door de instantie die het dichtst bij de plaatselijke gemeente staat. Hij baseert zich

³⁶⁰ Golverdingen, “Kerkrecht”, 131-132.

³⁶¹ Golverdingen, “Kerkrecht”, 132.

³⁶² Golverdingen, “Kerkrecht”, 132.

³⁶³ Golverdingen, “Kerkrecht”, 133.

hierbij op het nuttigheidsbeginsel van Voetius.

De voorgestelde protocollen bevatten waardevolle inzichten. Zo zou een protocol voor het omgaan met bezwaren duidelijk laten zien hoe er pastoraal gehandeld behoort te worden met een bezwaarde kerkenraad. Een voorgesteld protocol over het handelen van de meerdere vergaderingen in noodsituaties zou voor het grootste gedeelte overgenomen kunnen worden.

Het praktisch invullen van tolerantie over afwijkende standpunten is belangrijk om als leerpunt mee te nemen. Het voorstel van Greijdanus over de behandeling van appelzaken bevat belangrijke aanknopingspunten om een bezwaarde recht te doen. Hoewel Golverdingen aangeeft dat de kerken in de tijd van de Reformatie principieel geen behoefte hadden om bepalingen voor noodkerkrecht te maken, is het positief te waarderen dat zijn voorgestelde protocollen deze bepalingen bevatten.

Model 5: De weg van de deputaten

Ook de deputaten kerkrecht hebben zich in een notitie bezonnen op de bevoegdheden van de meerdere vergaderingen ten aanzien van kerken die afwijken van kerkordelijke besluiten.³⁶⁴

De deputaten wijzen erop dat er verschillen zijn in de redenen waarom kerken afwijken van de genomen besluiten. De deputaten wijzen op de Generale Synode (2013) die uitsprak dat homoseksuele relaties zondig zijn. Er zijn kerkenraden binnen de CGK die zich goed kunnen vinden in de Schriftuitleg van de synode, maar wel worstelen hoe de kerkelijke tucht in deze situaties toegepast moet worden. Hiernaast zijn er kerkenraden die op dit onderwerp een afwijkend Schriftverstaan hebben.

De deputaten menen dat, wanneer een meerdere vergadering een besluit neemt met betrekking tot een kerk die afwijkt van de genomen besluiten, de meerdere vergadering zich bewust moet zijn van de “gelaagdheid” die er is in de positiekeuze van een plaatselijke gemeente.³⁶⁵

Artikel 31

Na een bespreking van de literatuur over het ‘tenzij’ in artikel 31 KO, verwoorden de deputaten de overwegende opvatting binnen de CGK dat kerkelijke besluiten hoe dan

³⁶⁴ Omdat dit document direct aansluit bij de situatie van de CGK in de recente periode, zal dit document uitvoerig behandeld worden.

³⁶⁵ Deputaten, “Bevoegdheden”, 10.

ook bindend zijn. Dit houdt in dat de generale synode (na revisie en appel) het laatste woord heeft over de interpretatie van de Schrift. Dit laatste oordeel ligt, zo zeggen de deputaten, niet bij het eigen oordeel van de kerkenraad. (Hierbij wordt de restrictie gemaakt dat een kerkenraad niet gedwongen kan worden tot tuchtrechtelijke maatregelen, want de kerkenraad is geen uitvoerend orgaan van de synode.)³⁶⁶ [Blijkens de context gaat de genoemde restrictie over de tucht over gemeenteleden naar artikel 71-77 KO en niet over de tucht over ambtsdragers volgens artikel 79-80 KO, EDS.]

Tot nu toe is het de praktijk dat plaatselijke kerken niet gedwongen worden om besluiten uit te voeren, die in hun ogen tegen de Bijbel en hun geweten ingaan.³⁶⁷

De deputaten wijzen erop dat het de verantwoordelijkheid van de plaatselijke kerken en de meerdere vergaderingen is om het, zo veel als mogelijk is, eens te worden met elkaar over de interpretatie en de uitwerking van de Bijbelgedeelten. Ze verwijzen hierbij naar het begin van artikel 31 CGKO, waar staat dat de besluiten van de kerkelijke vergaderingen genomen moeten worden “zo mogelijk met eenparige stemmen”.³⁶⁸

De deputaten laten concreet zien hoe artikel 31 CGKO moet worden toegepast:

1. De besluiten van de generale synode zijn vast en bindend. Dit is het uitgangspunt en hoofdregel van het artikel.
2. Wanneer men meent dat een besluit van de generale synode ingaat tegen de Schrift, de belijdenis en/of de kerkorde, moet men de weg gaan van revisie en appel, via dit artikel.
3. Het besluit dat genomen wordt op de revisie of het appel is opnieuw bindend.
4. Wanneer een bezwaarde meent dat het appelbesluit redelijkerwijs niet uitvoerbaar is, moet hij dit melden bij de classis. Dit kan gebeuren wanneer er gewetensnood ontstaat bij de bezwaarde. Wanneer de schadelijke gevolgen van het uitvoeren van het besluit niet in verhouding staan tot het belang om het besluit uit te voeren, is dit ook reden tot bezwaar.

De classis moet gedegen onderzoek doen naar de vraag of het appelbesluit redelijkerwijs uitvoerbaar is. Er zijn twee mogelijkheden:

5. Het appelbesluit is inderdaad niet redelijkerwijs uitvoerbaar en het fundament van de kerk is niet in geding: De classis moet de beslissing van de bezwaarde om

³⁶⁶ Deputaten, “Bevoegdheden”, 11, zie ook noot 38.

³⁶⁷ Deputaten, “Bevoegdheden”, 11.

³⁶⁸ Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 19 en Deputaten, “Bevoegdheden”, 11.

de besluiten niet uit te voeren dragen. Óf:

6. Het fundament van de kerk is wel in het geding: De classis dient in te grijpen.³⁶⁹ (Hoe de classis ingrijpt, hangt onder meer af van de vraag of het appelbesluit uitvoerbaar is.) De mogelijke stappen die een classis kan nemen, worden hieronder behandeld.

Hoofdzaak en bijzaken

Binnen de CGK staat het presbyteriaal-synodaal stelsel van twee kanten onder druk, zo laten de deputaten zien. Er is een groep die zich minder verbonden voelt aan het kerkverband. Zij wijken op sommige punten af van kerkordelijke besluiten. Deze houding doet denken aan het independentisme. Aan de andere kant staat een groep die meent dat de kerkorde binnen de CGK strikter gehandhaafd zou moeten worden. Zij geven aan dat er mogelijk aanvullende regels gemaakt kunnen worden, zodat er meer uniformiteit komt in de kerken. Dit zou betekenen dat gemeenten die afwijken van de besluiten van de meerdere vergaderingen “metterdaad tot de orde kunnen worden geroepen”.

De deputaten stellen vast dat beide benaderingen op gespannen voet staan met het kerkrechtelijke stelsel van de CGK en beide bewegingen elkaar versterken.³⁷⁰

De deputaten benoemen hierom het grote belang van het verschil tussen hoofdzaak en bijzaken. De binding aan de belijdenis van de kerk blijft essentieel, maar er zijn genoeg zaken waarin verschillend gedacht kan worden.³⁷¹

De deputaten laten zien dat de leeruitspraken van de generale synode tot de hoofdzaak behoren. De leeruitspraken van de CGK in artikel 52 sub 2 en 3 CGKO zijn immers kerkrechtelijk op het niveau van de belijdenis gezet.³⁷²

De visie van de deputaten, dat afwijking van deze leeruitspraken, *op basis van het ondertekeningsformulier*, tot schorsing kan leiden,³⁷³ moet, zoals gezegd is bij de behandeling van artikel 52 en 53 CGKO, als een vergissing getypeerd worden.

Ook andere besluiten van de generale synode zijn bindend voor de kerken, maar staan kerkrechtelijk op een lager niveau dan de officiële leeruitspraken, vervolgen de

³⁶⁹ Deputaten, “Bevoegdheden”, 12.

³⁷⁰ Deputaten, “Bevoegdheden”, 12.

³⁷¹ Deputaten, “Bevoegdheden”, 12-13.

³⁷² Christelijke Gereformeerde Kerken, ‘Kerkorde’, 25 en Deputaten, “Bevoegdheden”, 14-15.

³⁷³ Deputaten, “Bevoegdheden”, 14-15.

deputaten. Zo is het bevestigen van vrouwelijke ambtsdragers tegen de kerkorde, maar heeft de generale synode dit niet veroordeeld als on-Bijbels.³⁷⁴

Artikel 30 in omgekeerde zin

De deputaten vervolgen met de vraag: Wat moet er gebeuren wanneer een volledige kerkenraad tuchtwaardig is? Zoals eerder is opgemerkt, kan de afzetting in zo'n geval niet plaatsvinden door de organen die genoemd worden in artikel 79-80 KO.

Het 'nieuwe' kerkrecht meent dat alle meerdere vergaderingen het volledige tuchtrecht over ambtsdragers bezitten.

De deputaten zeggen echter dat dit 'nieuwe' kerkrecht in de CGK niet als een mogelijkheid gezien wordt, wat tot gevolg heeft dat een meerdere vergadering de kerkenraad niet zonder meer af mag zetten.³⁷⁵

Wanneer in een gemeente (vrijwel) alle ambtsdragers tuchtwaardig zijn, heeft de CGK gebruik gemaakt van artikel 30 KO "in omgekeerde zin".³⁷⁶ Artikel 30 KO geeft aan dat de meerdere vergadering een zaak niet mag overnemen wanneer de mindere vergadering dit zelf kan doen.³⁷⁷ In omgekeerde zin zegt het artikel dat de classis mag ingrijpen wanneer de dubbele kerkenraad van artikel 79 KO een schorsing of afzetting niet kan uitvoeren, omdat een volledige kerkenraad tuchtwaardig is.

De deputaten benadrukken dat er een kerkordelijke mogelijkheid moet zijn om in te gaan op een dergelijke situatie. Wanneer de kerkenraad zich collectief aan een zonde schuldig maakt, kunnen alle kerkenraadsleden door de classis worden afgezet. Dit is alleen maar denkbaar in uitzonderlijke gevallen van wanbeleid en grove openbare zonden.³⁷⁸

Dit ingrijpen is noodzakelijk wanneer vanuit de gemeente de classis via de kerkelijke weg om hulp wordt gevraagd, menen de deputaten. Het kan echter gebeuren dat de gemeente geen hulp vraagt, maar wel beschermd moet worden tegen een afzettingswaardige kerkenraad. Ook in zulke situaties mag de classis ingrijpen en de kerkenraadsleden afzetten.³⁷⁹

³⁷⁴ Deputaten, "Bevoegdheden", 15.

³⁷⁵ Deputaten, "Bevoegdheden", 16.

³⁷⁶ Deputaten, "Bevoegdheden", 16.

³⁷⁷ Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde', 19.

³⁷⁸ Deputaten, "Bevoegdheden", 16-17.

³⁷⁹ Deputaten, "Bevoegdheden", 17.

Wanneer een kerkenraad een on-Bijbelse leer verkondigt, waarin geweld wordt gedaan aan het evangelie van Jezus Christus, moet de classis ingrijpen. De deputaten concluderen dat de classis in zo'n geval uit alle macht moet proberen de kerkenraad en de gemeente geestelijk te redden. Wanneer blijkt dat het niet mogelijk is om de kerkenraad terug te brengen bij de Bijbelse leer, moet de classis haar inspanningen rechtstreeks op de gemeente richten.³⁸⁰

Het gesprek

Het belangrijkste instrument dat de meerdere vergaderingen volgens de deputaten hebben, is het voeren van gesprekken met kerkenraden die afwijken van de besluiten van de meerdere vergaderingen. In zo'n gesprek moet met oprechte intenties geluisterd worden naar de redenen van het afwijken door de kerkenraad. De meerdere vergadering hoeft niet goed te keuren dat haar besluit door de gemeente niet wordt uitgevoerd, maar heeft wel de taak om de specifieke situatie van de gemeente serieus te nemen.

Er is een extra mogelijkheid om met deze kerkenraad in gesprek te komen. Een belanghebbende, zoals een kerk uit dezelfde classis, heeft de mogelijkheid een revisieverzoek in te dienen wanneer een kerkenraad besluit om op een bepaald punt af te wijken van de besluiten van de meerdere vergaderingen. Wanneer dit revisieverzoek wordt afgewezen, kan er appel worden aangetekend bij de classis.

De visitatoren behoren met de desbetreffende kerkenraad in gesprek te gaan. Zij hebben hiernaast de bevoegdheid om te vermanen.³⁸¹

Schorsing en afzetting

In extreme gevallen is de classis bevoegd om zelfstandig ambtsdragers af te zetten. De deputaten beargumenteren dit vanuit artikel 30 KO, in combinatie met artikel 79-80 KO.³⁸²

De deputaten geven de route weer waarlangs de classis een volledige kerkenraad kan afzetten. (In het geval van samenwerkingsgemeenten kan alleen het CGK-deel van de kerkenraad worden afgezet.)

De procedure voor het afzetten van een volledige kerkenraad is binnen de CGK hetzelfde als bij de afzetting van een ambtsdrager. In hoofdlijnen houdt deze procedure

³⁸⁰ Deputaten, "Bevoegdheden", 17.

³⁸¹ Deputaten, "Bevoegdheden", 18-19.

³⁸² Deputaten, "Bevoegdheden", 19-20.

in:

1. Een degelijk onderzoek door de classis waarbij gelet wordt op het toepassen van hoor en wederhoor.³⁸³
2. De deputaten van de particuliere synode worden ingeschakeld voor advies.
3. Wanneer de classis oordeelt dat de betrokken ambtsdragers onder tucht gesteld moeten worden, zal zij hen eerst schorsen. Deze schorsing dient om de betrokken ambtsdragers de tijd tot bezinning en bekering te geven. In deze periode zal er een noodkerkenraad worden ingesteld.
4. Wanneer de periode die de ambtsdragers krijgen om zich te bekeren geen vrucht draagt, volgt de afzetting.³⁸⁴

De deputaten vatten deze procedure als volgt samen: De voornaamste taak van een classis is om in gesprek te gaan met kerkenraden die afwijken van kerkordelijke besluiten. Bij volharding kunnen de visitatoren namens de classis overgaan tot vermaning, op basis van artikel 44 KO. Verdere stappen zijn *niet mogelijk*.³⁸⁵ Alleen wanneer de betreffende kerkenraad zich collectief schuldig maakt aan grove openbare zonde kan een classis de kerkenraad schorsen en afzetten op grond van artikel 30 KO in combinatie met artikel 79-80 KO.³⁸⁶

Het verbreken van het kerkverband

Op enkele plekken spreken de deputaten over zaken die betrekking hebben op de mogelijkheid tot het verbreken van het kerkverband.

De deputaten verwijzen naar het feit dat het weigeren van geloofsbrieven kerkrechtelijk gezien geen legitieme optie is. Dit hebben ze betoogd in een eerdere notitie.³⁸⁷ Dit standpunt is eerder behandeld bij model 3 en heeft daarom geen verdere uitweiding nodig.

De deputaten noemen echter nog andere overwegingen met betrekking tot het plaatsen van een kerk buiten het kerkverband:

³⁸³ Hierbij wordt genoemd dat dit in de bijlage van de kerkorde aangegeven wordt. Er wordt geen specifieke plaats genoemd, maar naar alle waarschijnlijkheid zal het gaan om bijlage 1.43, die een handreiking bij de kerkelijke tucht bevat, te vinden in Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde', 132-134.

³⁸⁴ Deputaten, "Bevoegdheden", 20.

³⁸⁵ Deputaten, "Bevoegdheden", 21. Cursivering EDS.

³⁸⁶ Deputaten, "Bevoegdheden", 21.

³⁸⁷ Deputaten, "Geloofsbrieven", 1-10 en Deputaten, "Bevoegdheden", 19.

- De deputaten benadrukken dat de eenheid in de belijdenis van de kerk de grond van een kerkverband is en niet de kerkelijke afspraken. De organisatorische eenheid behoort bewaard te blijven zo lang deze eenheid in belijden gevonden wordt.³⁸⁸ Het breken met een kerk mag alleen wanneer de betreffende kerk de belijdenis ontrouw wordt.³⁸⁹
- De enige manier om als plaatselijke kerk buiten het kerkverband geplaatst te worden, is “wanneer er een weg van tucht is gegaan, een weg van schorsing en afzetting, via art. 79 en 80 K.O.”. De deputaten zijn van mening dat in de weg van afzetting van een kerkenraad uiteindelijk de band met de kerken kan worden doorgesneden. Dit kan slechts bij zwaarwegende zaken, die de tucht rechtvaardigen. Wanneer er na de afzetting geen blijk is van bekering kan de band met de betreffende kerk worden doorgesneden.³⁹⁰
- Het verbreken van de band met een kerk wordt alleen als optie gezien wanneer het gaat om een confessioneel geschil. Voordat er gedacht mag worden over het verbreken van de band moet er met de betreffende gemeente en haar kerkenraad de weg van vermaan en tucht gegaan worden met als doel hen terug te winnen voor Christus.³⁹¹

Tot slot willen de deputaten de nadruk leggen op de plicht om, zeker in kwesties die het belijden van de kerk niet raken, elkaar vast te houden en de eenheid van de kerk voor ogen te houden.

De deputaten lijken de tucht over ambtsdragers en de buiten het verbandplaatsing van een gemeente in dezelfde lijn te plaatsen. Er zijn situaties denkbaar waarin dit inderdaad het geval is. Er zijn echter meer situaties denkbaar waarin een betreffende kerkenraad wel afgezet behoort te worden, maar de gemeente niet buiten het kerkverband geplaatst mag worden.

Conclusie

De deputaten wijzen een weg die in de voorgaande literatuur niet zo uitvoerig aan bod kwam, namelijk de mogelijkheid om artikel 30 KO in omgekeerde zin toe te passen.

³⁸⁸ Deputaten, “Bevoegdheden”, 7.

³⁸⁹ Deputaten, “Geloofsbrieven”, 4-5.

³⁹⁰ Deputaten, “Geloofsbrieven”, 4.

³⁹¹ Deputaten, “Geloofsbrieven”, 6.

Wanneer de meerderheid van een kerkenraad afzettingswaardig is, is de classis bevoegd, op basis van artikel 30 KO in omgekeerde zin, de leden van een kerkenraad af te zetten.

Het afzetten van een kerkenraad door de classis kan slechts bij zaken die tuchtwaardig zijn. De deputaten laten zien dat het feit dat een kerkenraad afwijkt van de besluiten van de generale synode of de kerkorde op zichzelf niet voldoende is om tucht uit te oefenen. De basis van het uitoefenen van tucht ligt in artikel 79-80 KO.

Model 5 zorgt voor een kerkrechtelijke verankering die de oplossing zo dicht mogelijk houdt bij de organen die de kerkorde bevoegd verklaart om te handelen. De grote nadruk die model 5 op het onderlinge gesprek en het aftasten hierin van elkaars beweegredenen legt, is positief te waarderen. Ook het oog hebben voor de gelaagdheid van redenen waarom een kerkenraad meent zich niet aan het besluit van een meerdere vergadering te hoeven houden is een belangrijk leerpunt.

Hoofdstuk 6: Mijn voorstel

Uit de modellen die in hoofdstuk 5 zijn voorgesteld, zijn de modellen van Golverdingen en van de deputaten het meest houdbaar gebleken. Daarom zal van daaruit verder gewerkt moeten worden.³⁹²

Het gesprek

Zowel de deputaten als Golverdingen geven aan hoe belangrijk het is om echt naar elkaar te luisteren tot er wederzijds begrip is voor elkaars beweegredenen. In de invulling van het onderlinge gesprek is het noodzakelijk de hoofdzaak en de bijzaken van elkaar te scheiden.

Mijns inziens moet uit het model van de deputaten verder meegenomen worden dat de hoofdzaak van de kerkelijke eenheid de confessie betreft. Wanneer een kerkenraad afwijkt van een besluit van een meerdere vergadering, dient de meerdere vergadering het gesprek met hem te blijven voeren. Wanneer het geen confessioneel geschilpunt betreft, mag de meerdere vergadering geen verdere stappen nemen dan de betreffende kerkenraad broederlijk te vermanen, zo concluderen de deputaten.

³⁹² Naar de informatie die uit deze modellen komt, zal geen voetnoot volgen. Informatie die in andere modellen of hoofdstukken te vinden is, of die nog niet eerder besproken is, zullen van een voetnoot voorzien worden.

Het is een oud gebruik verschil te maken tussen belangrijke en minder belangrijke zaken. De artikelen van Wezel spreken hier bijvoorbeeld over in hoofdstuk VIII, artikel 17. Zij bepalen dat, in geval van zonden van een *mindere soort*, de classes de predikanten broederlijk behoren te vermanen. Wanneer een predikant aan deze vermaningen geen gehoor geeft, moet hij in de classis of de synode ontboden worden. Deze meerdere vergadering moet besluiten waardoor de rust en eenheid binnen de betreffende gemeente bevorderd wordt.³⁹³

Deze bepaling geeft een extra aanscherping van de mening van de deputaten. In principe kan een classis richting een afwijkende kerkenraad niet meer doen dan het gesprek voeren en eventueel vermanen. Wanneer een kerkenraad echter vast blijft houden aan een bepaald afwijkend standpunt, dat niet de confessie raakt, zou de classis kunnen onderzoeken in hoeverre de gemeente hieronder lijdt.

De artikelen van Wezel geven als mogelijkheid dat ook een synode dit onderzoek zou kunnen leiden. De kerkenraad in zijn geheel staat echter centraal in deze scriptie. Omdat de kerkenraad een lokaal karakter heeft, verdient het de voorkeur dat de classis (eventueel met hulp van de deputaten naar artikel 49 KO) onderzoekt wat de impact van het handelen van de kerkenraad op de gemeente is, in plaats van de synode.

Het is denkbaar dat een kerkenraad vast blijft houden aan een zaak die geen confessioneel karakter heeft. Wanneer dit onrust geeft in de gemeente van Christus kan het, mijns inziens, mogelijk zijn dat de tucht over ambtsdragers toch in beeld komt. De reden van deze tucht zou dan het verstoren van de rust in een gemeente zijn, in plaats van het niet overnemen van een besluit van de synode.

Het onderlinge gesprek moet gedurende de volledige procedure een punt van aandacht blijven. Een verdere aanscherping hierbij is de uitspraak van Calvijn, dat in moeilijke zaken de gemeenten opgeroepen moeten worden om te vasten.³⁹⁴ Dit vasten geldt, mijns inziens, allereerst de afgevaardigden naar de meerdere vergaderingen en in het algemeen de kerkenraadsleden. Ambtsdragers zijn immers de voorbeelden voor de gemeente van Christus. Voorafgaand aan moeilijke classisvergaderingen zou ik aanbevelen ook de gemeenten op te roepen tot vasten en gebed.

Een classis moet in gesprek blijven met een kerkenraad en hem zo nodig broederlijk

³⁹³ Kersten, *Handboekje*, 37.

³⁹⁴ Calvijn, *Institutio* IV.12.14, 353-354, (De Niet: 429).
Zie hoofdstuk 3: Dogmatische aspecten van de kerk.

vermanen. Hiernaast zou het goed zijn wanneer de classis in het gesprek met de kerkenraad zoekt naar manieren waarop de betreffende gemeente geholpen zou kunnen worden.

Er kunnen situaties denkbaar zijn waarin een kerkenraad besluit vrouwelijke ambtsdragers te bevestigen, omdat er onvoldoende capabele mannen zijn om de ambten te vervullen. In dergelijke situaties zou de classis kunnen sturen in een hulpvraag waardoor de kerkenraad niet af hoeft te wijken van het besluit van de synode.

(Hoewel Voetius spreekt met het oog op een afgezette kerkenraad kan de volgende gedachte ook toegepast worden op andere situaties waarin een gemeente een tekort heeft aan ambtsdragers.) Voetius meent dat, wanneer een kerkenraad is afgezet, het geen enkel probleem is dat een gemeente de hulp vraagt van ambtsdragers van naburige kerken.³⁹⁵ Een gemeente die ambtsdragers te kort komt, zou dus ambtsdragers kunnen 'lenen' van een andere kerk uit de classis.

Wanneer een gemeente zelf om hulp vraagt, hebben de betreffende ambtsdragers hiermee een kerkrechtelijke basis om in deze nood te voorzien. Vermoedelijk zullen de ambtsdragers die principiële bezwaren hebben tegen vrouwelijke ambtsdragers zich hier graag toe bereid verklaren.

Er is, om bij het voorbeeld van vrouwelijke ambtsdragers te blijven, ook een ander scenario mogelijk. Het kan zo zijn dat vrouwen in het ambt bevestigd worden omdat ze zich geroepen voelen de gemeente van Christus te dienen. Dit in tegenstelling tot de situatie waarin er een tekort aan mannelijke kandidaten zou zijn. Ook in deze kwestie zou de classis, of andere meerdere vergaderingen, moeten zoeken hoe de gemeente hierin recht gedaan kan worden. Zo kan er gekeken worden naar welke taken niet per se door ambtsdragers gedaan hoeven te worden. Een voorbeeld hiervan is het benoemen van zusters in deputaatschappen. Denk aan het benoemen van vrouwelijke adviserende leden in het curatorium. Momenteel bestaat het curatorium uit negen predikanten. Het is, mijns inziens, een goede zaak dat het curatorium geen zitting geeft aan vrouwelijke stemgerechtigde leden, omdat het curatorium veel raakvlakken heeft met de kerkregering. Deskundige vrouwelijke gemeenteleden (en uiteraard ook gerust deskundige mannelijke gemeenteleden) zouden echter van grote toegevoegde waarde kunnen zijn binnen het curatorium, als adviserende leden zonder stemrecht.

³⁹⁵ Deddens, D., 'Rutgers', 175-176 en Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 228-229.

Artikel 31

Wat betreft het bezwaard zijn naar artikel 31 KO verschillen de visies van Golverdingen en de deputaten niet veel. Het model van Golverdingen is wat breder uitgewerkt en meer gericht op het gesprek. Kerken zouden er goed aan doen een dergelijk protocol te ontwikkelen. Het is noodzakelijk dat de kerken zich bezinnen op het praktisch vormgeven van het tolerantiebeleid.

Het is, mijns inziens, goed om te zien dat de CGKO een enkele aanzet geeft hoe tolerantie in de praktijk vorm kan krijgen. Artikel 77, sub 5 gaat over de overdoop. Dit is, zo zegt het artikel, op zichzelf tuchtwaardig, maar in elk concreet geval blijft de beoordeling van de vraag of er tucht geoefend moet worden aan de kerkenraad. Een van de aspecten die mee zal wegen, is of de betreffende persoon zich houdt aan eventuele afspraken van de kerkenraad. Hierbij valt, volgens de kerkorde, concreet te denken aan het niet in aanmerking komen voor leerfuncties binnen de gemeente.³⁹⁶

Dit artikel kan niet als zodanig overgenomen worden in een protocol over het bezwaard zijn naar artikel 31 KO. In artikel 77 CGKO gaat het immers over een kerkenraad die een beslissing moet nemen. Artikel 31 KO kan echter ook betrekking hebben op een kerkenraad die in appel gaat tegen een besluit van een meerdere vergadering. Wel valt hieruit mee te nemen dat de generale synode aandachtspunten voor de tolerantie kan vormgeven.

Een bijkomend voordeel van kaders die weergeven hoe tolerantie praktisch vorm kan krijgen, is dat deze kaders spanningen binnen een gemeente en tussen gemeenten onderling mogelijk kunnen verminderen.

Bij het protocol voor de invulling van artikel 31 KO moeten mijns inziens ook de aandachtspunten van Greijdanus meegenomen worden.

Hoe kan een appelverzoek op een eerlijke manier behandeld worden? Greijdanus zoekt de antwoorden voornamelijk op het gebied van de afvaardiging naar de meerdere vergaderingen. De volgende zaken zouden een plaats kunnen krijgen in het tolerantieprotocol: (De uitwerking hieronder betreft de situatie van een appelverzoek op de generale synode, maar met aanpassingen kan het ook gebruikt worden voor de classis en de particuliere synode.)

- Artikel 33 CGKO zegt dat afgevaardigden die zelf partij zijn in een geschil geen

³⁹⁶ Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde', 33.

stemrecht hebben.

- Wanneer de appelzaak een bepaalde gemeente betreft, hebben de afgevaardigden van de betreffende gemeente geen stemrecht.³⁹⁷
- Omdat een particuliere synode eerder over een appelzaak geoordeeld heeft, behoren de afgevaardigden van deze particuliere synode geen stemrecht te hebben. Dit om alle partijdigheid uit te sluiten, ondanks dat het kan voorkomen dat zij niet eerder persoonlijk met deze zaak te maken hebben gehad.
- Het is mogelijk dat een predikant, bijvoorbeeld in een classisvergadering, te maken heeft gehad met een bepaalde appelzaak, vervolgens verhuisd is naar het gebied van een andere particuliere synode en namens die particuliere synode is afgevaardigd. In zo'n geval mag deze predikant in de betreffende zaak geen stemrecht hebben.
- Wanneer twee particuliere synodes bij de roepende gemeente aangeven dat zij een bepaald appelverzoek of revisieverzoek belangrijk vinden, kan dit op een speciale manier worden behandeld, zoals hieronder volgt. ((Dit verzoek moet een kwestie betreffen die landelijk speelt, zoals vrouwen in het ambt of het toelaten van praktiserend homoseksuelen aan het Heilig Avondmaal.) Uiteraard zijn deze maatregelen aanvullingen op de bovengenoemde aandachtspunten.) Het appel- of revisieverzoek kan op de volgende manieren worden behandeld:
 - Elke particuliere synode moet een bepaald percentage aan afgevaardigden sturen die niet betrokken is geweest bij de besluiten waartegen appel of revisie is aangevraagd.
 - De hoogleraren kunnen bijgestaan of vervangen worden door meerdere adviseurs uit andere kerkgenootschappen. Zij hebben uiteraard slechts een adviserende stem.
 - Elke particuliere synode kan een vast te stellen aantal deskundigen op een bepaald gebied afvaardigen als adviseurs zonder stemrecht.

Zo dicht mogelijk bij de kerkenraad

Wanneer hieronder gesproken wordt over een tuchtwaardige kerkenraad, moet hierover

³⁹⁷ Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde', 19.

voor de volledigheid nogmaals worden gezegd, dat deze tucht over zwaarwegende zaken moet gaan op basis van artikel 79-80 KO. Immers niet elke kerkenraad die afwijkt van bindende besluiten van meerdere vergaderingen is tuchtwaardig.

In het model van Golverdingen kan een classis, als eerste meerdere vergadering, handelen wanneer een volledige kerkenraad tuchtwaardig is. Deze gedachte is voornamelijk gebaseerd op het nuttigheidsprincipe en kan kerkrechtelijk verder onderbouwd worden.

Door gebruik te maken van artikel 30 KO, in omgekeerde zin, kan een zaak op de classis gebracht worden en door haar afgehandeld worden, zoals de deputaten dit beargumenteerden.

Naast het ingrijpen van de classis mag, volgens Golverdingen, ook de minderheid van de kerkenraad handelen op de volgende manier. Stel dat een tuchtzaak bij de classis (of een andere meerdere vergadering) is gekomen. De classis heeft besloten dat de meerderheid van de kerkenraad geschorst of afgezet moet worden. In zo'n geval zou de minderheid van de kerkenraad, samen met twee kerkenraden van naburige kerken, het tuchtwaardige gedeelte van de kerkenraad kunnen schorsen of afzetten.

Dit voorstel van Golverdingen is positief te waarderen, omdat de naburige kerken vermoedelijk meer betrokken zijn bij deze gemeente. Wanneer een volledige kerkenraad tuchtwaardig is, zou ter aanvulling op dit voorstel gedacht kunnen worden aan drie kerkenraden uit naburige kerken.

Golverdingen wijst in dit verband op de hulp van synodale deputaten. Dit is een bruikbare mogelijkheid, al zou het de voorkeur verdienen dat de visitatoren als eerste om hulp worden gevraagd. Dit past meer binnen de lijn van de kerkorde en de visitatoren zijn al in beeld bij de betreffende gemeente

Om willekeur te voorkomen, zou het goed zijn wanneer de classis op voorhand de naburige kerkenraden aanwijst in het protocol, wanneer het de mogelijkheid van Golverdingens voorstel overneemt. Uiteraard kan, in de weg van appel en op basis van artikel 30 KO in omgekeerde zin, een zaak later alsnog bij de classis komen, wanneer de naburige kerken de situatie niet naar tevredenheid op kunnen lossen.

Hoewel een kerkenraad alleen afgezet mag worden op basis van artikel 79-80 KO, moet het protocol aangeven dat in een dergelijke procedure principieel geen uitspraak gedaan wordt over het geestelijke leven van de ambtsdragers. Ook moet er, mijns inziens,

vastgehouden worden aan het principe dat de tucht, ook schorsing en afzetting, persoonlijk is. Zelfs wanneer een volledige kerkenraad tuchtwaardig is, geldt de tucht persoonlijk. Naast gesprekken met de kerkenraad als geheel, kan het in voorkomende gevallen goed zijn om hiernaast gesprekken met individuele kerkenraadsleden te voeren. Uit het persoonlijke van de tucht volgt dat de tuchthandelingen die worden uitgevoerd door de classis (of door twee of drie naburige kerken) per persoon kunnen verschillen.

Wanneer de meerderheid van de gemeente het niet eens is met de tuchtwaardige kerkenraad, zou het goed zijn de gemeente te betrekken bij het afzettingsproces. Dit doet allereerst recht aan de woorden van Voetius, dat het tuchtrecht in dergelijke gevallen terugvalt op de gemeente.³⁹⁸

Het erbij betrekken van de gemeente kan echter meer positieve invloeden hebben. Denk aan de geestelijke betrokkenheid in het gebed die vergroot wordt. Ook kan het motiveren in de weg tot bekering wanneer een ambtsdrager ziet dat zijn vrienden of familieleden deelnemen aan de schorsing of afzetting. In dit verband kan gedacht worden aan de kerken in Schotland tijdens de Reformatie. Destijds werd aan de beste vriend van een tuchtwaardige zondaar gevraagd zich in te zetten om hem tot inkeer te brengen.³⁹⁹

Het verbreken van het kerkverband

In zeer ernstige situaties, waarin (vrijwel) de volledige gemeente met de kerkenraad afwijkt van de belijdenis van de kerk kan er overgegaan worden tot het verbreken van het kerkverband.

Taalgebruik zoals ‘analogische excommunicatie’ moet hierbij vermeden worden. De geestelijke gevaren van deze woorden zijn te groot, zeker omdat niet voldoende bewezen is dat dit taalgebruik een Bijbelse grond heeft.

De classis moet eerst de leden van de betreffende gemeente oproepen zich los te maken van de kerkenraad, voordat de gemeente buiten het kerkverband wordt geplaatst.

Wanneer leden gehoor geven aan deze oproep moet de classis onderzoeken of er opnieuw een gemeente kan worden gesticht en de ambten vervuld kunnen worden. Wanneer dit mogelijk is, volgt een verkiezing. Eventueel kunnen er, zoals boven besproken, ook ambtsdragers ‘uitgeleend’ worden aan deze nieuw gestichte gemeente.

³⁹⁸ Deddens, D., ‘Rutgers’, 175 en Voetius, *Politica Ecclesiastica I*, 228.

³⁹⁹ Bouwman, H., *De Kerkelijke Tucht*. (Kampen: Kok, 1912), 98.

Het verbreken van de band met een bepaalde gemeente heeft gevolgen voor alle kerken binnen het kerkverband. Daarom moet de generale synode bepalen of de band met een bepaalde gemeente verbroken mag worden.

Het verbreken van het kerkverband is een zaak die zeer diep kan ingrijpen in het persoonlijk en geestelijk leven van de gemeente. Om hierin zorgvuldig te handelen en de weg terug zo begaanbaar mogelijk te houden, moet in principe de classis, als de eerste meerdere vergadering, dit besluit uitvoeren.

Er mag alleen op individuele basis beoordeeld worden dat een kerk buiten het verband geplaatst moet worden. Buiten het verband stellen van meerdere kerken tegelijkertijd (zoals in de GKV is voorgekomen) is niet te verantwoorden.

Overigens is zowel door Golverdingen als de deputaten niet ingegaan op allerlei tussenvormen, die een opschorting van het kerkverband betekenen, zoals het 'oude' kerkrecht die wel heeft voorgesteld en gebruikt.⁴⁰⁰ Wanneer de lijn van artikel 79-80 KO, zoals hierboven aangegeven, gehanteerd wordt, zullen deze tussenvormen nauwelijks nodig zijn. Zodra het afzetten van een tuchtwaardige kerkenraad tot zegen is voor de gemeente zelf, wordt het verbreken van het kerkverband overbodig. Dit alles neemt niet weg dat het opschorten van een kerkverband als uiterste maatregel ingezet kan worden om een gemeente terug te trekken naar het Woord.

Complicaties

Een van de aandachtspunten die nog niet aan de orde zijn geweest, is de positie van samenwerkingsgemeenten. Zoals de deputaten aangeven, kunnen alleen de CGK-leden van een kerkenraad in een noodgeval worden afgezet. Hiermee zal het effect van een eventuele afzetting verkleind worden. Allereerst omdat er een kleiner gedeelte van de kerkenraad afgezet zal worden. Daarnaast is de binding aan de belijdenisgeschriften binnen de NeGK (waarmee de meeste samenwerkingsgemeenten worden gevormd) minder vast dan binnen de CGK.

Er is hierdoor te verwachten dat een confessioneel geschilpunt als eerste binnen de CGK tot uiting zal komen, terwijl een meerderheid van het andere kerkverband hier mogelijk minder moeite mee heeft.

⁴⁰⁰ Zie model 3: 'Oud' kerkrecht.

Een ander aandachtspunt is een classis (of particuliere synode) die weigert een besluit van de synode uit te voeren. Dit is bijvoorbeeld recentelijk gebeurd bij de classis Amsterdam. Zij besloot een kerkenraad die vrouwen in het ambt heeft bevestigd niet te vermanen.⁴⁰¹ (De volgende redematies zijn licht gewijzigd over te brengen op een situatie waarin de particuliere synode weigert om een besluit van de generale synode uit te voeren.)

Wat betreft de kwestie van vrouwen in het ambt heeft de generale synode niet uitgesproken dat dit een confessionele zaak is. Daarom zijn in het bovengenoemde geval geen tuchtmaatregelen te nemen.

Het wordt gecompliceerder wanneer een classis in een confessionele zaak weigert het besluit van een meerdere vergadering uit te voeren. Zo'n situatie vereist veel voorzichtigheid en noodzaakt tot het voeren van gesprekken, zowel binnen de classis als binnen de particuliere synode. Alle opmerkingen aan het begin van mijn voorstel over het voeren van gesprek zijn ook hier van toepassing.

Verder is het aan te raden om, voor zover mogelijk, geen tuchtrechtelijke stappen te nemen die direct zijn gericht tegen de afgevaardigden. Naast dat het ingewikkeld is om de afgevaardigden naar de classis te schorsen of af te zetten uit hun plaatselijke ambt, zijn er de volgende moeilijkheden:

- Het is mogelijk dat er niet-ambtsdragers worden afgevaardigd. Artikel 30 CGKO bepaalt dat zowel de preses als de scribe van de kerkelijke vergaderingen ambtsdragers moeten zijn⁴⁰² en geeft hierdoor ruimte voor het afvaardigen van gemeenteleden zonder ambtelijke functie. Tegen hen kunnen geen tuchtrechtelijke stappen ondernomen worden.
- Hoewel elke afgevaardigde persoonlijk afwegingen maakt en niet officieel gebonden is aan de mening van zijn kerkenraad, behoort de mening van zijn kerkenraad mee te wegen in de keuzes die hij maakt op de classisvergadering. Iemand zou hierdoor kunnen kiezen voor het meerderheidsstandpunt van zijn kerkenraad terwijl hij zelf geen duidelijk standpunt heeft over een zaak die door de generale synode als confessioneel wordt gezien.
- Juist doordat een kerkenraad afgevaardigden stuurt, zijn er per gemeente maar twee ambtsdragers aanwezig. Wanneer er tuchtrechtelijke stappen

⁴⁰¹ Redactie kerk, 'A'dam'.

⁴⁰² Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde', 19.

gezet zouden worden tegen deze afgevaardigden, zouden er maximaal twee ambtsdragers afgezet worden. Hier zou geen enkele gemeente mee gediend worden.

Golverdingens voorstel om zo dicht mogelijk bij de betrokken gemeente te blijven, verdient navolging. Zoals hierboven gezien, kan een classis besluiten een kerkenraad niet te vermanen. In zo'n geval zouden enkele kerkenraden uit de classis dit mogen doen, gebaseerd op de besluiten van de generale synode. Mocht dit niet uitvoerbaar blijken, dan mogen twee naburige classes de kerkenraad vermanen. Wanneer op basis van artikel 30 KO ervoor gekozen wordt de particuliere synode te laten vermanen, krijgt het conflict een veel grotere dimensie. Dit brengt het gevaar van een kerkscheuring dichterbij dan nodig.

Concluderend: Met name de classis heeft een belangrijke taak wanneer een kerkenraad afwijkt van de besluiten die door meerdere vergaderingen genomen zijn. In dit licht is het te betreuren dat de classis Zwolle het classicale leven heeft afgeschaald en deze verantwoordelijkheid terug heeft gelegd bij de generale synode.⁴⁰³

Dit onderzoek, dat mij confronteerde met de realiteit van de kerkelijke verdeeldheid, raakte me diep. Hoewel er grote verschillen zijn tussen de situatie in Nederland nu en Israël destijds, vind ik troost in het gebed van mijn naamgenoot:

[W]ij hebben gezondigd, wij hebben onrecht gedaan, wij hebben goddeloos gehandeld, wij zijn in opstand gekomen door af te wijken van Uw geboden en bepalingen. (...) Nu dan, onze God, luister naar het gebed van Uw dienaar en naar zijn smeekbeden. Doe, omwille van de Heere, Uw aangezicht lichten over Uw heiligdom, dat verwoest is. Neig Uw oor, mijn God, en hoor! Open Uw ogen om onze verwoestingen en de stad te zien waarover Uw Naam is uitgeroepen, want wij werpen onze smeekbeden niet voor U neer op grond van onze gerechtigheden, maar op grond van Uw grote barmhartigheid. Heere, luister. Heere, vergeef. Heere, sla er acht op en doe *het*, wacht niet langer – omwille van Uzelf, mijn God. Over Uw stad en over Uw volk is immers Uw Naam uitgeroepen.

Daniël 9:5, 17-19.

⁴⁰³ Redactie kerk, 'Classis Zwolle (CGK) loopt helemaal vast', *Reformatorsch Dagblad*, 16 februari 2023.

Samenvatting

Wat is vanuit kerkrechtelijk oogpunt de beste reactie op het handelen van een kerkenraad die ingaat tegen besluiten van de meerdere vergaderingen?

Wanneer een meerderheid van de kerkenraad niet open staat voor vermaning, geeft de huidige kerkorde van de CGK weinig kerkrechtelijke mogelijkheden.

De eenheid en rust binnen de kerk van Christus is het centrale thema in de kerkorde. Deze eenheid van gemeenten binnen het kerkverband is gebaseerd op de eenheid in het belijden van het geloof, zoals verwoord is in de confessie.

De plaatselijke gemeente met haar kerkenraad is het uitgangspunt van de kerkorde. Dit heeft tot gevolg dat de meerdere vergaderingen geen hoger bestuur boven een kerkenraad zijn.

Deze scriptie heeft onderzocht welke kerkrechtelijke acties verantwoord kunnen worden. De (oudere redacties van de) kerkorde blijkt te weinig berekend te zijn op situaties waarin een kerkenraad ingaat tegen besluiten van de meerdere vergaderingen.

In de geschiedenis is hierom gehandeld vanuit verschillende vormen van noodkerkrecht. Te denken valt aan mogelijkheden tot gesprek, tolerantie van het afwijken, het afzetten van kerkenraden of het buiten het verband plaatsen van een gemeente. In het onderzoek zijn deze vormen van noodkerkrecht geanalyseerd op kerkrechtelijke fundering en toepasbaarheid.

Er is onderzocht welke verantwoordelijkheden de meerdere vergaderingen in deze kwestie hebben. Voor alles dient het onderlinge gesprek gevoerd te worden om wederzijds begrip voor ingenomen standpunten te verwerven. De eenheid van de kerk verplicht alle partijen tot bezinning op mogelijkheden om gemeenten met een afwijkende visie te hulp te komen en misschien wel te tolereren. Een kerkenraad is namelijk niet tuchtwaardig wanneer het besluit waarvan zij afwijken onvoldoende ernstig is. De maatstaf om dit te beoordelen, bevindt zich in artikel 79-80 KO. In ernstige gevallen, waarin (een meerderheid van) een kerkenraad afzettingwaardig blijkt te zijn, moet er ingegrepen worden.

Het verdient de voorkeur dat een betreffende kerkenraad wordt afgezet door de classis of door kerkenraden van enkele omliggende gemeenten. Wanneer het mogelijk is, wordt in dit proces de gemeente zelf ingeschakeld.

Het verbreken van het kerkverband met de betreffende gemeente kan alleen in zeer ernstige gevallen. Dit zijn situaties waarin vrijwel een volledige gemeente afwijkt van de confessie. In zo'n geval mag er niet gesproken worden over een 'analogische excommunicatie'. De kerk van Christus is immers breder dan welk kerkverband ook.

Uiteindelijk zal vooral de christelijke liefde, zoals Jezus als voorbeeld gaf, en de gehoorzaamheid aan Gods Woord betreffende ambtsdragers en gemeenteleden tot inkeer moeten brengen.

Literatuurlijst

- Baars, A. en A. Groothedde, *Belijden in zeventiende eeuw: Harmonie van zeven protestantse belijdenisgeschriften*. De Banier, 2013.
- Berkhouwer, G.C., *De Kerk I, Eenheid en katholiciteit*, in *Dogmatische Studiën*. Kampen: Kok, 1970.
- Bos, F.L., *De orde der kerk: Toegelicht met kerkelijke besluiten uit vier eeuwen*. 's-Gravenhage: Guido de Bres, 1950.
- Bouwman, H., *De Kerkelijke Tucht*. Kampen: Kok, 1912.
- Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht I*. Kampen: Kok, 1928.
- Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht II*. Kampen: Kok, 1934.
- Bouwman, M., *Voetius over het gezag der synoden*. Amsterdam: S.J.P. Bakker, 1937.
- Brink, G. van den en H.J. van der Kwast, *Een kerk ging stuk: Relas van de breuk die optrad binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in de jaren 1967-1974*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1992.
- Calvijn, *Institutio Christianae Religionis. Vol II*, ed. A. Tholuck. Edinburgh: Clark, 1874 [Institutio].
- Calvijn, *Institutie: of onderwijzing in de christelijke godsdienst. Deel 2*, ed. C.A. de Niet. Houten: Den Hertog, 2009 [Institutio].
- Christelijke Gereformeerde Kerken, *Acta van de Generale Synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, Huizen/Nunspeet, 27 augustus-23 november 2010*.
- Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Besluitenboekje II: Besluiten genomen door de generale synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, Dordrecht-Nunspeet 2019-2022', *Ambtelijk Contact*, Extra uitgave 2022.
- Christelijke Gereformeerde Kerken, 'Kerkorde van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, het laatst gewijzigd en aangevuld door de synode Dordrecht-C. & Z./Nunspeet 2019-2022', <https://cgk.nl/download/kerkorde-2022/?tmstv=1683194733> [4 mei 2023].
- Dankbaar, W.F. e.a., *De Nederlandse belijdenisgeschriften*. 1971.
- Deputaatschap Kerkrecht van de Generale Synode 2019 van de Gereformeerde Gemeenten, *...en met orde: Handreiking bij Dordtse Kerkorde, appel en tucht*. Houten: Den Hertog, 2020.
- Deputaten kerkorde en kerkrecht van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, "De kerk, het kerkverband en het aanvaarden van de geloofsbriefen", 2019, (ongep.).

- Deputaten kerkorde en kerkrecht van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, “Bevoegdheden meerdere vergaderingen t.a.v. kerken die afwijken van kerkordelijke besluiten”, 2020, (ongep.).
- Deddens, D., ‘Het Doleantiekerkrecht en de afgescheidenen’, in id. en J. Kamphuis (eds.), *Doleantie-Wederkeer: Opstellen over de Doleantie van 1886*. Haarlem: Vijlbrief, 1986, 57-150.
- Deddens, D., ‘Las Rutgers Voetius verkeerd? M. Bouwmans kritiek op Rutgers’ weergave van de Quaestiones XXII en XXIII in Voetius’ *Politica ecclesiastica Pars I, Tract. II, Cap. V* getoetst (1985)’, in Broeke, Leon van den en George Harinck (eds.), ‘*Nooit meer eene nieuwe hiërarchie!*’: *De kerkrechtelijke nalatenschap van F.L. Rutgers*, AD Chartas-reeks 34. Hilversum: De Vuurbaak, 2018, 165-193.
- Deddens, P., *De ratificering der besluiten van meerdere vergaderingen*. Groningen, 1946.
- Deddens, P., ‘Waarom heeft de Dordtsche Synode, tegen de kerkenordening in, predikanten afgezet?’, in K. Schilder en id., *Eerste- en tweedehands gezag: Bijdrage tot de kennis der jongste kerkelijke procedure*. Groningen: De Jager, [1946].
- Donner, J.H. en S.A. van den Hoorn, *Acta of Handelingen der Nationale Synode*. Utrecht: Den Hertog.
- Es, W.A. van, *Over de bevoegdheid tot schorsing en afzetting van Ouderlingen en Diakenen*. Kampen: Kok, 1946.
- Genderen, J. van en W.H. Velema, *Beknopte gereformeerde dogmatiek*. Kampen: Kok, 1992.
- Gereformeerde Kerken in Nederland, “Kerkorde 1905, artikel 30”, <http://kerkrecht.nl/node/207> [4 mei 2023].
- Gereformeerde Kerken in Nederland, “Kerkorde 1905, artikel 33”, <http://kerkrecht.nl/node/210> [4 mei 2023].
- Generale Synode Gereformeerde Kerken in Nederland, *Open Brief van de buitengewone Generale Synode te Assen aan de Gereformeerde Kerken in Nederland*. Kampen: Kok, 1926.
- Gier, K. De, *Toelichting op de Dordtse Kerkorde in vraag en antwoord*. Utrecht: Den Hertog, 1974².
- Gier, K. de, *De Dordtse Kerkorde: Een praktische verklaring*. Houten: Den Hertog, 1989.
- Golverdingen, M., “Ontstaan, inhoud en betekenis van ‘oud’ en ‘nieuw’ kerkrecht: De strijd om het kerkrecht in de Gereformeerde Kerken in Nederland van 1926 tot 1944”, Gorinchem, 2001, (ongep.).
- Greijdanus, S., ‘Over vragen van Gereformeerd Kerkverband’, *De Reformatie*, 16 juli 1937.
- Greijdanus, S., ‘De quaestie van het nieuwe kerkrecht (IV)’ *De Reformatie*, 28 oktober 1938.

- Greijdanus, S., 'Over Gereformeerd Kerkrecht (II)', *De Wachter*, 23 april 1943.
- Greijdanus, S., 'Over Gereformeerd Kerkrecht (V)', *De Wachter*, 2 juli 1943.
- Greijdanus, S., 'Over Gereformeerd Kerkrecht (VIII)', *De Wachter*, 13 augustus 1943.
- Greijdanus, S., 'Voetius over het gezag der meerdere vergaderingen en over eventueel conflict daarmee', *De Wachter*, 10 maart 1944.
- Greijdanus, S., *Schriftbeginselen van kerkrecht inzake meerdere vergaderingen*. Enschede: Boersma, 1946.
- Hovius, J., *Notities betreffende de Synode te Emden, 1571, en haar artikelen*. Kampen: Kok, 1972.
- Jansen, J., *De bevoegdheid der meerdere vergaderingen*. Grosheide, F.W. e.a. (eds) *Schild en Pijl*, 1^e en 2^e reeks. [Kampen: Kok, 1924].
- Jansen, J., *De beginselen van ons Gereformeerd Kerkrecht in de zaak-Geelkerken*, Ons Arsenal, serie 5, no. 5-6. Zutphen: Van den Brink.
- Jansen, J., *Het tuchtrecht der meerdere vergaderingen: referaat met debat*. Wierden: Heutink, 1928.
- Jansen, J., *Korte verklaring van de Kerkenordening*. Kampen: Kok, 1937².
- Kamphuis, J., *Verkenningen III: Opstellen over Kerk en Kerkrecht*. Goes, Oosterbaan & Le Cointre, 1966.
- Kamphuis, J., *Kerkelijke besluitvaardigheid: Over de bevestiging van het gereformeerde kerkverband in de jaren 1574 tot 1581/1582 ondanks de oppositie van het confessioneel en kerkelijk indifferentisme, zoals deze oppositie inzonderheid vanuit Leiden werd gevoerd*. Groningen: De Vuurbaak, 1970.
- Kamphuis, J., *Zo vonden wij elkaar: het begin van het Nederlandse gereformeerde kerkverband, de synode van Emden, 1571*. Groningen: De Vuurbaak, 1971.
- Kersten, *Kerkelijk handboekje*. Rotterdam: De Banier, 1937.
- Kuyper, A., *Tractaat van de Reformatie der kerken: aan de zonden der reformatie hier te lande op Luther's vierde Eeuwfeest aangeboden*. Amsterdam, Höveker & Zoon, 1883.
- Kuyper, H.H., 'Napleiten (VIII)', *De Heraut*, 5 juni 1932.
- Lonkhuyzen, van, J., *Een ernstige fout: Het besluit der Generale Synode te Assen inzake de afzetting van een of meer kerkeraden gewogen en te licht bevonden*. Chigaco: The Christian Literature Publishing, 1926.
- Lonkhuyzen, van, J., "In eigen rechte lijn", *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift* 32 (1931) 256-288.

- Nauta, D., *Verklaring van de kerkorde van de Gereformeerde Kerken in Nederland*. Kampen: Kok, 1971.
- Quant, D., 'Gebonden aan - verbonden met: Wat verklaren we in het ondertekeningsformulier?', *Ambtelijk Contact*, maart/april 2019.
- Redactie kerk, "Vrouwenbesluit' cgk Zwolle leidt tot felle discussie', *Reformatorisch Dagblad*, 17 mei 2022.
- Redactie kerk, 'Classis A'dam "verlegen" met besluit CGK-synode', *Reformatorisch Dagblad*, 7 oktober 2022.
- Redactie kerk, 'Classis Zwolle (CGK) loopt helemaal vast', *Reformatorisch Dagblad*, 16 februari 2023.
- Rutgers, F.L., *Het kerkverband der Nederlandsche Gereformeerde Kerken, gelijk dat gekend wordt uit de handelingen van den Amsterdamse Kerkeraad in den aanvang der 17e eeuw*. Amsterdam: Kruyt, 1882.
- Rutgers, F.L. en A.F. De Savornin Lohman, *De rechtsbevoegdheid onzer plaatselijke kerken*. Amsterdam: Wormser, 1887².
- Rutgers, F.L., *De geldigheid van de oude kerkenordering der Nederlandsche Gereformeerde Kerken*. Amsterdam: Wormser, 1890.
- Rutgers, F.L., "Bespreking der hoofdpunten van het Kerkrecht naar aanleiding van de Dordtsche Kerkenorde". 1892 (ongep.).
- Rutgers, F.L., *Acta van de Nederlandsche synoden der zestiende eeuw*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1899.
- Rutgers, F.L., *Verklaring van de Kerkenordering van de Nationale Synode van Dordrecht van 1618-1619: Deel IV, Artt. 71-86. Van de Censuur en Kerkelijke Vermaning*, ed. J. de Jong. Rotterdam: Libertas, 1918.
- Rutgers, F.L., *Kerkelijke adviezen I*. Kampen: Kok, 1921.
- Schilder, K., *De Kerk: Verzamelde Werken III*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre, 1965.
- Schipper, J., *Wat zegt de Kerkorde? Rondom het kerkelijke leven*. Houten: Den Hertog, 2011.
- Selderhuis, H.J. (ed.), *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*. Heerenveen: Groen, 2019.
- Silfhout, W., *Gereformeerd kerkrecht in kort bestek: Toelichting op de Dordtse Kerkorde*. Houten: Den Hertog, 2010.
- Spier, H.J., 'Kerkelijke gehoorzaamheid naar art. 31 K.O.' *Bouwen en Bewaren*, 1 november 1946.
- Spijker, W. van 't en L.C. van Drimmelen (eds.), *Inleiding tot de studie van het kerkrecht*. Kampen: Kok.

- Thysius, A., 'Disputatio XLIX: De conciliis seu Conventibus Ecclesiasticis' in Polyander e.a., *Synopsis Purioris Theologiae, Synopsis of a Purer Theology. Latin text and English Translation. Volume 3*, ed. Goris, H. e.a.. Leiden: Brill, 2020 [Synopsis Purioris Theologiae], 410-461.
- Veenhof, C., *Om de "Unica Catholica": Een beschouwing over de positie van de bezwaarden onder en over de synodocratie*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre, 1949.
- Veenhof, C. *Kerkgemeenschap en kerkorde*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1974.
- Velde, M. te e.a. (eds.), *Confessies: Gereformeerde geloofsverantwoording in zestiende-eeuws Europa*. Heerenveen: Groen, 2009.
- Voetius, G., *Politica Ecclesiastica, Partis Prima*. Amsterdam: Joannis à Waesberge, 1663.
- Voetius, G., *Politica Ecclesiastica, Pars Tertia & Ultima*. Amsterdam: Joannis à Waesberge, 1676.
- Voetius, G., *Drie Kerkrechtelijke Verhandelingen: vertaald uit de Politica Ecclesiastica*, Amsterdam: Wormser, 1888.